

Regionalna Polityka Rewitalizacji Województwa Śląskiego

Procesy rewitalizacji oraz rekultywacji obszarów i
terenów zdegradowanych w ujęciu regionalnym

Dokument opracowany przez:

Referat Regionalne Centrum Analiz i Planowania Strategicznego (RCAS)

Departament Rozwoju i Transformacji Regionu

Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego

e-mail: strategia@slaskie.pl

Spis treści

Wstęp	5
Uwarunkowania zewnętrzne	8
Polityka Unii Europejskiej na lata 2021-2027	8
Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) - SOR.....	11
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 - (KSRR)	12
Program dla Śląska.....	14
Krajowa Polityka Miejska 2030.....	15
Uwarunkowania wewnętrzne wynikające z zapisów Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” - Zielone Śląskie.....	17
Ogólna diagnoza społeczno-gospodarcza oraz przestrzenna - wybrane zagadnienia.....	18
Obszar społeczny	19
Obszar przestrzenno-techniczny	29
Obszar środowiskowy	35
Obszar gospodarczy.....	40
Podsumowanie	47
Diagnoza specyficzna.....	50
Obszary zdegradowane i rewitalizacji określone w dokumentach lokalnych na terenie województwa śląskiego	50
Wnioski z oceny programów rewitalizacji w województwie śląskim	55
Przemysł tradycyjny i tereny poprzemysłowe.....	57
Tereny poprzemysłowe – wstępne wyniki projektu pn. Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnymi na terenie województwa śląskiego (OPI TPP 2.0)	65
Analiza SWOT	71
Zidentyfikowane specyficzne problemy procesów rewitalizacji i rekultywacji w regionie	75

Obszar interwencji w aspekcie rewitalizacji - zróżnicowanie poziomu problemów rewitalizacyjnych	78
Gminy miejskie i miejsko-wiejskie	78
Gminy wiejskie	81
Cele i działania	87
Kluczowe projekty o znaczeniu regionalnym	92
Kryteria wyboru innych istotnych projektów rewitalizacyjnych	98
System wdrażania	100
Ramy finansowe	106
System monitoringu	110
Aneks metodologiczny	114
Spis rysunków, wykresów, tabel i map	125

Wstęp

Obszar województwa śląskiego od czasów rewolucji przemysłowej opierał swoją przyszłość na branżach związanych z eksploatacją i przetwórstwem surowców naturalnych, w szczególności węgla kamiennego, będąc głównym obszarem rozwoju przemysłu na obszarze dzisiejszej Polski. W tym czasie budowano wiele zakładów przemysłowych, w których znajdowała zatrudnienie miejscowa ludność. Pod koniec XX wieku industrializacja regionu znacząco wyhamowała, wiele zakładów przemysłowych zostało przeznaczonych do restrukturyzacji lub likwidacji. Efektem tego było pojawienie się licznych problemów o charakterze społecznym (związanych m.in z utratą miejsc pracy), a także terenów poprzemysłowych.

Odpowiedzią na wyzwania związane z koncentracją negatywnych zjawisk powinna być szeroko rozumiana rewitalizacja, która zgodnie z ustawą o rewitalizacji „stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”.

W przypadku województwa śląskiego negatywne zjawiska społeczne są często efektem kryzysu na innych płaszczyznach i wynikają ze zmian strukturalnych zachodzących w regionie, silnie warunkowanych przez czynniki zewnętrzne. Jednocześnie tereny poprzemysłowe, zwłaszcza występujące w większych skupieniach, mają istotny społecznie, negatywny wpływ na społeczności lokalne, a w wybranych przypadkach mogą powodować dalsze pogłębianie się regresu funkcjonalnego w ich otoczeniu. Zaniedbana przestrzeń zniechęca do aktywności społecznej, jednocześnie stanowić może miejsce potencjalnego wzrostu przestępczości. Obszary i tereny zdegradowane wraz z ich otoczeniem cechują się również wyzwaniami gospodarczymi, środowiskowymi i społecznymi, w tym np. związanymi z ponadprzeciętną liczbą osób lub grup społecznych dotkniętych ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym. Proces przekształcania terenów zdegradowanych powinien stanowić element kompleksowej rewitalizacji obszaru i być realizowany w połączeniu z innymi działaniami zorientowanymi na potrzeby mieszkańców, w szczególności z działaniami służącymi rozwiązywaniu problemów społecznych, czy poprawie jakości środowiska. Rewitalizacja w województwie śląskim

powinna zatem stanowić część procesu głębokiej transformacji społeczno-gospodarczej, ukierunkowanej na poprawę warunków życia mieszkańców.

Biorąc pod uwagę złożoność zagadnień rewitalizacyjnych oraz ramy prawne i formalne związane z terminologią w niniejszym dokumencie przyjmuje się następującą logikę stosowania kluczowych pojęć związanych z procesem rewitalizacji:

- obszar zdegradowany - obszar gminy znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych oraz co najmniej jednego negatywnego zjawiska w ramach następujących wymiarów: gospodarczego, środowiskowego, przestrzenno-funkcjonalnego, technicznego (Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji - Dz.U. 2021 poz. 485), wyznaczony w lokalnym lub gminnym programie rewitalizacji (Zgodnie z Ustawą o rewitalizacji: „Do dnia 31 grudnia 2023 r. dopuszcza się realizację przedsięwzięć wynikających z programu zawierającego działania służące wyprowadzeniu obszaru zdegradowanego ze stanu kryzysowego, przyjmowanego uchwałą rady gminy, bez uchwalania gminnego programu rewitalizacji”);
- teren zdegradowany - teren przemysłowy, pogórnicy, pokolejowy, usługowy lub powojenny, wraz ze znajdującymi się na nim obiektami, który wymaga podjęcia działań rekultywacyjnych i przekształceń. Zgodnie z ustawą o rewitalizacji niezamieszkałe tereny przemysłowe, w tym portowe i wydobywcze, tereny powojenne albo pokolejowe, na których występują negatywne zjawiska mogą wejść w skład obszaru rewitalizacji wyłącznie w przypadku, gdy działania możliwe do przeprowadzenia na tych terenach przyczynią się do przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym;
- obszar rewitalizacji - obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechujący się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, na którym z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego gmina zamierza prowadzić rewitalizację (Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji - Dz.U. 2021 poz. 485).

Celem opracowania Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego jest przedstawienie najważniejszych wyzwań związanych z rewitalizacją i rekultywacją, wskazanie działań, które stanowią na nie odpowiedź, a także stworzenie systemu wsparcia procesu rewitalizacji w województwie śląskim. Na etapie tworzenia dokumentu prowadzono

konsultacje, m.in. w postaci spotkań branżowych i warsztatów, w których uczestniczyli m.in. przedstawiciele środowisk naukowych, jednostek samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych. Celem warsztatów było wskazanie potrzeb i problemów związanych z rewitalizacją, a także funkcji, jakie powinien pełnić dokument Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego. Uczestnicy spotkań podkreślali potrzebę zdiagnozowania natężenia zjawisk kryzysowych o różnym charakterze w skali całego województwa, co znalazło w dokumencie odzwierciedlenie w postaci wyznaczenia Obszaru Interwencji w aspekcie rewitalizacji.

Regionalna Polityka Rewitalizacji Województwa Śląskiego wpisuje się w zapisy dokumentów krajowych, takich jak: Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Program dla Śląska, Krajowa Polityka Miejska oraz jest spójna z polityką Unii Europejskiej na lata 2021-2027. Zapisy przedstawionego dokumentu dedykowane są gminom województwa śląskiego.

Kluczowe wyzwania związane z zagadnieniem rewitalizacji i terenów zdegradowanych zostały wskazane w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” natomiast niniejszy dokument ma na celu uszczegółwić działania i sposób rozwiązania problemów związanych z rewitalizacją.

Uwarunkowania zewnętrzne

Polityka Unii Europejskiej na lata 2021-2027

Zagadnienie rewitalizacji zostało uwzględnione w polityce Unii Europejskiej na okres programowania 2021-2027, która opierać się będzie na pięciu celach tematycznych wspieranych przez EFRR, EFS+, Fundusz Spójności i EFMRA:

- a) bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej oraz regionalnej łączności cyfrowej;
- b) bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej;
- c) lepiej połączona Europa dzięki zwiększeniu mobilności;
- d) Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych;
- e) Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych¹.

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności określa cele szczegółowe związane z rewitalizacją dla CP5, tj.:

- wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich;
- wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

Kwestie związane z rewitalizacją znalazły ponadto odzwierciedlenie w poszczególnych celach szczegółowych w ramach:

- CP1 - rozwijanie umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości;
- CP2 – wzmocnienie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia;
- CP4 - wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne.

W styczniu 2020 r. Komisja Europejska zaproponowała mechanizm sprawiedliwej transformacji, który stanowi element Planu inwestycyjnego na rzecz Europejskiego Zielonego Ładu. Rolą mechanizmu ma być łagodzenie skutków społecznych i gospodarczych w procesie transformacji w kierunku neutralności klimatycznej poprzez koncentrację wydatków z budżetu Unii na szczeblu regionalnym na celach społecznych i klimatycznych. Jednym z jego mechanizmów jest Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST), który wspiera cel „Inwestycje na rzecz zatrudnienia i wzrostu” we wszystkich państwach członkowskich.

Oprócz wcześniej wymienionych celów tematycznych zaplanowano realizację celu szczegółowego: umożliwienie regionom i ludności łagodzenia wpływających na

społeczeństwo, zatrudnienie gospodarkę i środowisko skutków transformacji w kierunku osiągnięcia celów Unii na rok 2030 w dziedzinie energii i klimatu oraz w kierunku neutralnej dla klimatu gospodarki Unii do roku 2050 w oparciu o porozumienie paryskie, który będzie wspierany przez Fundusz Sprawiedliwej Transformacji.

Działania, które mogą być wspierane z FST to m.in.: inwestycje produkcyjne w MŚP, w tym w mikroprzedsiębiorstwach i przedsiębiorstwach typu start-up, prowadzące do dywersyfikacji gospodarczej, modernizacji i restrukturyzacji; inwestycje w tworzenie nowych przedsiębiorstw, w tym poprzez inkubatory przedsiębiorczości i usługi konsultingowe, prowadzące do utworzenia miejsc pracy; podnoszenie i zmiana kwalifikacji pracowników i osób poszukujących pracy, pomoc w poszukiwaniu pracy dla osób poszukujących pracy; aktywne włączenie społeczne osób poszukujących pracy, a także inwestycje we wdrażanie technologii oraz w systemy i infrastrukturę zapewniające przystępną cenowo czystą energię, w tym we wdrażanie technologii magazynowania energii, oraz w redukcję emisji gazów cieplarnianych (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1056 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji). W zakresie działań związanych z *Polityką ...* zaplanowano inwestycje w rewitalizację i dekontaminację terenów zdegradowanych, przywracanie funkcji obszarom oraz – w tym tam, gdzie jest to konieczne, w projekty w zakresie zielonej infrastruktury i zmiany przeznaczenia terenów – z uwzględnieniem zasady „zanieczyszczający płaci”.

Strategię wykorzystania Funduszy Europejskich stanowi Umowa Partnerstwa (UP), która została ostatecznie uzgodniona z Komisją Europejską 30 czerwca 2022 r. Podstawą jej opracowania jest art. 10 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej (Dz. Urz. UE L 231 z 30.06.2021, str. 159).

UP zawiera strategiczne kierunki programowania oraz zasady korzystania z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+),

Funduszu Spójności (FS), Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST) i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury (EFMRA) od 1 stycznia 2021 r. do 31 grudnia 2027 r. Zgodnie z UP działania realizowane przez Polskę w perspektywie 2021-2027 będą wynikać z wszystkich pięciu celów polityki spójności oraz celu dodatkowego dotyczącego transformacji.

Działania zmierzające do wyprowadzenia obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego zostały zaplanowane w ramach C5. Wsparciem zostaną objęte „kompleksowe, zintegrowane działania

na rzecz: lokalnej społeczności i gospodarki, ładu przestrzennego i zrównoważonego gospodarowania

przestrzeni, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”, przy czym działania te muszą być wdrażane poprzez instrumenty terytorialne. Jak wynika z zapisów UP rewitalizacja może być wdrażana w pojedynczych gminach, wyłącznie na podstawie gminnych programów rewitalizacji (opracowanych na podstawie ustawy o rewitalizacji), które pełnią funkcję strategii IIT.

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) - SOR

W Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju znaczenie rewitalizacji zostało przedstawione w **Celu szczegółowym II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony** w ramach obszaru rozwój zrównoważony terytorialnie. Wskazano „Śląsk – obszar przemysłowy o trudnościach adaptacyjnych” jako największy obszar przemysłowy w Polsce, którego dotyczą trudności adaptacyjne.

Zapisy odnośnie rewitalizacji można odnaleźć w ramach obszaru: Rozwój zrównoważony terytorialnie, CEL 1. Zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały poszczególnych terytoriów.

Wśród kierunków interwencji związanych z zagadnieniem rewitalizacji należy podkreślić:

2. Wsparcie dla podwyższania atrakcyjności inwestycyjnej Śląska oraz promocji zmian strukturalnych

– działania do 2020 r. obejmują: rekultywację terenów pokopalnianych i przemysłowych oraz ich ponowne wykorzystanie na cele gospodarcze i społeczne oraz kontynuowanie zintegrowanych działań rewitalizacyjnych miast śląskich, w tym modelowej rewitalizacji i projektu pilotażowego Bytomia.

3.1. Poprawa warunków rozwojowych polskich miast

– działania do 2020 r. obejmują: wspieranie realizacji zintegrowanych działań rewitalizacyjnych na podstawie programów rewitalizacji ukierunkowanych na przekształcenie obszarów zdegradowanych (w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym, przestrzenno-funkcjonalnym, technicznym).

– działania po 2020 r. obejmują: promowanie podejścia partycypacyjnego w podejmowaniu decyzji oraz w zakresie zarządzania miastami i realizacji działań rewitalizacyjnych, w tym nacisk na realizację niskoemisyjnych strategii miejskich oraz strategii zrównoważonej mobilności miejskiej na funkcjonalnych obszarach zurbanizowanych.

4.2. Aktywizacja obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją

– działania do 2020 r. obejmują: udoskonalenie realizacji zintegrowanych działań rewitalizacyjnych (realizowanych na podstawie programów rewitalizacji) ukierunkowanych na wsparcie obszarów zdegradowanych, w tym po byłych państwowych gospodarstwach rolnych (w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym, przestrzenno-funkcjonalnym, technicznym).

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 - (KSRR)

Jednym z wyzwań zapisanych w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego jest **przeciwdziałanie nierównościom terytorialnym i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych oraz niwelowanie sytuacji kryzysowych na obszarach zdegradowanych.** Zgodnie z zapisami Strategii odpowiedzią na stan kryzysowy obszarów powinna być rewitalizacja, która prowadzi m.in. do poprawy warunków życia. Stanowi ona kompleksowy proces, na który składają się zintegrowane działania ukierunkowane na lokalną społeczność oraz przestrzeń i gospodarkę.

Stosowne zapisy znajdujemy w ramach **Celu 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.**

Cel koncentruje się na regionalnych i wewnątrz-regionalnych zróżnicowaniach. Przewiduje się wsparcie zarówno dla OSI, tj. obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, Śląska oraz wschodniej Polski, jak i dla obszarów zdegradowanych, wymagających rewitalizacji. Śląsk wskazano jako obszar o najwyższej koncentracji takich problemów jak: niska konkurencyjność zakładów przemysłowych, degradacja środowiska, procesy depopulacyjne. Z poziomu krajowego zaplanowano wsparcie procesów reindustrializacji, rozwoju branż kreatywnych i nowoczesnych, a także projektów rewitalizacji.

1.1. Wzmacnianie szans rozwojowych obszarów słabszych gospodarczo - w ramach

wzmacniania szans rozwojowych obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją będą również prowadzone działania obejmujące rewitalizację i odnowę wsi na obszarach zdegradowanych (działania szczegółowe w 1.4).

1.2. Zwiększenie wykorzystania potencjału rozwojowego miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze –

celem jest odbudowa bazy gospodarczej poprzez inwestycje i rozwój przedsiębiorczości. Uwzględniono też działania rewitalizacyjne w obszarach zdegradowanych (działania szczegółowe w 1.4), takie jak nadanie nowych funkcji obszarom miejskim oraz włączanie społeczności lokalnych w rewitalizację.

1.3. Przyspieszenie transformacji profilu gospodarczego Śląska –

konieczne jest przyspieszenie transformacji profilu gospodarczego województwa śląskiego. Dodatkowo wsparcie ma być skoncentrowane na poprawie jakości powietrza i rewitalizacji terenów poprzemysłowych. Do kluczowych wyzwań województwa, zaliczono problemy społeczne powiązane z transformacją gospodarki, degradację środowiska przyrodniczego oraz przestarzałą infrastrukturę.

Działania rewitalizacyjne, uzupełnione działaniami w zakresie aktywizacji gospodarczej i rekultywacji, będą ponadto wspierane kreowaniem systemowych rozwiązań, które ułatwiają działania na terenach pokopalnianych.

1.4. Przeciwdziałanie kryzysom na obszarach zdegradowanych –

prowadzenie działań rewitalizacyjnych na obszarach miejskich i wiejskich, na których skala lokalnych problemów (gospodarczych, demograficznych, przestrzennych i środowiskowych), w tym

związanych z degradacją tkanki miejskiej, przekracza ich możliwości. Rewitalizacja ma stanowić impuls dla obszarów zurbanizowanych z występującymi trudnościami przemian społecznych lub degradacją materialną, przyspieszający procesy restrukturyzacyjne. Działania powinny koncentrować się m.in. na kompetencjach zawodowych lokalnej przedsiębiorczości oraz jakości przestrzeni. Inwestycje na obszarach wiejskich nie mają charakteru ściśle terytorialnego. Kompleksowemu rozwojowi tych obszarów powinny służyć instrumenty dla odnowy obszarów wiejskich. W ramach współpracy i współdziałania rządu i JST na poziomie regionalnym przewidziano prowadzenie analiz nt. trendów rozwojowych gmin, budowanie mechanizmów wsparcia finansowego oraz opiniowanie/weryfikowanie programów rewitalizacji i programów odnowy wsi.

Projektem strategicznym, istotnym dla realizacji celów KSRR, mającym na celu rewitalizację jest wynikający z SOR **Pakiet działań na rzecz wsparcia samorządów w programowaniu i realizacji rewitalizacji**. Zakłada on upowszechnienie rewitalizacji, mechanizmy finansowania, usprawnienia prawno-instytucjonalne oraz przejrzysty system monitorowania i ewaluacji oraz budowę systemu bieżącego monitorowania działań rewitalizacyjnych.

Program dla Śląska

Program dla Śląska jest jednym z projektów strategicznych SOR. W dokumencie wskazano, iż w województwie śląskim wystąpiła silna kumulacja wielu problemów gospodarczych, społecznych i środowiskowych. Wiąże się z tym wiele wyzwań, jednak pod względem rewitalizacji najważniejsze z nich to:

- przeciwdziałanie degradacji środowiska w regionie,
- przeciwdziałanie zróżnicowaniom rozwojowym regionu i rozlewaniu się metropolii oraz przywrócenie wartości społeczno-gospodarczej i inwestycyjnej obszarów zdegradowanych, w tym terenów poprzemysłowych.

Działania związane z rewitalizacją ujęto w ramach następujących celów:

Cel 3: Poprawa jakości środowiska przyrodniczego – Działanie 3.3 Wsparcie przyrodniczego zagospodarowania zdegradowanych terenów poprzemysłowych.

Cel 6: Poprawa warunków rozwojowych miast województwa śląskiego - Działanie 6.2
Rewitalizacja obszarów zdegradowanych jako forma przeciwdziałania negatywnym
zjawiskom społeczno-gospodarczym.

Krajowa Polityka Miejska 2030

W czerwcu 2022 został przyjęty dokument: Krajowa Polityka Miejska 2030 (KPM 2030), którego istotną rolą jest „koordynacja polityk sektorowych odnoszących się do miast i ich obszarów funkcjonalnych”. KPM 2030 koncentruje się na rozwoju miast i miejskich obszarów funkcjonalnych oraz stojących przed nimi wyzwaniami poprzez działania i instrumenty zorientowane terytorialnie.

W dokumencie przyjęto sześć celów wpisujących się w wizję długofalowego rozwoju miast, tj.: miasto kompaktowe, miasto zielone, miasto produktywne, miasto cyfrowe, miasto dostępne i miasto sprawne. Cele te stanowią odpowiedź za zidentyfikowane wyzwania i przekładają się na zaproponowane w dokumencie kierunki rozwiązań dotyczące kwestii:

- problemów suburbanizacji i ładu przestrzennego,
- współpracy w miejskich obszarach funkcjonalnych oraz wzmocnienia zdolności rozwojowych (także poprzez transformację cyfrową),
- jakości środowiska przyrodniczego w miastach i działań adaptacyjnych wobec zmian klimatu,
- systemów mobilności miejskiej i bezpieczeństwa, zwłaszcza niechronionych uczestników ruchu,
- promocji działań na rzecz podnoszenia kapitału społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb mieszkaniowych (Krajowa Polityka Miejska 2030).

Problematyka rewitalizacji wpisuje się przede wszystkim w wyzwania dotyczące dbałości o ład przestrzenny i estetyczny, poprawy jakości środowiska przyrodniczego w miastach, poprawy dostępności mieszkaniowej oraz zwiększenia wykorzystania potencjału społecznego. W KPM 2030 podkreślona jest rola programów rewitalizacji, których wdrażanie powinno przyczyniać się do „porządkowania struktur miejskich, zachowania przestrzeni wielofunkcyjnych – umożliwiających różne formy wykorzystania w zależności od zmieniających się potrzeb społeczności lokalnych”. Procesy rewitalizacji mogą także mieć

wpływ na realizację idei miasta 15 minutowego. W dokumencie dostrzeżono ponadto potrzebę tworzenia na poziomie regionu Rewitalizacyjnych Funduszy Mieszkaniowych wspierających projekty mieszkaniowe realizowane w ramach gminnych programów rewitalizacji.

Uwarunkowania wewnętrzne wynikające z zapisów Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” - Zielone Śląskie

Zapisy Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego są zgodne ze Strategią Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” - Zielone Śląskie, w której bezpośrednio z rewitalizacją związane jest jedno z głównych wyzwań, tj.: przeciwdziałanie skutkom degradacji terenów, w tym poprzez działania rekultywacyjne i rewitalizacyjne.

Na poziomie celów strategii rozwoju województwa tematyka rewitalizacji wpisuje się w Cel strategiczny C Województwo śląskie regionem wysokiej jakości środowiska i przestrzeni poprzez Cel operacyjny C.3. Atrakcyjne warunki zamieszkania, kompleksowa rewitalizacja, zapobieganie i dostosowanie do zmian klimatu, w którym wskazuje się następujące kierunki działań w tym zakresie:

- Rekultywacja i rewitalizacja obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie terenów i obiektów przemysłowych m.in. na cele środowiskowe, gospodarcze, kulturalne, rekreacyjne;
- Poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast oraz osiedli mieszkaniowych i starych dzielnic.

Zarówno Regionalna Polityka Rewitalizacji Województwa Śląskiego, jak i Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego odnoszą się także do problemów społecznych stanowiących podstawę do prowadzenia procesu rewitalizacji. W Strategii na problemy te odpowiada Cel strategiczny B Województwo śląskie regionem przyjaznym dla mieszkańca poprzez cele operacyjne B.1. Wysoka jakość usług społecznych, w tym zdrowotnych oraz B.2. Aktywny mieszkaniec, dla których przypisane są odpowiednie kierunki działań, m.in.:

- Aktywizacja osób z niepełnosprawnościami oraz wykluczonych społecznie;
- Podnoszenie dostępu do usług wspierających funkcjonowanie rodziny, w tym opieki wytchnieniowej nad osobami zależnymi;

- Rozwój sektora srebrnej gospodarki oraz rozwój, integracja i koordynacja usług wspierających funkcjonowanie osób niesamodzielnych;
- Podniesienie jakości i poprawa dostępu do oferty i infrastruktury kultury, sportu, rekreacji i turystyki umożliwiającej wszechstronny rozwój mieszkańców;
- Promowanie, upowszechnianie i ochrona dziedzictwa kulturowego;
- Wyposażanie przestrzeni publicznych w infrastrukturę umożliwiającą wspólne spędzanie czasu przez mieszkańców oraz integrację społeczności lokalnych, w tym zapewniającą dostępność urbanistyczno-architektoniczną dla osób ze szczególnymi potrzebami;
- Promocja i wsparcie podmiotów ekonomii społecznej;
- Wzmocnienie aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców, w tym osób starszych i osób z niepełnosprawnościami;
- Wsparcie przekwalifikowania zawodowego i nabywania nowych kompetencji przez osoby objęte procesem transformacji gospodarczej.

Należy przy tym podkreślić, iż nadrzędnym celem obu dokumentów jest poprawa jakości życia przy czym Regionalna Polityka Rewitalizacji osiąga ten cel poprzez kompleksowe działania prowadzone na obszarach i terenach zdegradowanych.

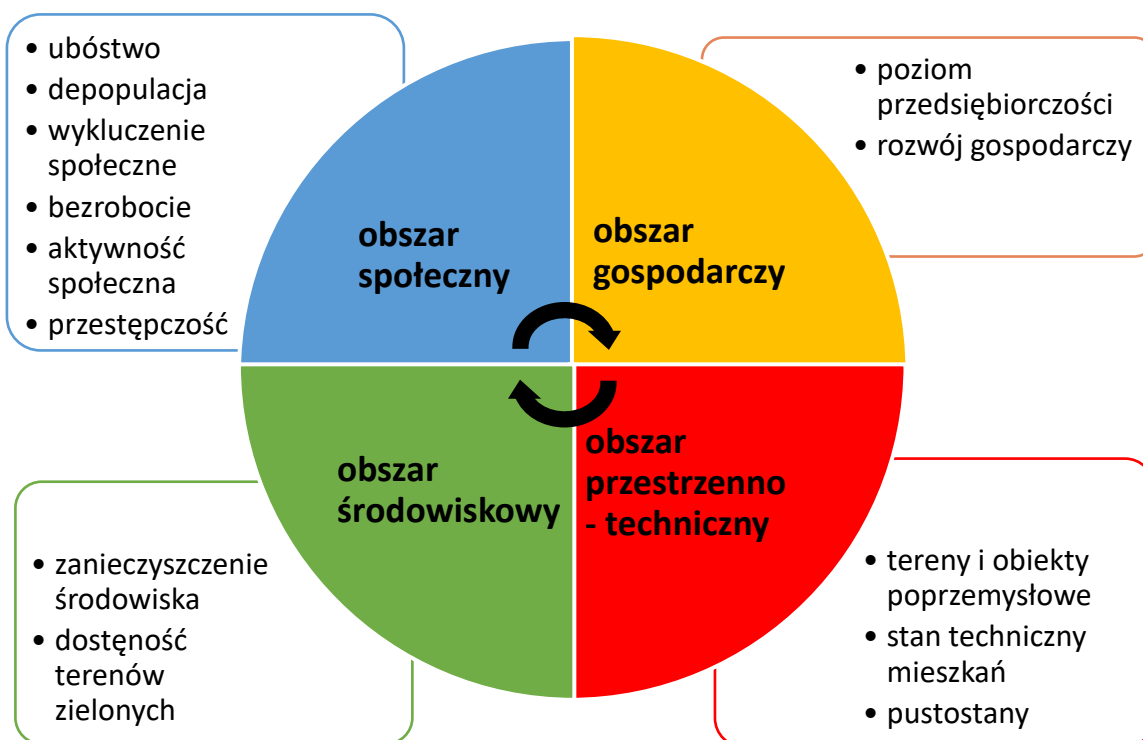
Ogólna diagnoza społeczno-gospodarcza oraz przestrzenna - wybrane zagadnienia

Potrzeba podejmowania działań rewitalizacyjnych wynika z koncentracji negatywnych zjawisk powodujących degradację obszaru. Mając na uwadze przekrojowy charakter rewitalizacji oraz specyfikę województwa śląskiego, w tym występowanie licznych terenów przemysłowych, przyjęto na potrzeby opracowania niniejszej „Polityki ...” podział problemów rewitalizacyjnych na cztery równoważne obszary tematyczne, dla których przedstawiono odrębną część diagnostyczną. Należy przy tym zaznaczyć, iż obszary te są ze sobą silnie powiązane i pojawienie się problemów w ramach jednego z nich powoduje narastanie problemów w pozostałych. Diagnoza skali negatywnych zjawisk jest próbą przybliżenia tego problemu na poziomie województwa i chociaż nie zastąpi ona tej

wykonywanej lokalnie, to jednak może wskazać na generalne wyzwania przed jakimi stoją gminy.

Na potrzeby niniejszego dokumentu diagnoza została zaprezentowana w skróconym układzie, wskazując na najistotniejsze zagadnienia, ponieważ tematyka ta została przedstawiona w sposób szczegółowy w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”. Kluczowymi elementami diagnozy są: kwestie demograficzne i procesy społeczne, oświata i wychowanie, pomoc społeczna, bezpieczeństwo publiczne, społeczeństwo obywatelskie, podział administracyjny i osadnictwo, infrastruktura komunalna, zasoby mieszkaniowe, zasoby i ochrona środowiska, zanieczyszczenie powietrza, potencjał gospodarczy, podmioty gospodarcze oraz rynek pracy. Na poniższym schemacie zostały przedstawione najważniejsze czynniki związane z rewitalizacją w układzie obszarów diagnozy.

Rysunek 1. Obszary diagnozy problemów rewitalizacyjnych w województwie śląskim.

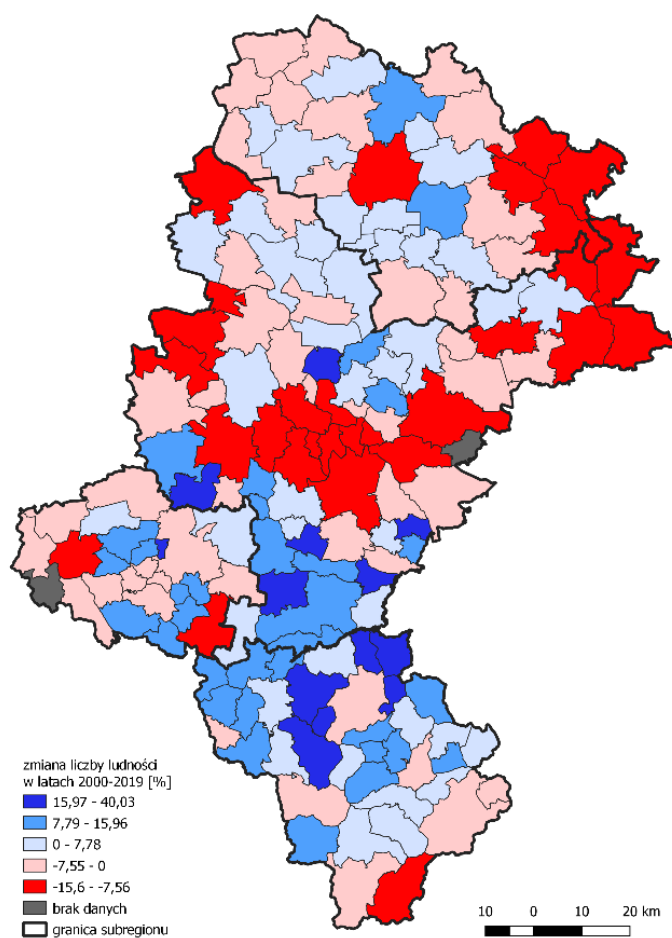
Źródło: Opracowanie własne.

Obszar społeczny

Demografia i procesy społeczne

- Województwo śląskie zamieszkuje 4,5 mln osób, co stanowi 11,8% ludności Polski. Pod względem liczby ludności województwo znajduje się na drugim miejscu w kraju po mazowieckim (14,1%).
- Z roku na rok liczba mieszkańców województwa maleje, w okresie od 2000 roku spadek wyniósł 5,07%. Region jest na czwartej pozycji pod względem spadku liczby ludności wśród województw, za opolskim (- 8,2%), łódzkim (-6,6%) i świętokrzyskim (-5,3%).

Mapa 1. Zmiana liczby ludności w gminach województwa śląskiego w latach 2000-2019.

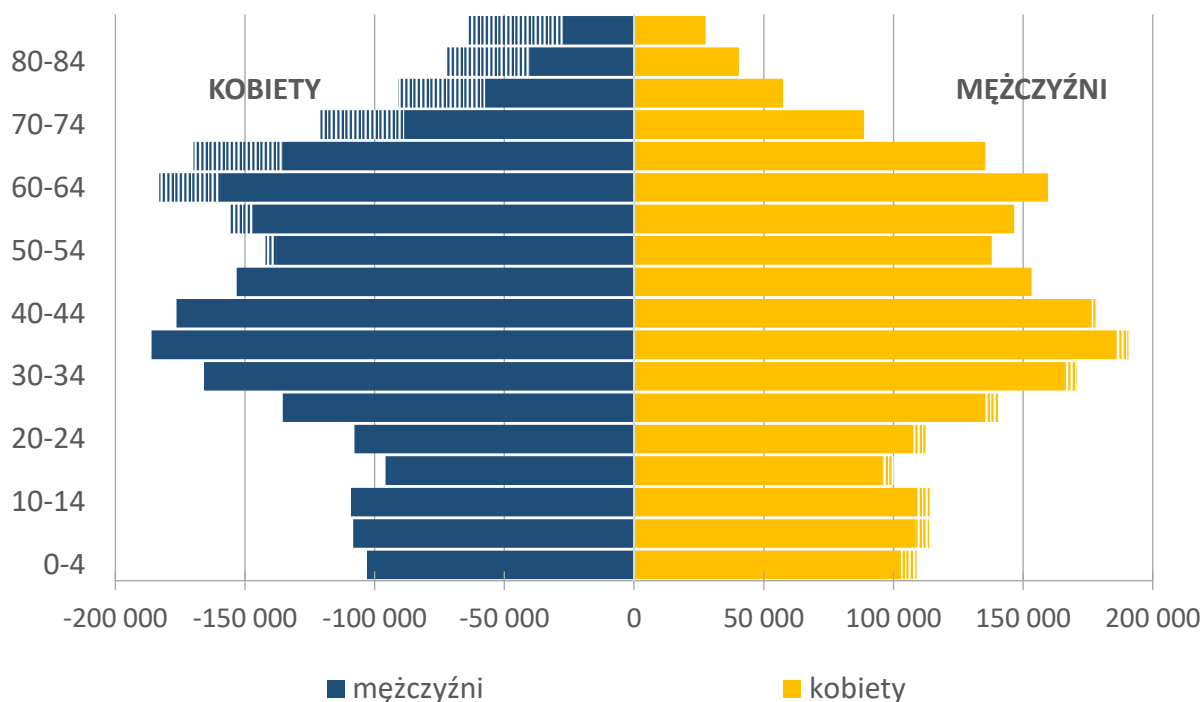

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

- Region ma jeden z najgorszych wskaźników przyrostu naturalnego na 1 000 mieszkańców wynoszący -2,5 (gorsze wartości osiągnęły województwa: łódzkie -3,6 oraz świętokrzyskie -3,5).

- Województwo śląskie cechuje się jednym z największych strumieni odpływu ludności z miast na obszary wiejskie. W ciągu 9 lat (od 2010 roku) w granicach województwa śląskiego ponad 41,2 tys. osób zmieniło miejsce zamieszkania z miasta na wieś.
- Wyraźnie obserwuje się odpływ ludności z centrum aglomeracji do gmin o niskim stopniu urbanizacji. Odpływ wynika z jakości habitatu, ale też jest wynikiem dostępności komunikacyjnej (indywidualnej) i infrastruktury.
- Zgodnie z prognozami Głównego Urzędu Statystycznego do 2050 roku liczba ludności w województwie śląskim względem roku 2019 zmniejszy się o 18,5%, czyli o 837 tys. osób.
- Na przestrzeni ostatnich lat w sposób zdecydowany rośnie udział ludności w wieku poprodukcyjnym przy jednoczesnym spadku ludności w wieku przedprodukcyjnym, a przyrost ten jest szybszy niż średnio w kraju.
- W województwie śląskim w 2019 r. mieszkało 1,2 mln osób w wieku senioralnym (zgodnie z ustawą z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych Dz.U. 2015 poz. 1705 seniorzy definiowani są jako osoby w wieku 60 lat i więcej.), stanowiąc ponad 1/4 ludności regionu. Jednocześnie wskaźnik feminizacji w kategorii seniorów wyniósł 138 kobiet na 100 mężczyzn, niewiele poniżej poziomu dla Polski (138,7).
- Na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada 39,0 osób w wieku poprodukcyjnym. Jest to trzeci najgorszy wynik w kraju, po województwach łódzkim i świętokrzyskim.
- Grupa kobiet i mężczyzn w wieku 35-39 oraz 60-64, urodzonych w czasie tzw. wyżu demograficznego oraz jego odbicia są najliczniejszymi grupami wiekowymi.

Wykres 1. Piramida ludności województwa śląskiego wg stanu na 2019 r.

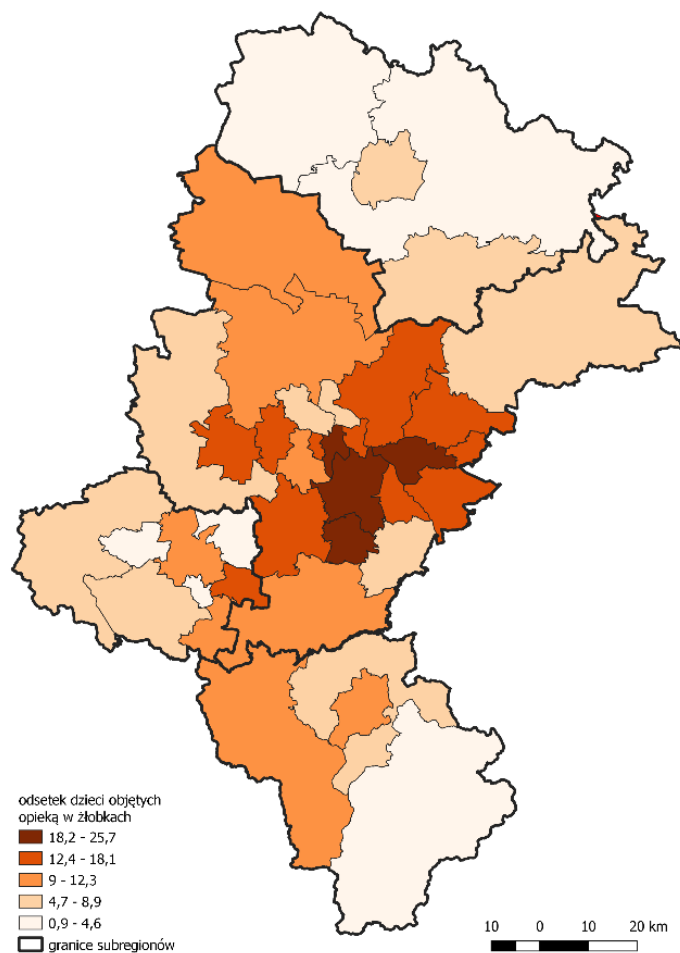
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Oświata i wychowanie

- W województwie śląskim sukcesywnie przybywa żłobków oraz klubów dziecięcych, przez co możliwe jest zaoferowanie większej liczby miejsc w tych placówkach.
- W 2019 roku w województwie śląskim znajdowało się 16 572 miejsc w żłobkach ogółem, co stanowiło 10,4% miejsc w Polsce, tym samym zajmując trzecią lokatę w kraju (żłobek: 15 209 miejsc w województwie, klub dziecięcy: 1 339 miejsc w województwie, oddział żłobkowy: 24 miejsc w województwie). Niemniej odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach wynosił tylko 11,5% co plasowało region na 10. miejscu w kraju (miasto: 14,1%, 15. miejsce w kraju; wieś: 3,7%, 7. miejsce w kraju).
- W 2019 roku liczba przedszkoli w regionie (1 936) stanowiła ok. 8,7% placówek w Polsce.
- Wskaźnik dotyczący dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w przedszkolu w latach 2010-2019 oscylował w przedziale 1,09 – 0,81 osób, co dawało regionowi regularnie wysokie 2. miejsce w kraju w tym zakresie.

- Inaczej niż w innych województwach uczniowie z miast są bardziej aktywni w korzystaniu z zajęć dodatkowych (w tym wyrównawczych i specjalistycznych).
- Liczba szkół podstawowych w województwie w 2019 roku wynosiła 1 435 placówek, w których uczyło się ponad 344 tys. uczniów. Szkół ogólnokształcących w województwie było 361, w których uczyło się niespełna 80 tys. uczniów. Ilość placówek branżowych oraz I stopnia wyniosła w 2019 roku 139, w których uczestniczyło ponad 19 tys. uczniów, natomiast liczba szkół policealnych wynosiła 186 placówek, z których korzystało ponad 24 tys. uczniów.

Mapa 2. Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach w powiatach województwa śląskiego w 2019 r. (%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

- W 2019 niemal połowę absolwentów szkół ponadgimnazjalnych stanowili uczniowie liceów ogólnokształcących (47,8%), absolwenci techników 39,6% natomiast zasadniczych szkół zawodowych 12,7%.
- W 2019 do matur podchodziło ponad 26,5 tys. zdających, 63% z nich to absolwenci liceów ogólnokształcących.
- 80% podchodzących do matur zdało egzamin maturalny. W podziale na typ ukończonej szkoły 91% absolwentów liceów ogólnokształcących miało wynik pozytywny, ten sam wskaźnik dla absolwentów techników wynosił 81%.
- W województwie śląskim liczba uczestników imprez na 1000 ludności systematycznie wzrasta i w 2019 roku wyniosła 1056,1 osoby.

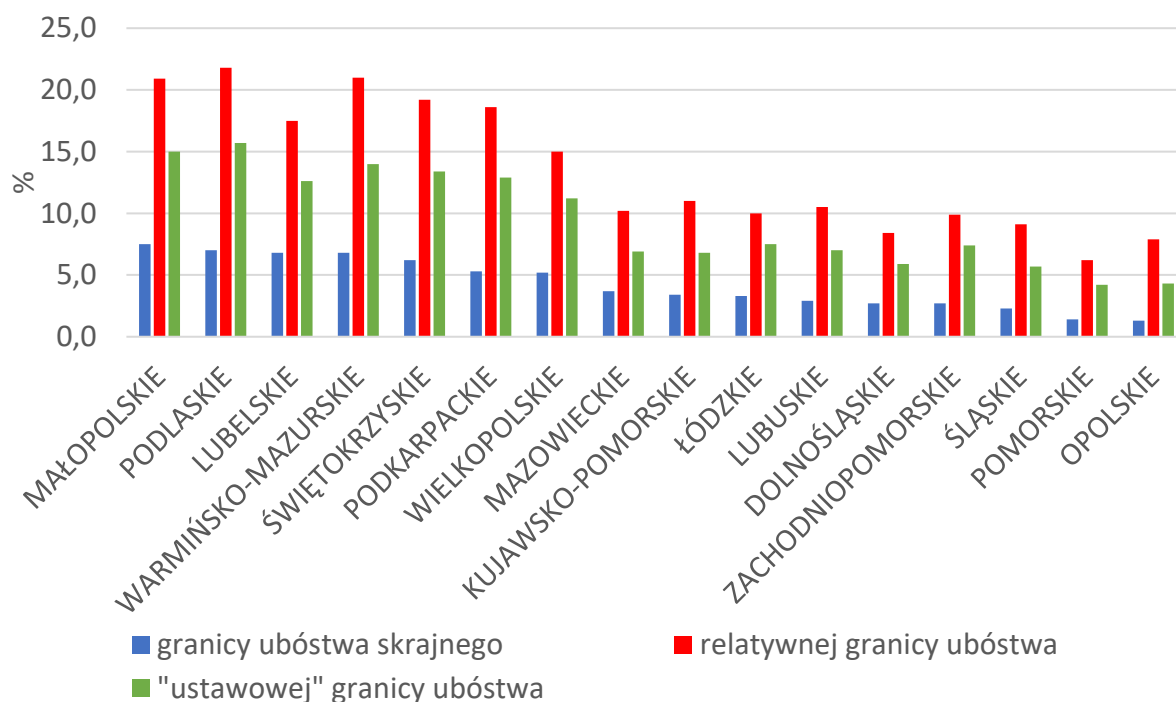
Pomoc społeczna

- W województwie śląskim odsetek gospodarstw domowych znajdujących się poniżej relatywnej granicy ubóstwa² w ostatnich latach systematycznie spadał osiągając w 2018 r. wartość 9,5%, natomiast w 2019 roku zmalał do poziomu 9,1% plasując województwo na 4. miejscu w kraju.
- Jednocześnie w tym samym roku odsetek gospodarstw domowych znajdujących się poniżej ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji – wyznacza poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka.) był jednym z najniższych w kraju (2,3%), kształtując się na poziomie niższym o 1,9 pp. niż minimum egzystencji na poziomie Polski (4,2%). Wskaźnik poniżej ustawowej granicy ubóstwa (kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej.) wyniósł w województwie 5,7% i była to trzecia wartość w skali kraju.

² Odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (obejmujących również wartość artykułów otrzymywanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego) był niższy niż granica ubóstwa relatywnego przyjęta na poziomie 50% średnich miesięcznych wydatków ustalonych na poziomie wszystkich gospodarstw domowych z uwzględnieniem tzw. oryginalnej skali ekwiwalentności OECD. Wskaźnik jest obliczany na podstawie Badania budżetów gospodarstw domowych.

- Równolegle przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w regionie systematycznie wzrastał i w 2019 roku w województwie wyniósł 1 897,39 zł. Jest to jedna z najwyższych kwot w kraju zaraz za województwami mazowieckim (2 108,01 zł) oraz dolnośląskim (1 955,20 zł). Średnia wartość wskaźnika dla kraju w ww. roku wyniosła 1 819,14 zł.
- W 2019 r. w województwie śląskim pomocą społeczną objętych było 100 291 osób. Odsetek ludności korzystającej z pomocy społecznej był niższy niż przeciętnie w kraju i kształtował się na poziomie 2,2%. W latach 2010-2019 liczba wspieranych osób zmniejszyła się o 85 336, tj. 46%. Najczęstszym powodem korzystania z pomocy społecznej w województwie śląskim w 2019 r. była długotrwała lub ciężka choroba. Na dalszych miejscach znajdowały się: ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego.
- W województwie śląskim w 2019 roku liczba osób dotkniętych przemocą w rodzinie na 1000 mieszkańców wyniosła 0,77.
- W 2019 roku liczba osób z niepełnosprawnościami (z wydanymi orzeczeniami) w województwie śląskim liczyła 291 tys. osób natomiast w kraju 3 040 tys. Osób, wartość wskaźnika w województwie w 2010 roku – 301 tys.
- W 2019 roku współczynnik aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością wynosił 18,2%, zaś wskaźnik zatrudnienia 17,5%. Te same wskaźniki w populacji ogółem kształtowały się na poziomie 52,8% i 51,5%. Mimo wyraźnych różnic, statystyki obrazujące sytuację osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy wykazują systematyczną poprawę. W 2019 r. w województwie śląskim liczba pracujących osób z niepełnosprawnością wynosiła 51 tys. osób.

Wykres 2. Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa w województwach i Polsce w 2019 roku (%).

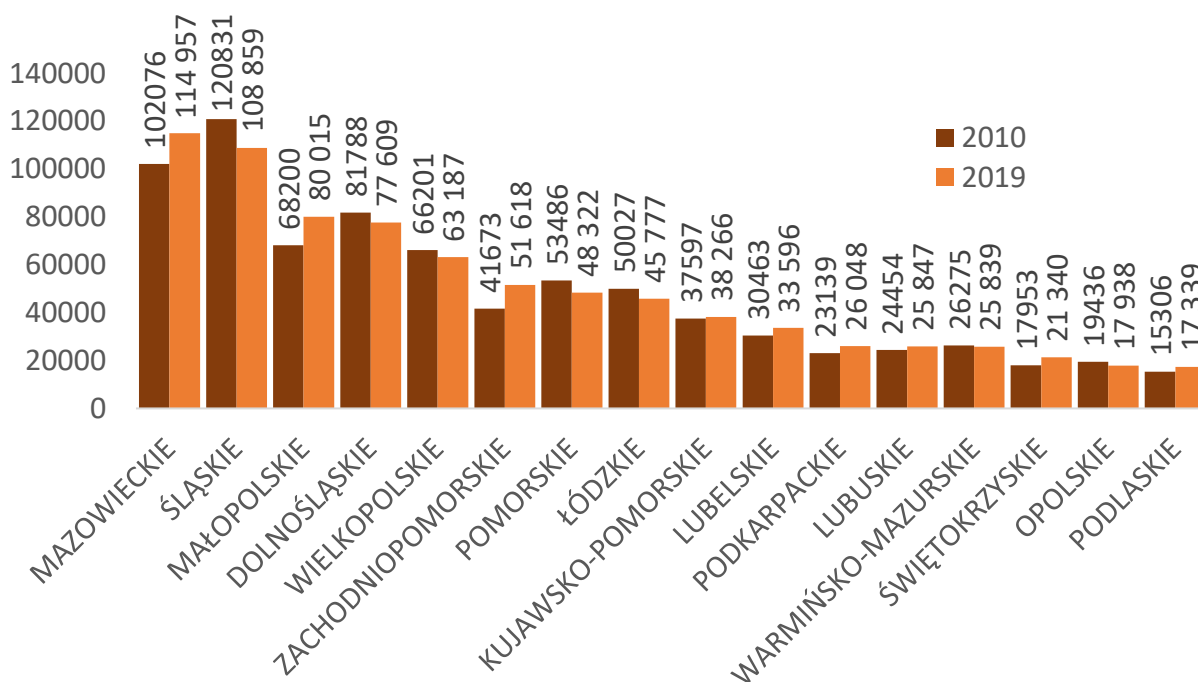
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Bezpieczeństwo publiczne

- W 2019 roku na terenie województwa śląskiego sieć jednostek krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego składała się łącznie z 417 różnego rodzaju jednostek i placówek. Ratownictwo specjalistyczne na terenie województwa śląskiego realizowało 46 jednostek Ratowniczo-Gaśniczych Państwowej Straży Pożarnej (JRG PSP) województwa śląskiego.
- W 2019 roku w województwie śląskim funkcjonowały 162 zespoły ratownictwa medycznego (ZRM), 14 szpitalnych oddziałów ratunkowych (SOR) oraz 1 lotnicze pogotowie ratunkowe (śmigłowiec). Ponadto z systemem współpracowało 11 izb przyjęć. W odniesieniu do innych regionów województwo śląskie charakteryzowało się szczególnie dużą liczbą ZRM (druga pozycja po województwie mazowieckim), ale małą liczbą SOR-ów (dziewiąta pozycja). Wśród ZRM 41 stanowiły jednostki specjalistyczne, a 121 podstawowe.

- W 2010 roku w Polsce zanotowano ponad 1,1 mln przestępstw, z czego najwięcej w województwie śląskim (ponad 169 tys., co stanowiło 14,8% wszystkich przestępstw w kraju). W 2019 roku sytuacja w kraju uległa poprawie i liczba ta spadła o 29,5% wynosząc ok. 797 tys. Podobny spadek zanotowano w regionie – ujawniono 108,9 tys. przestępstw (spadek o 30,9%).
- Liczba przestępstw stwierdzonych przez policję ogółem na 1 000 mieszkańców w województwie w 2019 roku wyniosła 24,1. Była to 4 pozycja w kraju zaraz za województwami zachodniopomorskim (30,4) dolnośląskim (26,8) oraz lubuskim (25,5), po przeciwnej stronie znalazło się województwo podkarpackie (12,2).
- Województwo śląskie w 2010 roku było na pierwszym miejscu w kraju pod względem przestępstw kryminalnych (120,8 tys.), z kolei w 2019 r. województwo mazowieckie (78,7 tys.) wyprzedziło województwo śląskie (niespełna 66,8 tys.).
- Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych przez Policję wzrasta – ogółem w 2010 roku wynosił w Polsce 67,9%, dziewięć lat później wzrósł do 73,1%. W województwie śląskim w tych latach wyniósł on odpowiednio 63,6% i 76,8%.
- W województwie śląskim w latach 2014-2019 liczba wypadków z udziałem pieszych na 1000 mieszkańców wyniosła 1,52.

Wykres 3. Liczba przestępstw o charakterze kryminalnym stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w latach 2010 i 2019.

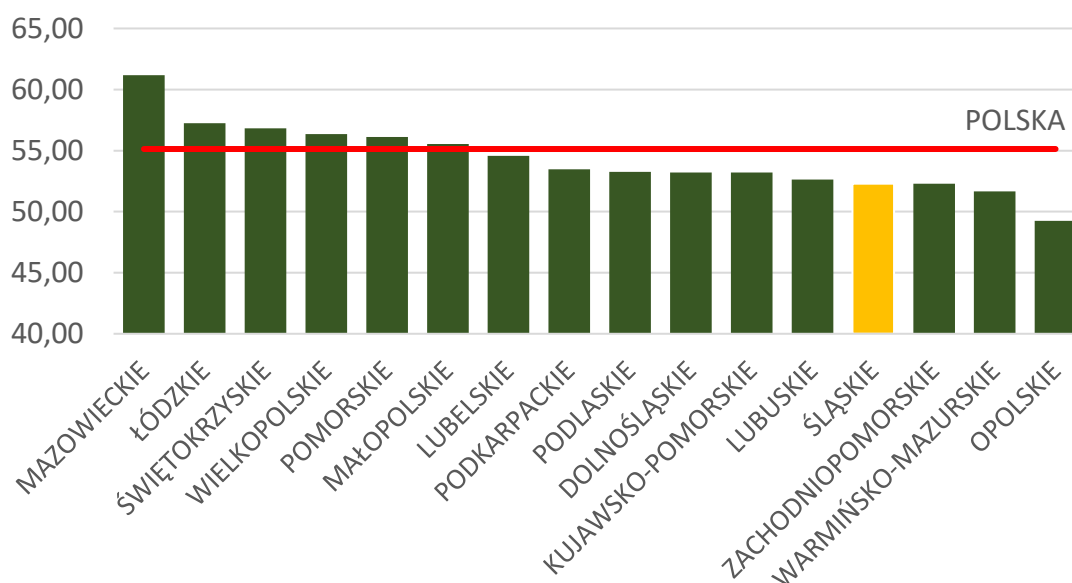

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Społeczeństwo obywatelskie

- W województwie śląskim działało 12 395 organizacji pozarządowych (8,77% organizacji w Polsce), co stanowiło czwarty wynik wśród województw. Najwięcej organizacji znajdowało się na terenie województwa mazowieckiego – 25 737 (17,40%) oraz wielkopolskiego – 13 821 (9,34%).
- Zupełnie inaczej sytuacja przedstawiała się w przypadku ilości organizacji w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, wynik 27 organizacji na 10 tys. ludności plasował region na najniższej pozycji wśród województw.
- Według danych za 2019 rok na terenie regionu wśród organizacji dominowały stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, których liczebność wynosiła 10 616 (82,5%). Oprócz nich funkcjonowały też 2 254 fundacje (17,5%). W 2019 roku zarejestrowano 652 nowe organizacje pozarządowe, natomiast wyrejestrowano 184.
- Frekwencja w wyborach samorządowych do rad gmin i rad miast na prawach powiatów wyniosła w 2018 r. w województwie śląskim 52,29% i była niższa aniżeli w całym kraju (w Polsce wyniosła 55,13%). Wynik ten był też jednym z niższych wśród regionów (13. pozycja wśród polskich województw). Pozytywnym zjawiskiem jest jednakże wzrost frekwencji w porównaniu do roku 2014 o blisko 9 punktów procentowych.

Wykres 4. Frekwencja w wyborach samorządowych do rad gmin i rad miast na prawach powiatów w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

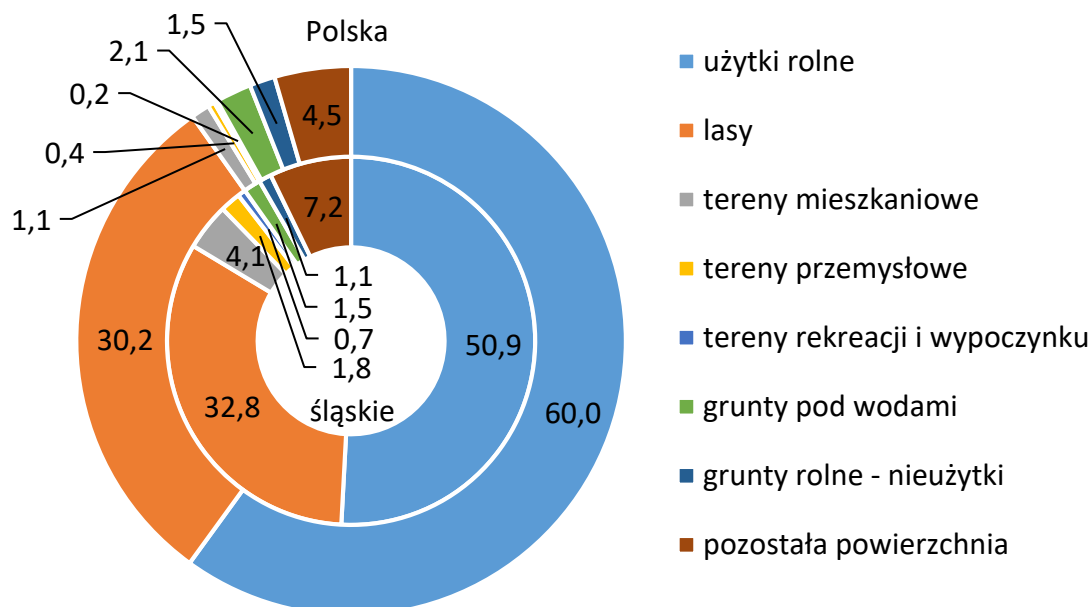
- W województwie śląskim w 2019 r. wysoki poziom niedostosowania społecznego (Elementami składowymi Indeksu Niedostosowania Społecznego są współczynniki syntetyczne w zakresie przestępczości oraz korzystających z pomocy społecznej, a także współczynnik liczby samobójstw). notowały takie miasta jak Bytom, Chorzów, Katowice, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice i Żory oraz powiaty ziemskie częstochowski, gliwicki i myszkowski. Najmniejsze wartości należy wskazać w ramach subregionu północnego w powiecie kłobuckim, w subregionie zachodnim w powiecie wodzisławskim, w subregionie południowym w powiatach bielskim i żywieckim. Zauważa się, że w subregionie centralnym niski poziom wskaźnika dotyczy powiatów mikołowskiego i pszczyńskiego oraz miasto Tychy. Pozostałe powiaty zostały przyporządkowane kategorii średniego poziomu niedostosowania społecznego.

Obszar przestrzenno-techniczny

Podział administracyjny i osadnictwo

- Region zajmuje obszar 12 333 km², tj. 3,9% powierzchni kraju, co daje 14. miejsce wśród wszystkich regionów Polski, przed województwami świętokrzyskim i opolskim. Województwo śląskie jest najbardziej zurbanizowanym regionem Polski (76,6% ludności miejskiej) o najwyższej w kraju gęstości zaludnienia (366 osób/km², przy średniej krajowej 123 osoby/km²).
- Najbardziej zurbanizowanym subregionem jest subregion centralny. W 2019 roku w miastach powyżej 100 tys. osób mieszkało 58,7% populacji województwa śląskiego. Natomiast tereny wiejskie województwa, stanowiące 69,3% powierzchni regionu były zamieszkiwane przez 1,06 mln osób (23,4% ogółu ludności województwa). Zdecydowanie największa powierzchnia obszarów wiejskich występowała w subregionie północnym i południowym.
- System osadniczy województwa śląskiego składa się z 1 365 miejscowości, w tym z 71 miast, które tworzą sieć o gęstości 58 miast/10 tys. km². Miasta funkcjonują jako gminy miejskie (49 ośrodków miejskich, w tym 19 miast na prawach powiatu) oraz miasta zlokalizowane w gminach miejsko-wiejskich (22 ośrodki). Ich wielkość charakteryzuje duża rozpiętość. Największym miastem w regionie w 2019 r. pod względem liczby ludności były Katowice – 292,8 tys. mieszkańców, a najmniejszym Sośnicowice – 1,9 tys. mieszkańców.
- 50,9% powierzchni województwa śląskiego stanowiły użytki rolne, było to o 10,1 pp. mniej w stosunku do średniej krajowej, następnie 32,8% stanowiły lasy, których było więcej o 2,6 pp. do średniej krajowej. Tereny mieszkaniowe stanowiły zaledwie 4,1%, a przemysłowe 1,8%, jednakże wartości te plasowały się powyżej średniej dla kraju, gdzie wyniosły odpowiednio 1,1% oraz 0,4%.

Wykres 5. Wykorzystanie gruntów w kraju i województwie śląskim w 2019 r.

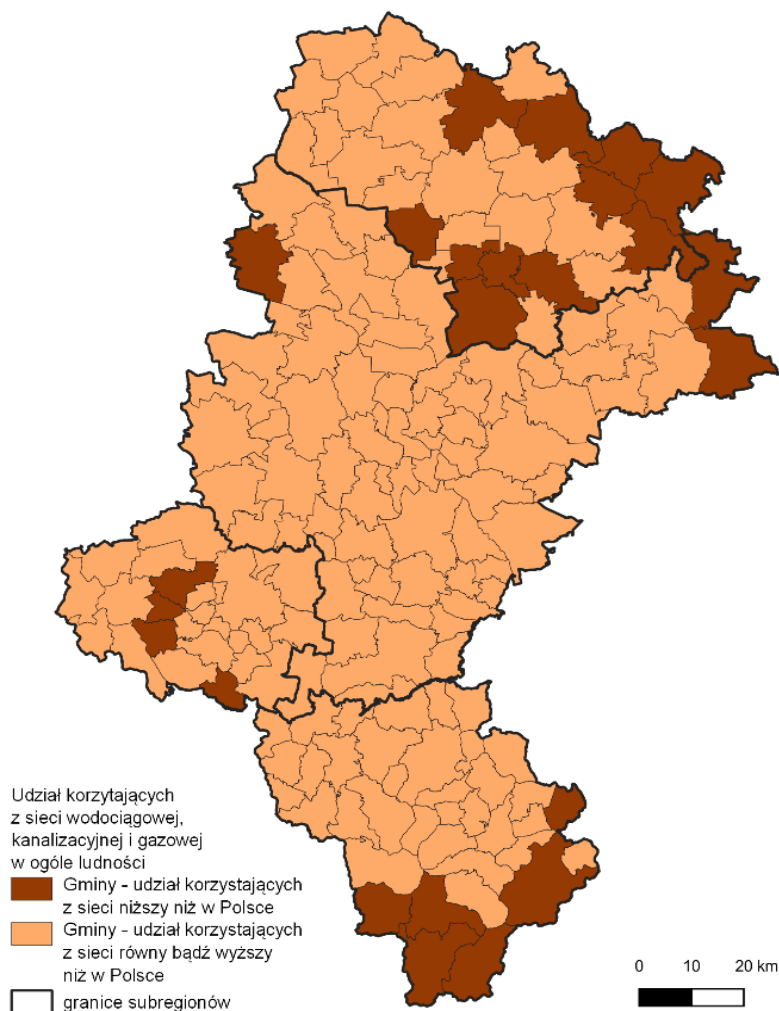
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

- Według „zestawienia danych statystycznych z rejestru zabytków - zabytki nieruchome” (źródło: strona internetowa dane kropka gov kropka pl: <https://dane.gov.pl/pl/dataset/154,zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-nieruchome/resource/27859/table>) ilość zabytków w województwie śląskim wyniosła 4426 obiektów (5,6% w kraju). Ze względu na ich pierwotną funkcję największą grupę stanowiły zabytki mieszkalne 1747 obiektów (39,5%), sakralne 683 obiekty (14,4%), użyteczności publicznej 418 obiektów (9,4%) oraz przemysłowe 312 (7%). Pozostałych zabytków wykazano 1314 obiektów co stanowiło 29,7%. Zabytków wskazanych w województwie śląskim.

Infrastruktura komunalna

- Województwo śląskie w 2019 roku zajmowało piąte miejsce w kraju pod względem długości sieci wodociągowej (21,9 tys. km) i jednocześnie drugie miejsce pod względem długości sieci kanalizacyjnej (17,1 tys. km). Odsetek korzystających z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w ogóle ludności w województwie w 2019 roku wyniósł odpowiednio 95,8% i 78,6%.

Mapa 3. Udział korzystających z sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej w ogóle ludności w województwie śląskim w stosunku do średniej krajowej 2019 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

- W 2019 roku dostęp do oczyszczalni ścieków miało 81,7% mieszkańców województwa śląskiego. Uzyskany wynik był wyższy od wyniku uzyskanego na poziomie kraju (74,5%).

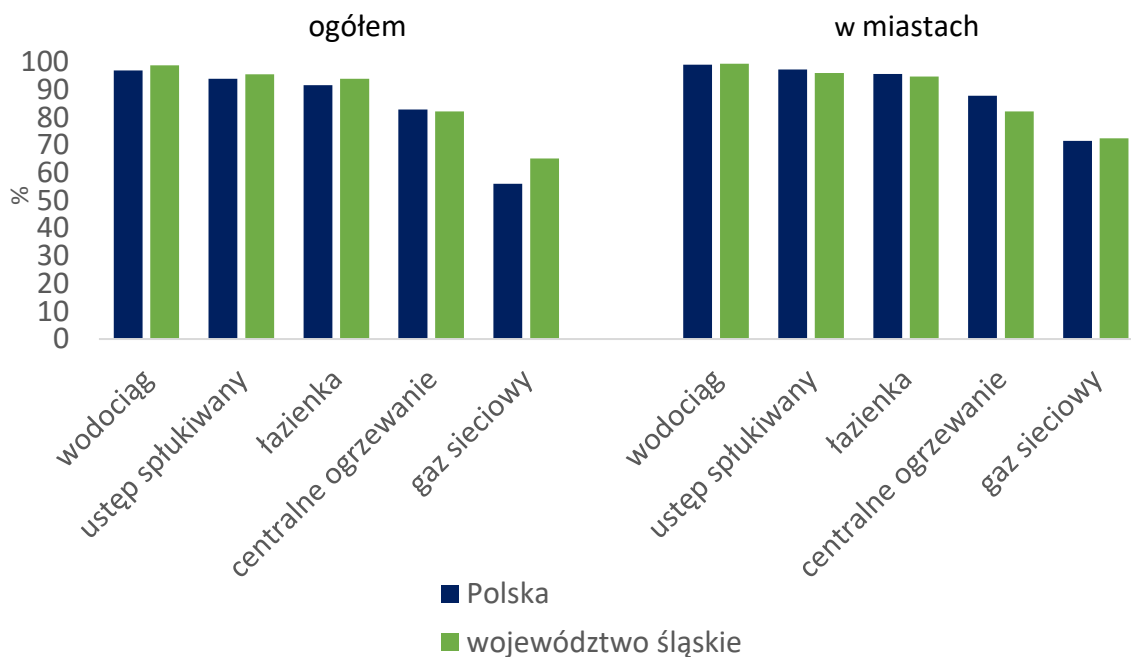
- W województwie w 2019 roku ponad 1,1 mln gospodarstw domowych korzystało z dostaw gazu co stanowiło 13,9% w skali kraju. Jednocześnie w 2019 roku w województwie śląskim istniało blisko 401,5 tys. przyłączy do budynków. co stanowiło 13,2% wszystkich przyłączy gazu w kraju.
- Długość sieci ciepłowniczej (Analiza dotycząca sieci ciepłowniczej oraz produkcji ciepła opracowana na podstawie: „Energetyka ciepła w liczbach-2019” oraz „Energetyka ciepła w liczbach-2009”, Urząd Regulacji Energetyki.) w regionie w 2019 roku wyniosła 3 402,6 km i była to największa ilość w kraju. W województwie śląskim w stosunku do roku 2010 nastąpił wzrost długości sieci ciepłowniczej o 10,4% (320,9 km).

Zasoby mieszkaniowe

- Zasoby mieszkaniowe w kraju w 2019 roku, wynosiły 14,8 mln mieszkań, a województwo śląskie zajmowało drugie miejsce w kraju pod względem ich ilości.
- Nieco inaczej sytuacja przedstawiała się pod względem dostępności mieszkań – na 1000 mieszkańców przypadało nieco ponad 395,5 mieszkań (przeciętnie 2,53 osób na mieszkanie), co plasowało region na czwartym miejscu w kraju.
- Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań wynosiła 71,5 m² i była to jedna z niższych wartości w kraju, natomiast w przeliczeniu na 1 osobę wartość ta była zbliżona do średniej krajowej (28,3 m² w regionie i 28,7 m² na poziomie kraju).
- Liczba mieszkań w województwie śląskim stale wzrastała i w 2019 roku wyniosła 1,79 mln. Największą koncentrację lokali mieszkalnych można zauważyć w centralnej części województwa śląskiego oraz w miastach: Częstochowa, Bielsko-Biała i Rybnik.
- W województwie śląskim średnia liczba oddanych mieszkań do użytkowania na 1 000 ludności w roku 2019 wyniosła 3,1 mieszkania, jednocześnie wydano 9,4 tys. pozwoleń na budowę nowych budynków mieszkaniowych ogółem, co umieściło województwo na czwartej pozycji w kraju.
- Według danych z 2019 r. w województwie dostęp do wodociągu posiadało 98,8% mieszkań, do ustępu spłukiwanego 95,6%, do łazienki 94%, do centralnego ogrzewania 82,2%, natomiast do gazu sieciowego 65,2%. W miastach województwa śląskiego dostęp do ustępu spłukiwanego posiadało jedynie 96,1% mieszkań (14 pozycja wśród województw), dostęp do łazienki 94,8% mieszkań (13 pozycja wśród

województw przy średniej krajowej 95,7%). Dostęp do centralnego ogrzewania posiadało jedynie 82,2% mieszkańców w miastach – najmniej w porównaniu z innymi województwami, natomiast do gazu sieciowego 72,5% mieszkań – 6 pozycja w kraju.

Wykres 6. Wyposażenie mieszkań w województwie śląskim w instalacje w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

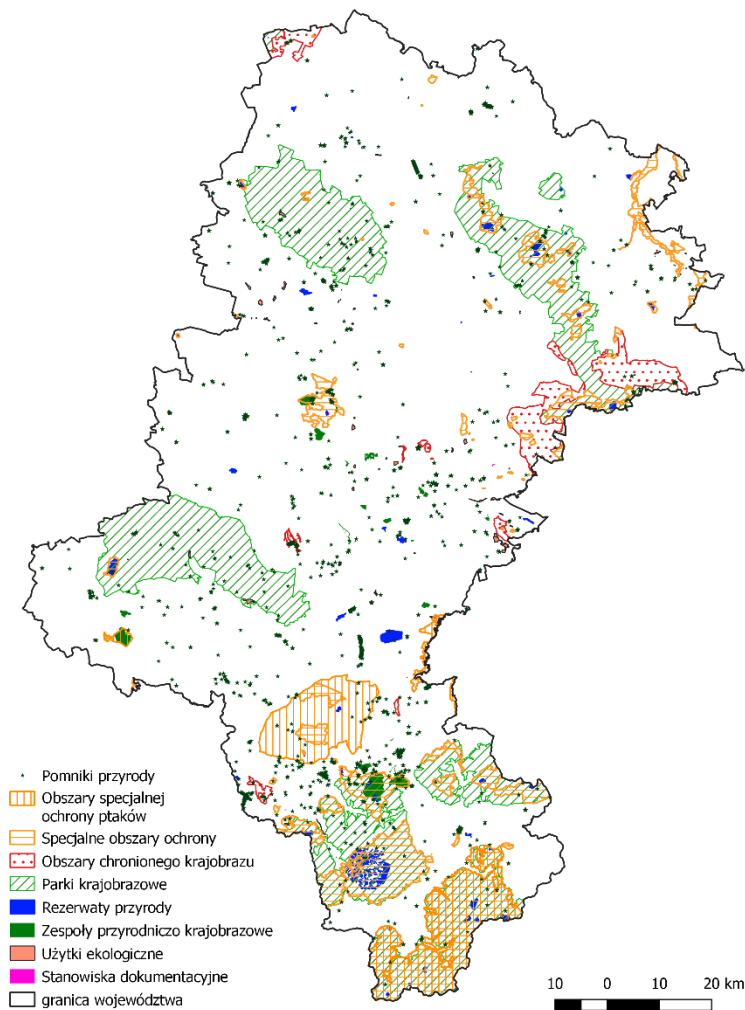
- W regionie występują stosunkowo wysokie zaległości w opłatach za mieszkania w zasobach gminnych wynoszące w 2018 r. średnio 12,3 tys. na mieszkanie przy średniej krajowej 10,7 tys. na mieszkanie.
- Województwo śląskie klasyfikuje się w trójce województw z największą ilością mieszkań niezamieszkałych w zasobach gmin (pustostanów). Na terenie regionu zlokalizowane są 10 162 pustostany, co stanowi 18,7% pustostanów w kraju.
- Według narodowego spisu powszechnego przeprowadzonego w 2011 roku w województwie śląskim istniało 43,5 tys. (7,4%) budynków wybudowanych przed 1918 roku, 85,5 tys. (14,5%) budynków wybudowanych w latach 1918-1944, 168,9 tys. (28,5%) budynków wybudowanych w latach 1945-1970, 74 tys. (12,5%) budynków wybudowanych w latach 1971-1978, 76,5 tys. (12,9%) budynków wybudowanych w latach 1979-1988 oraz niespełna 55,5 tys. (9,4%) budynków wybudowanych w latach 1989-2002.

Obszar środowiskowy

Zasoby i ochrona środowiska

- Łączna powierzchnia lasów regionie w 2019 roku wynosiła 4 045,25 km², stanowiąc aż 32,8% powierzchni województwa. Lasy w województwie śląskim rozmieszczone są głównie w południowej i północnej części regionu.
- Na obszarze województwa śląskiego występuje niewiele obszarów prawnie chronionych (niecałe 3% zasobów kraju). Obszary objęte ochroną prawną, według stanu na 2019 rok, zajmowały powierzchnię 2 725,35 km², co stanowiło 22,1% powierzchni regionu.
- Na terenie województwa śląskiego wśród obszarów chronionych przeważają parki krajobrazowe, które zajmowały powierzchnię 2 296,69 km² (18% powierzchni województwa i 84% obszarów chronionych).
- Na obszarze województwa śląskiego znajdują się 94 użytki ekologiczne, 30 zespołów przyrodniczo krajobrazowych, 12 stanowisk dokumentacyjnych oraz 20 obszarów chronionego krajobrazu
- W województwie śląskim znajdują się również obszary Natura 2000, w tym na tle całego kraju niewiele ponad 1% obszarów specjalnej ochrony ptaków i niecałe 3% specjalnych obszarów ochrony siedlisk.
- Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych wynosiły w 2018 roku 969,3 hm³, co stanowiło jedynie 5,31% zasobów krajowych.

Mapa 4. Obszary ochrony przyrody w województwie śląskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

- W regionie niewiele jest naturalnych zbiorników wodnych, natomiast charakterystyczna jest duża ilość zbiorników antropogenicznych.
- Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach w 2018 roku ocenił 72 jednolite części wód powierzchniowych z czego 22% oceniono na będące w stanie/potencjale dobrym, tj. spełniającym warunki dobrego stanu wód, pozostałe 78% jako będące w stanie/potencjale umiarkowanym, słabym lub złym, tj. nie spełniającym warunków dobrego stanu wód.
- Stan wód podziemnych w sieci regionalnej w 2018 roku oceniony został w 19 punktach, Dobry stan chemiczny (klasa I –III), w zakresie oznaczanych wskaźników, wystąpił w 18 punktach (95%) badanych punktów. Wody II klasy jakości wystąpiły w

11 punktach pomiarowych, III klasy jakości w 7 punktach. Słaby stan chemiczny (klasa IV) stwierdzono w 1 punkcie. Wskaźnikiem determinującym ocenę były azotany.

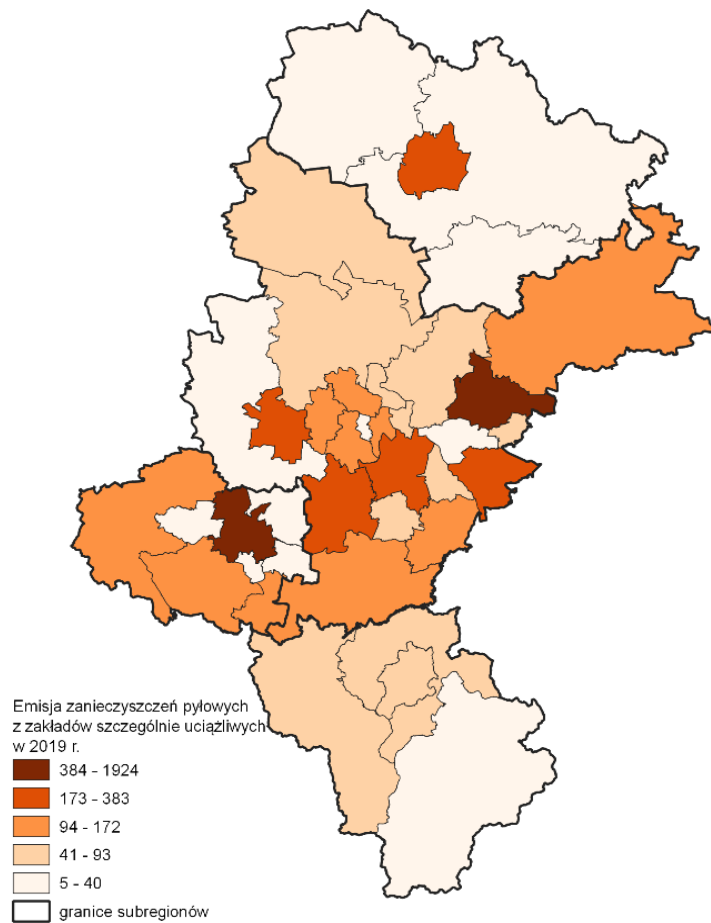
- Województwo śląskie charakteryzowało się w 2019 roku największym w kraju odsetkiem terenów zdegradowanych i zdewastowanych oraz wysokim tempem rekultywacji i zagospodarowania terenów zdegradowanych (207 ha/rok), zajmując 4 miejsce w kraju.
- Udział parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w powierzchni ogółem w 2019 roku wyniósł 0,7% gdzie jednocześnie w kraju wskaźnik ten wyniósł w tym samym roku zaledwie 0,2%
- Według danych RDOŚ (Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach, stan na 26 marca 2021 r.) na terenie województwa znajduje się 25 terenów o łącznej powierzchni 172,9 ha, na których występują potencjalne historyczne zanieczyszczenia powierzchni ziemi. Najwięcej z nich zarejestrowano w Chorzowie (11 terenów) o łącznej powierzchni 67,1 ha. Pozostałe tereny znajdowały się w gminach Bojszowy – 2 tereny o łącznej powierzchni 30,2 ha, Czechowice-Dziedzice – 2 tereny o łącznej powierzchni 9,5 ha, Bieruń – 2 tereny o łącznej powierzchni 0,1 ha, Żory – 2 tereny (brak danych o powierzchni). Ponadto po jednym terenie wskazano w gminach: Łędziny (23,3 ha), Myszków (21,9 ha), Radlin (20,4 ha); Racibórz (0,5 ha) oraz Knurów i Tarnowskie Góry. W większości były to tereny przemysłowe a w jednym przypadku wskazano dawny poligon wojskowy.
- W 2019 roku w województwie śląskim powierzchnia dzikich wysypisk na 100 km² powierzchni ogółem wyniosła 3 679 m².

Zanieczyszczenie powietrza

- Województwo śląskie w 2019 roku było jednym z trzech województw (obok łódzkiego i mazowieckiego), które w ostatnich latach emitowało do atmosfery najwięcej zanieczyszczeń (16,3% emisji w kraju). Wśród zanieczyszczeń gazowych zdecydowanie dominował dwutlenek węgla, którego udział wyniósł 98,1%. Na miejscu drugim uplasował się metan, którego udział w zanieczyszczeniach gazowych stanowił 1,3%. Region zajmował pierwsze miejsce pod względem ilości wytwarzanego metanu (91% emisji krajowej) i trzecie miejsce pod względem ilości wytwarzanego dwutlenku węgla (16,1% emisji krajowej).

- Wartości średniorocznego stężenia pyłu PM_{2,5} na obszarze województwa w 2019 roku spośród 10 stanowisk były na czterech wyższe, na pięciu niższe oraz na jednym (Żory) równe poziomowi 25µg/m³. Przekroczenia wynosiły od 4% w Gliwicach do 24% poziomu dopuszczalnego w Godowie. W przypadku średniego rocznego stężenia benzo(a)pirenu, w roku 2019 na 11 stanowiskach przekroczyły wartość docelową 1 ng/m³. W związku z powyższym wszystkie strefy zostały zakwalifikowane do klasy C (Według klasyfikacji stref wg kryterium ochrony zdrowia w 2019 r. – klasa C - jeżeli stężenia zanieczyszczenia na jej terenie przekraczały poziomy dopuszczalne lub docelowe powiększone o margines tolerancji, w przypadku gdy ten margines jest określony).
- W 2019 roku wartości średniorocznego stężenia pyłu PM₁₀ na obszarze województwa wahały się w zakresie od 15 do powyżej 40 µg/m³. Wyższe wartości wystąpiły w centralnej części województwa, powyżej dopuszczalnych 40 µg/m³, natomiast niższe na południu (ok. 20% stężenia dopuszczalnego wystąpiły w Złotym Potoku i w Ustroniu). Przekroczenia średniorocznego poziomu dopuszczalnego wystąpiły w aglomeracji górnośląskiej, aglomeracji rybnicko-jastrzębskiej i części centralnej strefy śląskiej (m.in. powiat pszczyński).
- Źródła powierzchniowe, czyli komunalno-bytowe, będące „producentami” tzw. niskiej emisji, miały w 2019 roku największy udział w emisji zanieczyszczeń pyłu zawieszonego PM₁₀, pyłu zawieszonego PM_{2,5} i benzo(a)pirenu (BaP), z kolei źródła punktowe odpowiadały głównie za emisję dwutlenku azotu (NO₂) oraz dwutlenku siarki (SO₂).

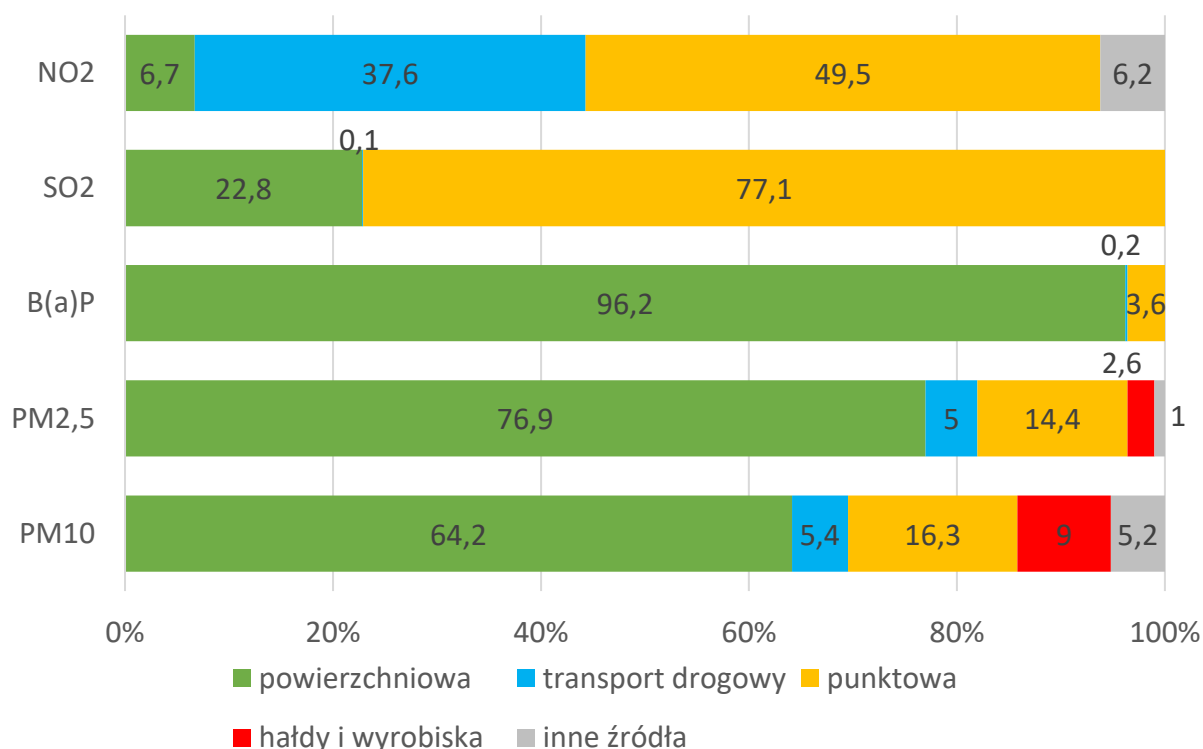
Mapa 5. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach województwa śląskiego w roku 2019 [t/r].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

- Zakłady szczególnie uciążliwe również były emitarami pyłów. Najwięcej pyłów wytworzonych przez zakłady szczególnie uciążliwe pochodziło właśnie z województwa śląskiego. Poziom osiągnięty przez region w 2019 roku (5 566 t/r) był ponad dwukrotnie wyższy od województwa mazowieckiego – 2 425 t/r, które ulokowało się na pozycji wicelidera. Zadowalający jest jednak fakt, że w województwie śląskim w ostatnich latach obserwowany jest systematyczny spadek wartości tego wskaźnika.

Wykres 7. Udziały źródeł w emisji zanieczyszczeń powietrza w województwie śląskim w 2019 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Roczna ocena jakości powietrza w województwie śląskim. Raport wojewódzki za rok 2019, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Katowicach, Katowice 2020 r., s. 42-43

Obszar gospodarczy

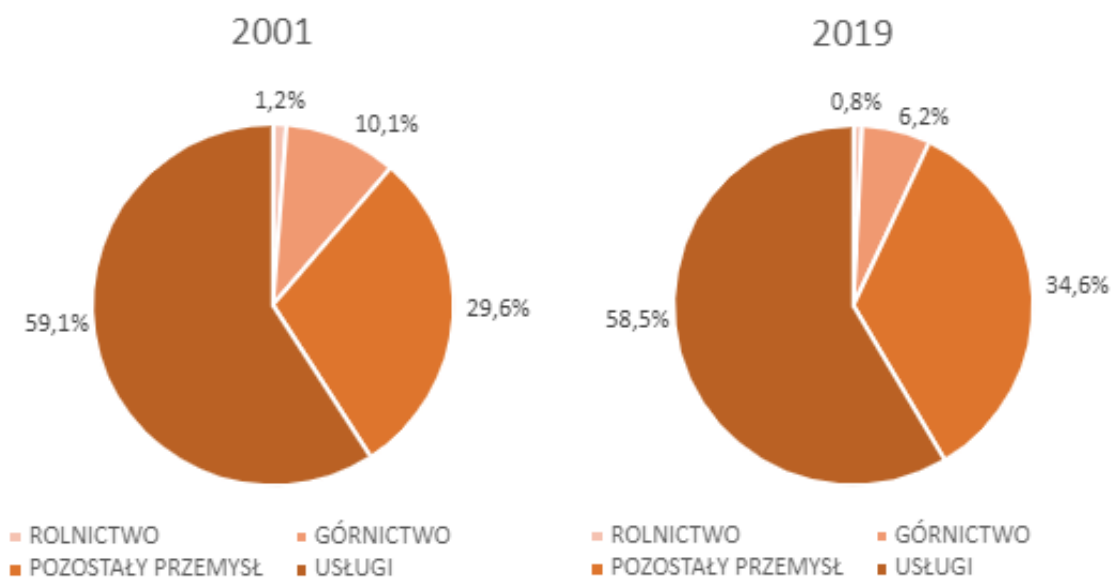
Potencjał regionu

- Produkt Krajowy Brutto w województwie śląskim w latach 2001-2019 stale wzrastał, jednak w ostatnich latach tempo wzrostu było niższe niż średnia dla kraju.
- Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca regionu jest wyższy niż średnia dla kraju (o 2,5 pp.) jednak ta przewaga zmalała od 2004 (11 pp.). Województwo zajmuje wysoką pozycję pod względem wartości PKB na 1 mieszkańca, jednak tempo wzrostu PKB jest niższe niż innych regionów.
- Region jest drugim po województwie mazowieckim obszarem w kraju w zakresie tworzenia Wartości Dodanej Brutto (WDB). Wartość dodana brutto województwa

śląskiego w 2019 roku wyniosła 243,5 mld zł, natomiast udział regionu w tworzeniu wartości dodanej brutto wyniósł 12,1%.

- Wartość dodana brutto w przeliczeniu na mieszkańca w 2019 roku o 2,5 pp. przekraczała średnią dla Polski, a wartość dodana brutto wytwarzana w województwie śląskim po przeliczeniu na 1 pracującego przekraczała krajową średnią o 7,1 pp.
- Około 40,7% wartości dodanej brutto tworzonej w województwie śląskim pochodzi z sektora przemysłu, a wartość ta w porównaniu z rokiem 2001 nawet wzrosła o ok. 1 pp.
- Udział wartości dodanej brutto pochodzącej z górnictwa w latach 2001-2019 zmniejszył się w regionie o prawie 4 pp. (w 2019 roku 6,2% WDB w regionie pochodziło z górnictwa, podczas gdy w roku 2001 było to 10,1%).
- Zwiększa się wartość produkcji sprzedanej przemysłu w województwie śląskim, która w okresie 2010-2019 zanotowała przyrost o niemal 67 mld zł, tj. o 36,7% (przyrost dla Polski ogółem wyniósł w tym czasie 63,9%).

Wykres 8. WDB województwa śląskiego w latach 2001-2019 w podziale na sektory gospodarki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

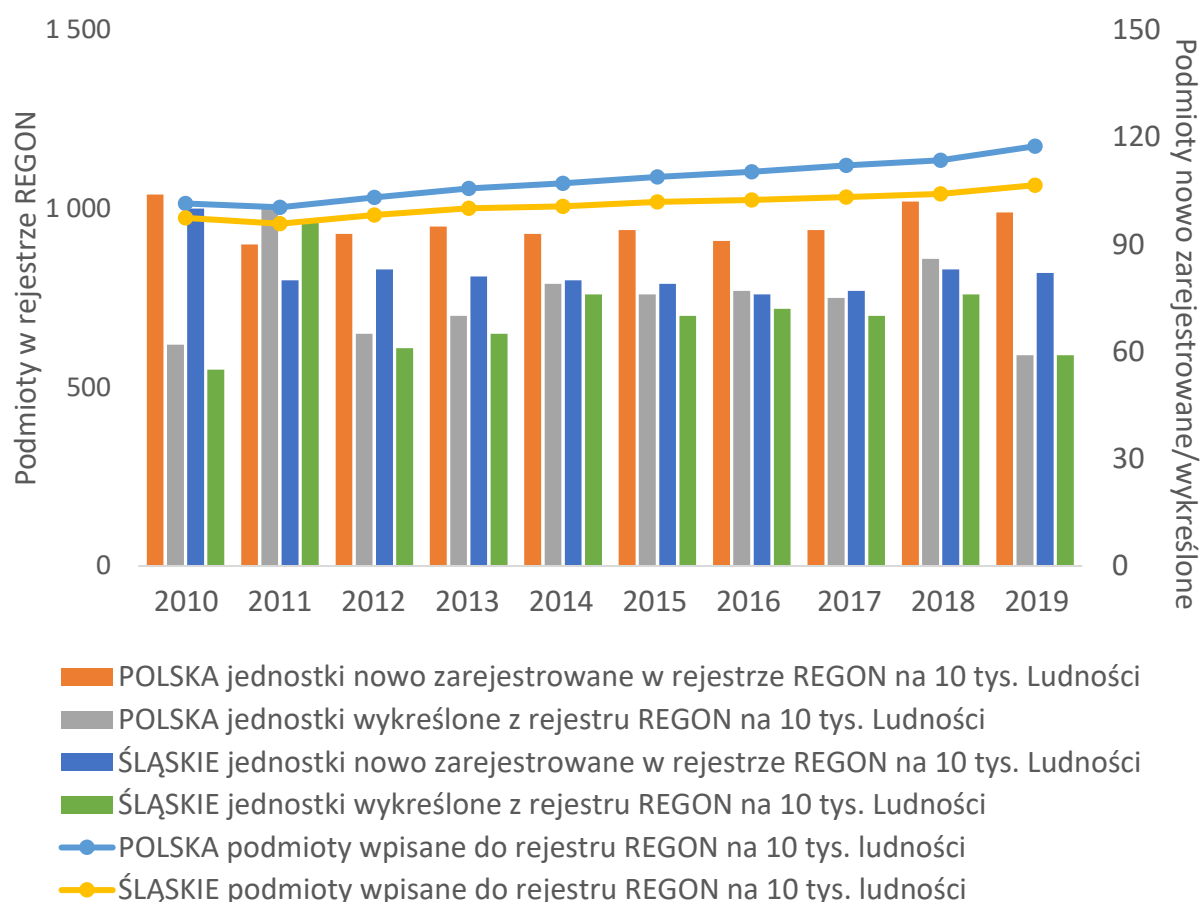
- Wartość produkcji sprzedanej przemysłu w przeliczeniu na 1 mieszkańca była w roku 2019 na poziomie 55,1 tys. zł i była wyższa od średniej krajowej o 13 tys. zł (42 tys. zł), co dawało 2 miejsce w Polsce po województwie mazowieckim.

- Na obszarze województwa śląskiego działa Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna (KSSE). Jest ona drugą pod względem zajmowanej powierzchni tego typu strefą w Polsce, obejmując swym zasięgiem 2 749,4 ha powierzchni na obszarze 48 gmin na terenie trzech województw.
- W województwie śląskim w 2019 roku udział wydatków inwestycyjnych JST w wydatkach ogółem wyniósł 15,7%, była to czwarta od końca wartość w kraju.

Podmioty gospodarcze

- W roku 2019 liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON wyniosła 481 757, co stanowiło ponad 10% podmiotów działających w kraju. Liczba podmiotów gospodarczych w województwie śląskim zwiększyła się w okresie 2010-2019 o 6,7%, niemniej jednak udział podmiotów z regionu w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w Polsce zmniejszył się o 0,7 pp.
- W województwie śląskim w latach 2014-2019 saldo przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1000 przedsiębiorstw w sektorze prywatnym w 2019 roku wyniosło 4,8. Jednocześnie w skali kraju wskaźnik ten wyniósł 54,3.
- W latach 2009-2018 liczba mikroprzedsiębiorstw (czyli podmiotów zatrudniających do 9 osób) zwiększyła się o 34,6 tys., co stanowiło przyrost o 8,1%, podczas gdy w tym samym okresie łączna liczba firm małych (10-49 osób), średnich (50-249 osób) i dużych (250 i więcej zatrudnionych osób) spadła o ponad 4,5 tys. (spadek o 17,4%). Udział podmiotów gospodarczych z województwa w ogólnej liczbie przedsiębiorstw w Polsce zwiększył się jedynie w grupie firm średnich (wzrost udziału o 0,3 pp.).
- W 2019 roku liczba podmiotów w rejestrze REGON na 10 tys. mieszkańców wyniosła w regionie 1 066, co oznaczało przyrost względem roku 2010 o 9,4%.
- W województwie śląskim liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 ludności systematycznie wzrasta i w 2019 roku wyniosła 77 osób jednocześnie w skali kraju wartość wskaźnika wyniosła 84 osoby.
- Wskaźnik W dochodów podatkowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca w województwie śląskim przyjęty do obliczania subwencji wyrównawczej na 2019 r. wyniósł 160,91 i była to piąta pozycja w kraju.

Wykres 9. Podmioty w rejestrze REGON w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2010-2019.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Rynek pracy

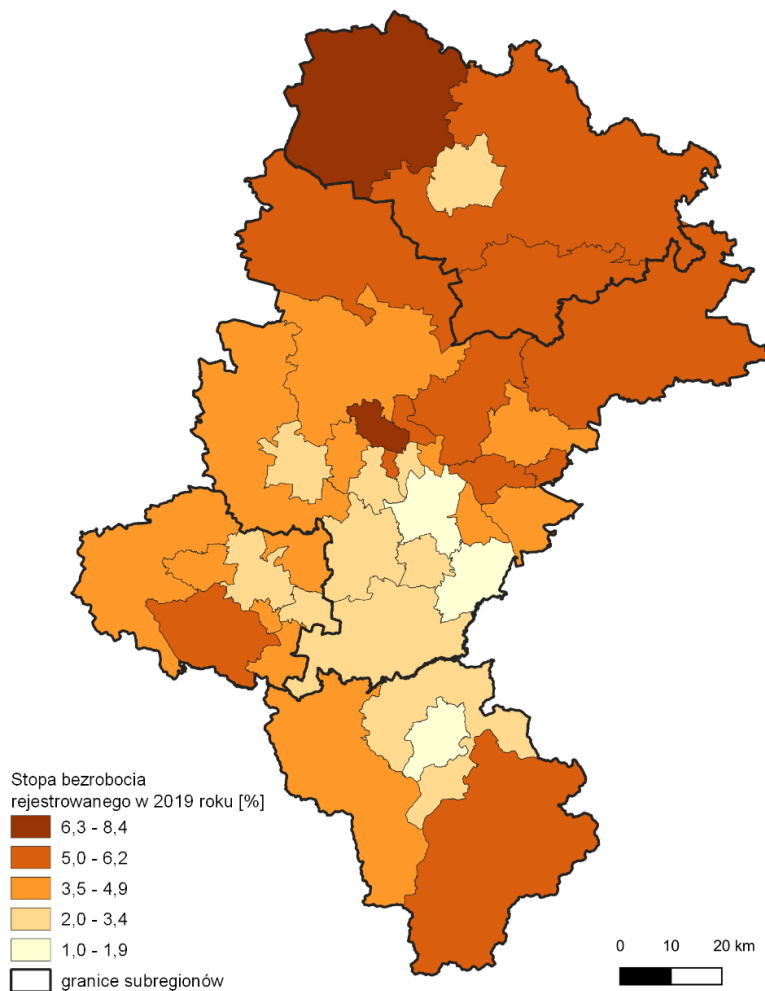
- W 2019 r. liczba biernych zawodowo w regionie wyniosła 1,7 mln osób, co dawało drugi najwyższy w kraju odsetek biernych zawodowo w ogóle ludności w wieku 15 lat i więcej (47,2%). Zdecydowaną większość biernych zawodowo, bo aż 73,2%, stanowiły osoby w wieku 50 lat i więcej. W stosunku do roku 2010 odsetek biernych zawodowo w tym przedziale wiekowym zwiększył się o 6,9 pp.
- W 2019 r. w regionie 1,9 mln osób (1,0 mln mężczyzn i 0,9 mln kobiet) zaliczano do osób aktywnych zawodowo, co plasowało województwo śląskie wśród regionów charakteryzujących się mniejszym udziałem osób aktywnych zawodowo w ogóle ludności.
- Charakterystyczna dla grupy aktywnych zawodowo była przewaga osób z wykształceniem wyższym (35,9%) oraz policealnym i średnim zawodowym (28,2%).

Jednocześnie największy odsetek aktywnych zawodowo odnotowano wśród osób w wieku 30-39 lat (29,1%), 40-49 lat (27,3%) oraz 50+ (24,3%).

- Współczynnik aktywności zawodowej (Procentowy udział aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie ludności.) w 2019 r. kształtował się na poziomie 52,8% (ponad 3 pp. mniej niż na poziomie kraju) i był jednym z najniższych wyników w odniesieniu do pozostałych regionów. Wśród mężczyzn wyniósł on 60,5% a u kobiet 45,8%. W stosunku do 2010 roku wskaźnik ten zwiększył się kolejno o 0,4 i 0,5 pp.
- Wskaźnik zatrudnienia (Procentowy udział pracujących danej kategorii w ogólnej liczbie ludności danej kategorii.) w 2019 r. kształtował się na poziomie 51,5%. Taka wartość wskaźnika plasowała województwo śląskie o blisko 3 pp. poniżej wartości dla kraju i jednocześnie wśród regionów o niższych wartości wskaźnika zatrudnienia. Jednocześnie wskaźnik ten dla mężczyzn wyniósł w danym roku 59,4% a u kobiet 44,5%
- Przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw (Dane obejmują osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy w pełnym wymiarze czasu pracy oraz w niepełnym, po przeliczeniu na pełnozatrudnionych.) w województwie śląskim w 2019 r. wyniosło 793,3 tys. osób (12,4% przeciętnej liczby zatrudnionych w kraju), co plasowało region na drugim miejscu w kraju (po województwie mazowieckim).
- Województwo charakteryzowało się wysokim udziałem przemysłu w strukturze przeciętnego zatrudnienia.
- Liczba bezrobotnych w województwie śląskim wykazuje tendencje analogiczne do zachodzących na poziomie kraju.
- W 2019 r. zarejestrowanych było 66,5 tys. osób bezrobotnych, co dawało spadek o 63,3% w stosunku do 2010 r. Jednocześnie liczba bezrobotnych zarejestrowanych wśród kobiet wyniosła 37 626 osób oraz 28 895 u mężczyzn co dawało spadek w stosunku do 2010 roku o kolejno 38,3% i 34,8%.
- Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2019 r. w województwie śląskim wyniosła 3,6% i była niższa o 1,3 pp. od stopy krajowej. Niższą wartość zjawiska odnotowano tylko w województwie wielkopolskim: 2,8%.

Mapa 6. Stopa bezrobocia rejestrowanego w powiatach województwa śląskiego w 2019 r.

r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

- W 2019 roku najliczniejszą grupę zarejestrowanych bezrobotnych w województwie śląskim stanowiły osoby młode, w wieku 25-34 lata (26%) i 35-44 lata (25,2%), dalej są osoby w wieku 45-55 lat (19,3%), osoby starsze w wieku 55 lat i więcej (19,1%) oraz w wieku 24 lata i mniej (10,5%). Najmniej liczną grupę osób pozostających w rejestrach powiatowych urzędów pracy stanowiły osoby do 24 roku życia (10,4%).
- W latach 2010-2019 obserwowany był wzrost udziału osób starszych (powyżej 45 roku życia) w ogóle bezrobotnych (o 6,1 pp.).
- Liczba długotrwale bezrobotnych wynosiła w 2019 r. 21 185 osób i w ciągu ostatniej dekady zmniejszyła się, o ponad 12,5 tys. osób. Grupa ta stanowi istotną kategorię wśród bezrobotnych – 31,8%, jednakże wśród aktywnych zawodowo ich udział jest

nieznaczny stanowiąc 1,1%. W rozróżnieniu wg kategorii płci jest to istotniejszy problem wśród kobiet (ponad 35% bezrobotnych kobiet jest bez pracy już ponad rok, analogiczny wskaźnik dla mężczyzn 27,2%). W omawianej subpopulacji ponad 60,1% bezrobotnych pozostawało bez pracy ponad 24 miesiące.

- W 2019 r. w województwie śląskim, podobnie jak na poziomie kraju, problem bezrobocia dotyczył głównie osób z wykształceniem najniższego stopnia – gimnazjalnym i niższym (26,6%) oraz zasadniczym zawodowym (25,5%), dalej policealnym i średnim zawodowym (22,3%), wyższym (15,4%) i średnim ogólnokształcącym (10,2%). Z czego kobiety stanowiły 51,6% osób z wykształceniem najniższego stopnia – gimnazjalnym i niższym, 45,2% z zasadniczym zawodowym, 70,9 % ze średnim ogólnokształcącym, 62,4% z policealnym i średnim zawodowym oraz 66,1% z wykształceniem wyższym.

Tabela 1. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej w województwie śląskim i Polsce w 2019 r.

Wyszczególnienie	Województwo śląskie	Polska
Bierni zawodowo (tys.)	1707	13264
Współczynnik aktywności zawodowej (%)	52,8	56,2
Wskaźnik zatrudnienia (%)	51,5	54,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Podsumowanie

Zmieniająca się struktura wiekowa ludności regionu wskazuje wyraźnie, że problem starzejącego się społeczeństwa będzie pogłębiał się, a wyzwania z tym związane to jedno z najważniejszych i najtrudniejszych zadań z jakimi będzie musiał zmierzyć się region, zarówno w skali lokalnej jak i regionalnej. Wzrastający udział seniorów w ogóle mieszkańców wiąże się z problemem zapewnienia odpowiednich warunków życia oraz opieki dla tych osób. W miejscach (gminach, dzielnicach, sołectwach) gdzie średnia wieku jest wysoka, potrzeba nie tylko działań skierowanych do tej grupy społecznej, ale również prowadzenia aktywnej polityki mającej na celu napływ ludności z innych grup wiekowych. Analizując zmiany liczby ludności w samym województwie śląskim uwzględniając podział miasto-wieś, należy podkreślić, że niepokojące tendencje depopulacyjne dotyczą w głównej mierze miast, co w zderzeniu z faktem, że region jest najsilniej zurbanizowanym obszarem powoduje, że problem ten będzie miał coraz większe znaczenie i konsekwencje.

Niska aktywność ekonomiczna mieszkańców wynikająca z wielu przyczyn często prowadzi do zaniechania aktywności społecznej, a także do uzależniania się od pomocy społecznej. Obecna sytuacja na rynku pracy wskazuje, że można mówić o bezrobociu naturalnym i najczęściej dotyczy ono osób po 55 roku życia. Sytuacja taka powoduje, że aktywizacja pozostających poza rynkiem pracy może być bardzo trudna, o ile w ogóle możliwa. Osoby obecnie bezrobotne często z własnej woli nie podejmują zatrudnienia, a obecny stan życia im odpowiada. W skali lokalnej, gdzie występują skupienia społeczności nieaktywnych zawodowo, należy podejmować próby włączenia takich osób do aktywności społecznych i zawodowych. Obecną sytuację na rynku pracy mogą skomplikować skutki epidemii Covid-19. W wyniku pandemii część społeczeństwa boryka się z problemem nagłej utraty pracy. Na chwilę obecną trudno ocenić skalę i zasięg skutków społeczno-gospodarczych pandemii, ale należy się liczyć z pogłębieniem niektórych problemów i pojawieniem się nowych. Istotne jest to zwłaszcza w gminach, których funkcjonowanie oparte jest na gałęziach gospodarki szczególnie dotkniętych restrykcjami (np. turystyka, gastronomia, przemysł wolnego czasu). W aspekcie rewitalizacji konieczna będzie realizacja działań badawczych i monitoringowych zmierzających do lepszego opisu i rozpoznania ewentualnych długofalowych konsekwencji pandemii.

Brak aktywności ekonomicznej często powiązany jest z ubóstwem. Pomimo, że wieloletni trend w tym aspekcie wskazuje na zmniejszanie się tego zjawiska, to nadal jest ono obecne zarówno w skali regionalnej, jak i lokalnej. Zwiększające się obciążenie systemu opieki społecznej związane ze zmianami demograficznymi będzie znaczące dla gmin, a w przypadku pogorszenia sytuacji na rynku pracy system może okazać się niewydolny. Działania aktywizacji społecznej realizowane z wyprzedzeniem mogą pomóc w systemowym opanowaniu zbliżającego się obciążenia systemu opieki. Ważnym wyzwaniem w województwie jest podniesienie aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców oraz budowanie silnych więzi społecznych. Trzecim, często współistniejącym do pozostałych tu wymienionych, problemem społecznym jest przestępczość. Ogólnowojewódzki trend wskazuje na spadek przestępczości w regionie, utrzymanie tego trendu zależy będzie również od realizacji działań w ramach rewitalizacji. Osoby niesamodzielne wymagają szczególnego wsparcia ze strony systemu pomocy społecznej oraz służby zdrowia. Problemem tej grupy osób jest coraz mniejsza liczba opiekunów rodzinnych/niefORMALNYCH, zdolnych do podjęcia obowiązków opiekuńczych. Mimo niskiego współczynnika aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami oraz wskaźnika zatrudnienia w stosunku do wskaźników ogółu populacji, statystyki obrazujące sytuację osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy wykazują systematyczną poprawę.

W województwie śląskim obserwuje się duże dysproporcje w dostępie do żłobków, co przekłada się na stosunkowo niewielki udział dzieci objętych opieką w tych placówkach w porównaniu z innymi regionami. Czynnikiem ten może mieć też duże znaczenie w związku z niską aktywnością ekonomiczną mieszkańców. Pozytywnym zjawiskiem jest natomiast dobra dostępność przedszkoli. Zauważalne są także zmiany w trendach wyborów szkół ponadpodstawowych z placówek ogólnokształcących na rzecz szkół zawodowych i technicznych, co stanowi odpowiedź na potrzeby rynku pracy.

Sprawnie funkcjonujący rynek pracy będzie istotny dla działań transformacyjnych gospodarki województwa śląskiego, która od wielu lat podejmuje działania zmierzające do zmiany profilu gospodarczego. Pomimo spadku udziału wartości dodanej brutto pochodzącej z górnictwa to przemysł jest nadal podstawą WBD regionu. Działania w obszarze rozwoju gospodarczego województwa śląskiego powinny być zbieżne z realizacją procesów rewitalizacyjnych, tak by utrzymać wysoką pozycję gospodarczą regionu mierzoną wartością

PKB per capita oraz zwiększyć tempo wzrostu PKB w celu utrzymania przewagi konkurencyjnej. Transformacja gospodarcza będzie także wyzwaniem dla regionu, aby proces ten nie nasilił istniejących problemów społecznych, lecz stanowił na nie odpowiedź.

W aspekcie rewitalizacji duże znaczenie ma jakość zabudowy mieszkaniowej. W związku z tym, że województwo śląskie jest najsilniej zurbanizowanym regionem, o największej gęstości zaludnienia, liczebność mieszkań również jest wysoka. Odczuwalna jest natomiast niewystarczająca jakość zasobów mieszkaniowych wynikająca m.in. z wieku budynków i braku dostępu do instalacji technicznych. Dla wielu osób problemem może być także stosunkowo niska przeciętna powierzchnia mieszkań, która często nie odpowiada preferencjom współczesnych nabywców. W związku ze stale rozwijającym się sektorem mieszkaniowym długość sieci wodnokanalizacyjnej i ciepłowniczej stale się rozrasta. Należy jednak zwrócić uwagę na występowanie obszarów o niskich wskaźnikach dostępu do infrastruktury komunalnej, wysoką liczbę pustostanów oraz rosnące zaległości w opłatach mieszkaniowych w zasobach komunalnych.

Stały wzrost wykorzystania surowców naturalnych przez człowieka, urbanizacja na terenach słabo dotąd zainwestowanych oraz rozlewanie się miast przyczyniają się do sukcesywnej fragmentacji, a także niszczenia siedlisk różnych gatunków fauny i flory, przez co są one zagrożone wyginięciem. Ponadto w województwie śląskim stosunkowo niewiele obszarów jest prawnie chronionych, co wpływa na nasilanie się antropopresji na środowisko.

Mimo poprawiającej się świadomości społecznej w zakresie ochrony środowiska region w dalszym ciągu boryka się z bardzo dużym zanieczyszczeniem powietrza, co spowodowane jest dużym udziałem przemysłu w gospodarce województwa. Istotnym problemem jest również niska emisja, spalanie paliw kopalnych w mało wydajnych piecach w celu ogrzewania domów i mieszkań oraz duże natężenie ruchu drogowego. Wyzwaniem jest poprawa jakości środowiska w aspekcie jakości powietrza, wód, a także przeciwdziałanie powstawaniu miejskich wysp ciepła.

Diagnoza specyficzna

Uzupełnieniem diagnozy ogólnej, obejmującej w sposób horyzontalny negatywne zjawiska powodujące degradację obszaru województwa, jest analiza o charakterze szczegółowym wskazująca informacje specyficzne dla tego aspektu funkcjonowania gmin i regionu.

Pierwszym elementem diagnozy specyficznej jest analiza programów rewitalizacji.

Rewitalizacja prowadzona jest przede wszystkim w skali lokalnej, przez samorządy, które realizują ją za pomocą lokalnych lub gminnych programów rewitalizacji. Analizując ich zapisy można wyciągnąć wnioski niezbędne do prowadzenia polityki rewitalizacji na poziomie regionu.

Drugi element wiąże się ze specyfiką i historią gospodarczą regionu. Zauważalne jest duże oddziaływanie przedsiębiorstw przemysłów tradycyjnych na życie powiązanych z nimi lokalnych społeczności. Na potrzeby rewitalizacyjne w gminach wpływ mają zarówno zakłady funkcjonujące jak i te zamknięte. Analiza działalności sektora przemysłu tradycyjnego pozwala na określenie wielkości i miejsc oddziaływania tego sektora w aspekcie istniejących przedsiębiorstw oraz tych, które zakończyły działalność.

Obszary zdegradowane i rewitalizacji określone w dokumentach lokalnych na terenie województwa śląskiego

Głównym aktem prawnym dotyczącym dokumentów rewitalizacyjnych na poziomie lokalnym jest ustawa o rewitalizacji (Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji - Dz.U. 2021 poz. 485). Innym dokumentem poruszającym tematykę rewitalizacji i obowiązującym dla przygotowujących lokalne programy rewitalizacji są Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020. (Link do strony internetowej RPO:

<https://rpo.slaskie.pl/file/download/1148>) Obszar zdegradowany, jak wskazano we wstępie do niniejszego dokumentu jest to obszar znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych oraz jednego z współwystępujących z negatywnymi zjawiskami w co najmniej jednej z następujących sfer: gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej. (Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji - Dz.U. 2021 poz. 485, Art.9; Wytyczne w zakresie rewitalizacji w

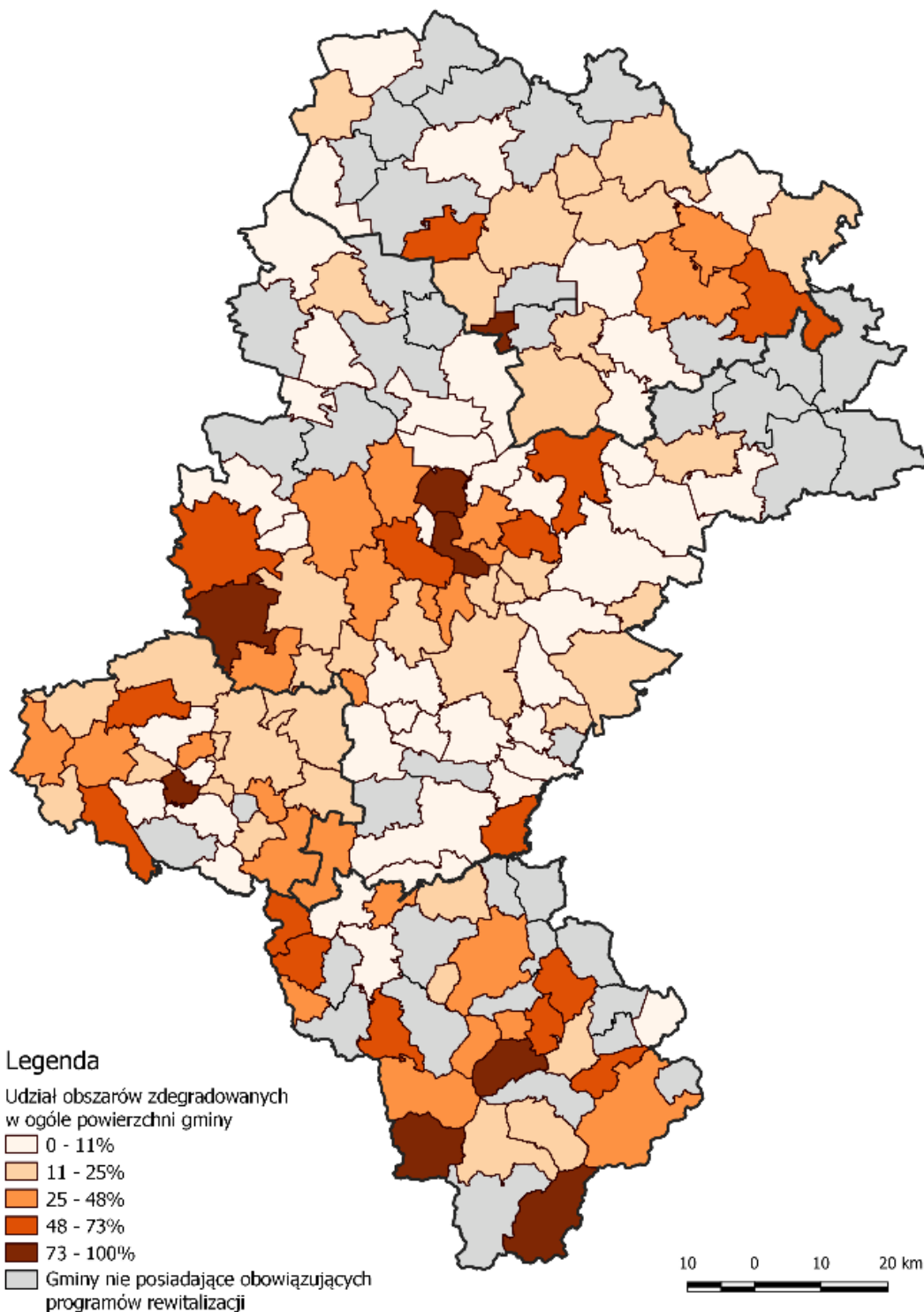
programach operacyjnych na lata 2014-2020 z dnia 2 sierpnia 2016, Roz. 3, pkt 2.) Obejmuje on swoim zasięgiem wyznaczone obszary gminy spełniające wskazany warunek. Obszar rewitalizacji to część obszaru zdegradowanego ograniczony terytorialnie oraz pod względem liczby mieszkańców wyróżniający się koncentracją negatywnych zjawisk. Możliwe jest wskazanie więcej niż jednego podobszaru rewitalizacji w gminie.

Oba dokumenty warunkujące rewitalizację zgodnie uznają, iż obszar rewitalizacji nie może zajmować więcej niż 20% obszaru gminy oraz nie może być zamieszkały przez więcej niż 30% mieszkańców. Tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe mogą być objęte obszarem rewitalizacji jedynie w przypadku, gdy działania przewidziane dla nich są ściśle powiązane z celami rewitalizacji danego obszaru rewitalizacji.

Lokalny program rewitalizacji bądź gminny program rewitalizacji w 2020 r. posiadało 125 jednostek samorządu terytorialnego (Stan na 15 czerwca 2020 r.), co stanowiło 75% gmin z terenu całego województwa. Wydzielały one łącznie 356 podobszarów zdegradowanych oraz 340 podobszarów rewitalizacji. Obszary zdegradowane w tych gminach zajmowały łącznie około 2 285 km², co stanowiło ok. 19% terenu całego województwa. Obszary rewitalizacji miały natomiast łącznie powierzchnię 628 km² i było to około 5% obszaru województwa.

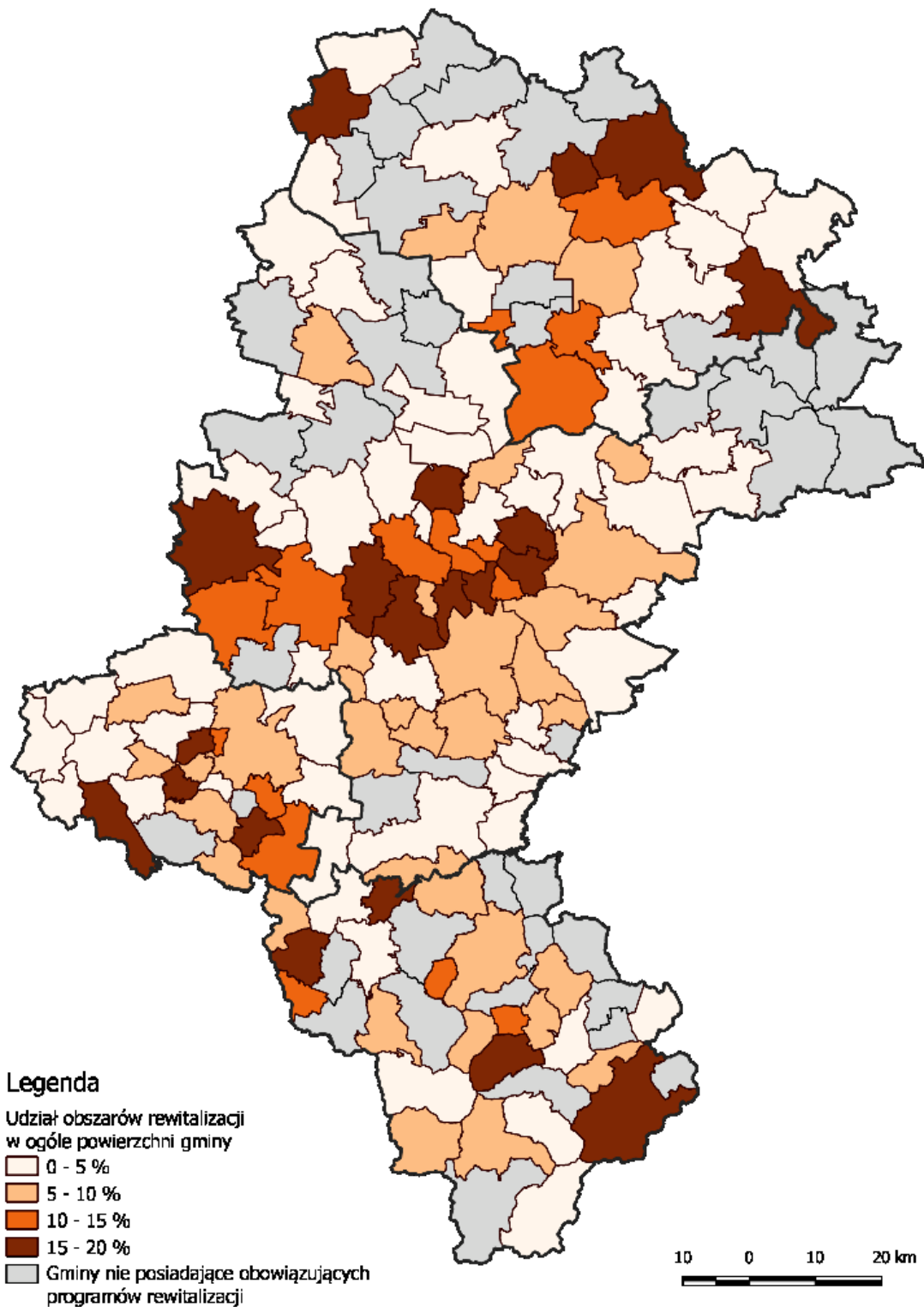
Najmniejszy obszar zdegradowany wyznaczono w gminie Łękawica, gdzie obszar ten, będący zarazem obszarem rewitalizacji, zajmował powierzchnię 1,2 ha, co stanowiło jedynie 0,03% powierzchni całej gminy. Dwie gminy (Pszów, Świerklaniec) za taki obszar uznało powyżej 90% terenu gminy.

Mapa 7. Udział obszarów zdegradowanych w ogóle powierzchni gminy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie lokalnych i gminnych programów rewitalizacji.

Mapa 8. Udział obszarów rewitalizacji w ogóle powierzchni gminy.

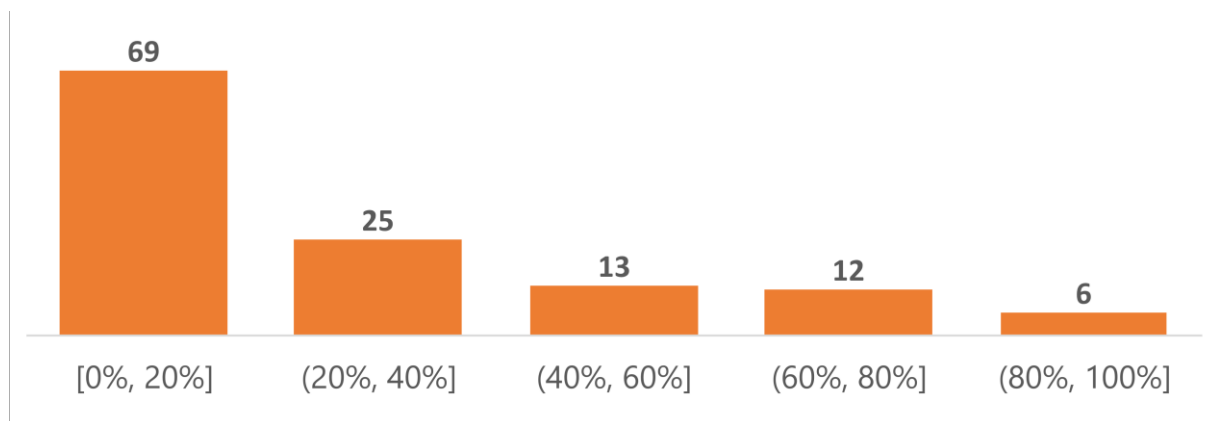

Źródło: opracowanie własne na podstawie lokalnych i gminnych programów rewitalizacji.

W większości gmin obszar zdegradowany zajmował poniżej 25% powierzchni gminy. Taka sytuacja występowała w 79 gminach (63,2%), w 6 gminach natomiast (4,7%) obszar

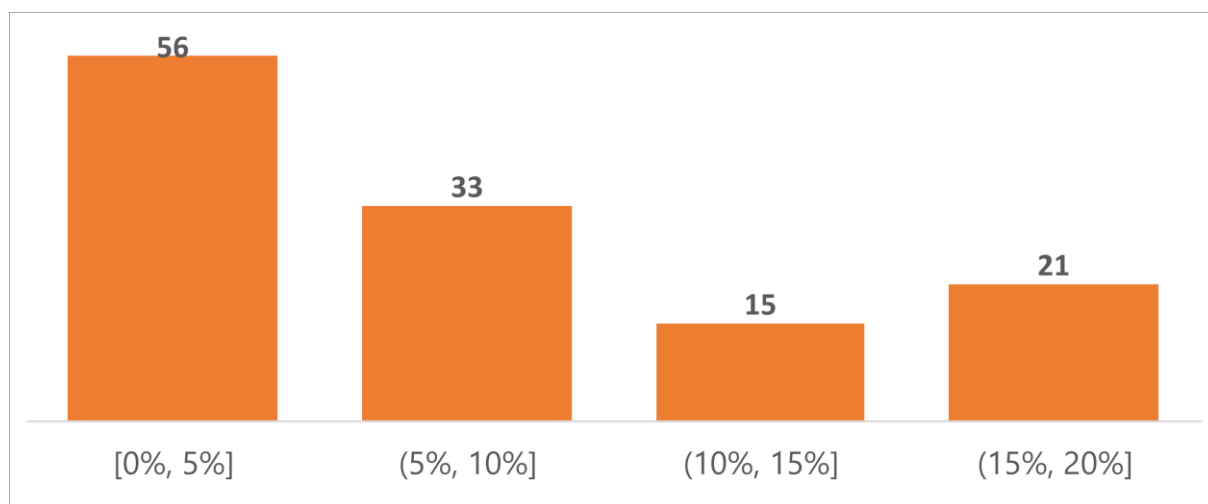
wyznaczony w programie rewitalizacji obejmował więcej niż 80% powierzchni gminy. Obszary rewitalizacji najczęściej zajmowały do 5% powierzchni gminy (w 44% programów rewitalizacji).

Wykres 10. Rozkład liczby gmin wg udziału powierzchni objętej obszarami zdegradowanymi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie lokalnych i gminnych programów rewitalizacji.

Wykres 11. Rozkład liczby gmin wg udziału powierzchni objętej obszarami rewitalizacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie lokalnych i gminnych programów rewitalizacji.

W gminach posiadających programy rewitalizacji obszar zdegradowany zajmował średnio 25,28% ich całkowitej powierzchni, natomiast obszary rewitalizacji obejmowały średnio 6,95% powierzchni tych gmin. Obszary rewitalizacji stanowiły mniej niż 30% powierzchni obszarów zdegradowanych.

Wnioski z oceny programów rewitalizacji w województwie śląskim

Analiza zapisów programów rewitalizacji w województwie śląskim (wnioski)

Możliwość ubiegania się o dofinansowanie projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WSL 2014-2020 przyczyniła się do znacznego zainteresowania sporządzaniem programów rewitalizacji wśród gmin województwa śląskiego. Pod koniec 2022 r. na 125 programów rewitalizacji wskazanych w Wykazie Programów Rewitalizacji, zdecydowana większość została opracowana na podstawie Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, które stawiają przed gminą mniej wymogów dotyczących przygotowania i wdrażania programów rewitalizacji niż ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. (Opracowanie Zespołu ds. rewitalizacji funkcjonującego w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Śląskiego.)

Ogromne wyzwanie dla większości gmin stanowiło przygotowanie prawidłowej diagnozy, która opierałaby się na komplementarnej analizie zjawisk gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-technicznych, a przede wszystkim społecznych. Patrząc na zapisy składanych do oceny programów rewitalizacji, można zauważyć, że w znacznej części gmin dość powierzchownie zaplanowano udział mieszkańców, ograniczając go jedynie do podstawowych działań polegających na informowaniu i zbieraniu uwag głównie za pomocą internetu lub pojedynczych spotkań informacyjnych. Nie brano również pod uwagę innych interesariuszy procesu rewitalizacji, tj. lokalnych przedsiębiorców, czy organizacji pozarządowych. Dlatego też, zdarzało się, że w składanych programach gmin planowane działania rewitalizacyjne nie były odpowiedzią na istniejące problemy społeczne w gminie i nie służyły przywróceniu do życia zdegradowanej części miast, lecz ograniczały się do przeprowadzenia działań infrastrukturalnych i remontu budynków. Jednocześnie monitorowanie procesów rewitalizacji w dokumentach gminnych traktowane było dość lakonicznie i sprowadzało się do wykorzystania jedynie podstawowych narzędzi monitorowania, które w niepełny sposób obrazują zmiany zachodzące na obszarach rewitalizacji.

Niemniej jednak, zintensyfikowanie działań w województwie, w tym powstanie Zespołu ds. rewitalizacji, liczne konsultacje i szkolenia dla przedstawicieli samorządów lokalnych oraz coraz większa świadomość gmin dotycząca wpływu prawidłowego prowadzenia procesu rewitalizacji na transformację miast, pozwala zakładać, że rewitalizacja stanie się naprawdę ważnym narzędziem w województwie śląskim w najbliższych latach. Również fakt, że od 2023 rewitalizacja może być prowadzona wyłącznie na podstawie ustawy o rewitalizacji, oznacza dla gmin konieczność dokonania zmian w dotychczasowym systemie dokumentów strategicznych gmin i samego bardziej komplementarnego podejścia do procesu rewitalizacji, ale daje gminom również możliwość korzystania ze specjalnych narzędzi rewitalizacyjnych (np. powołanie Specjalnej Strefy Rewitalizacji, wyznaczenie Miejscowego Planu Rewitalizacji).

Analiza diagnoz dla obszarów rewitalizacji w programach rewitalizacji (wnioski)

Prawidłowe przygotowanie diagnozy, która będzie służyć wyznaczeniu obszaru zdegradowanego, a następnie określeniu obszaru rewitalizacji, powinna koncentrować się na analizie negatywnych zjawisk w sferze społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz technicznej. Nie można jej zrobić w oderwaniu do analizy lokalnych potencjałów występujących na terenie tego obszaru i bez określenia skali i charakteru potrzeb rewitalizacyjnych określonych przez mieszkańców i pozostałych interesariuszy rewitalizacji. Dokonanie takiej analizy wiąże się z koniecznością pozyskania ogromnej ilości danych. Pozyskiwanie danych wymaga zaś szerokiej współpracy zarówno na poziomie urzędu (biuro planowania lub wydział zajmujący się planowaniem przestrzennym, Wydział Strategii, edukacji, Ośrodek Pomocy Społecznej, Konserwator Zabytków, czy też Straż miejska, itd.) jak i współpracy z jednostkami zewnętrznymi (PUP, Policja, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Skarbowy, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska). Częstym zjawiskiem zgłaszanym przez gminy jest również obawa jednostek dysponujących niezbędnymi jej danymi przed naruszeniem RODO. W trakcie opiniowania programów rewitalizacji można było zauważyć również, że gminy wyznaczały obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji na podstawie np. własnego uznania, wybiórczych analiz lub wyłącznie w oparciu o wybrane z wielu wskazanych negatywnych zjawisk.

Elementem determinującym jakość programów rewitalizacji jest czas trwania ich opracowania. Zbyt pośpieszne prace nad programem stwarzają większe zagrożenie powstania luk i niepełnej analizy, a co za tym idzie błędnych wniosków i nietrafnych celów. W konsekwencji w programach rewitalizacji pojawiały się przedsięwzięcia, które lokalizowane były punktowo, w pojedynczych miejscach, bądź pojawiały się działania na obszarach niezamieszkałych lub poza wyznaczonym obszarem rewitalizacji (dotyczyły głównie parków, bulwarów, terenów rekreacyjnych, przemysłowych, czy kubatury budynków), bez powiązania z obszarami zamieszkałymi oraz bez uzasadnienia i określenia wpływu na zmianę społeczną itp. Działania gmin powinny być prowadzone, co do zasady, na wyznaczonym i zamieszkałym obszarze rewitalizacji, a zapewnienie komplementarności przestrzennej i problemowej projektów rewitalizacyjnych powoduje, że program rewitalizacji efektywnie oddziałuje na cały dotknięty kryzysem obszar.

Przemysł tradycyjny i tereny przemysłowe

Na obecnym terenie województwa śląskiego intensywny rozwój gospodarki nastąpił w XVIII wieku i opierał się on głównie na przemyśle wydobywczym, w tym górnictwie węgla kamiennego oraz rud cynku i ołowiu, a także przemyśle przetwórczym związanym z hutnictwem cynku, ołowiu i żelaza. Usługi skoncentrowane były przede wszystkim na obsłudze przemysłu i odgrywały w tym czasie mniejszą rolę, a ich zasięg ograniczony był do obszarów zurbanizowanych.

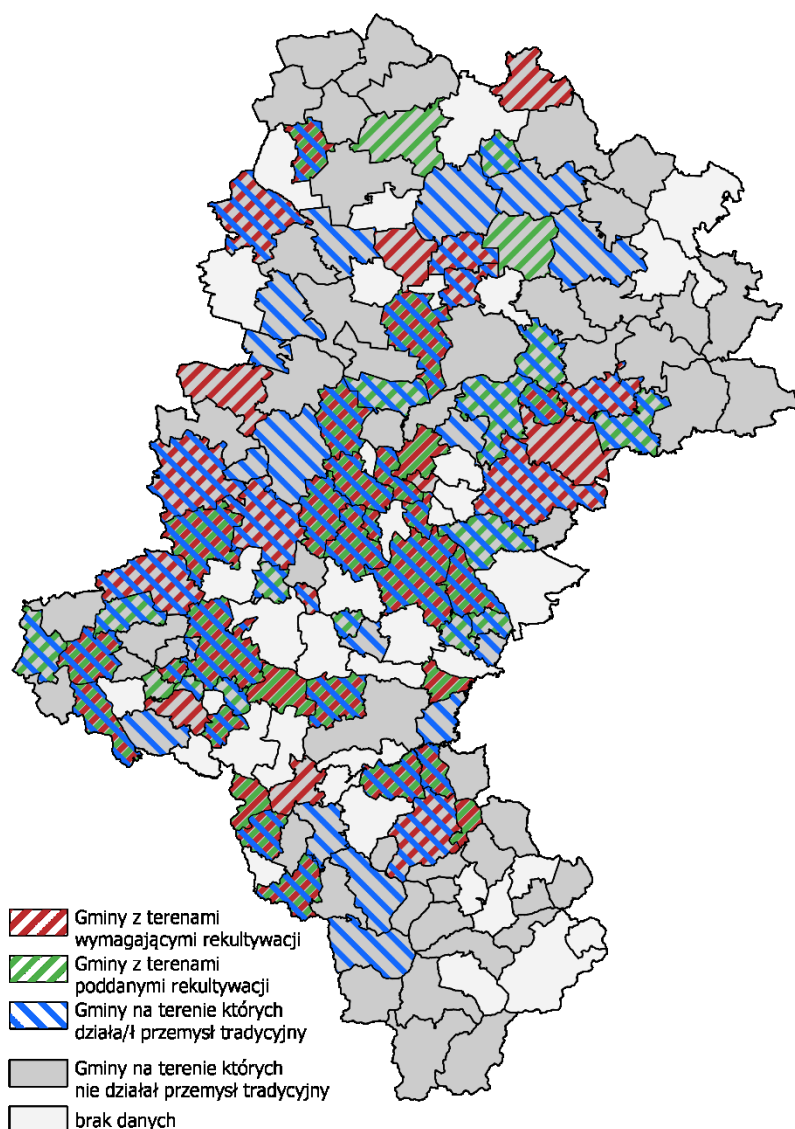
W XVIII i kolejnym stuleciu przemysł intensywnie się rozwijał, po raz pierwszy na tym obszarze wprowadzono na obecnych ziemiach polskich m. in maszynę parową, produkcję cementu oraz nowe technologie w hutnictwie, po czym innowacyjność regionu zaczęła się zmniejszać, głównie w wyniku wojen i kryzysów gospodarczych. Dalszym zmianom ulegała również struktura przemysłu, co objawiało się rozwojem nowych branż w przetwórstwie - przemysłu metalowego, maszynowego, elektromaszynowego, energetycznego, spożywczego czy też chemicznego (Andrzej T. Jankowski (red.), Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL. Raport końcowy, Sosnowiec 2013, s. 120). Na początku XX wieku uległa zmniejszeniu rola górnictwa oraz hutnictwa rud cynku i ołowiu, jednak pozostałe branże nadal kształtowały charakter gospodarki obecnego obszaru województwa śląskiego.

Przemiany, jakie zachodziły w strukturze gospodarki, wpływały też na strukturę przestrzenną. Najpierw rozwijały się obrzeża dzisiejszego rdzenia konurbacji – miast powstałych jeszcze w średniowieczu tj. Bytomia i Gliwic, a następnie w wyniku industrializacji dominującą rolę przejęły Katowice, Chorzów i Zabrze.

W północnej części dzisiejszego obszaru województwa dynamiczny rozwój gospodarczy objął głównie, bazującą na przemyśle metalurgicznym i włókienniczym, Częstochowę, której atutem było położenie na trasie kolei warszawsko-wiedeńskiej (Andrzej T. Jankowski (red.), Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL. Raport końcowy, Sosnowiec 2013, s. 120). Gorzej rozwijały się pozostałe okoliczne miasta (np. Kłobuck i Myszków), co wpłynęło na utrzymanie rolniczego charakteru ich otoczenia. Południowa i zachodnia część regionu rozwijały się bardziej równomiernie. W Bielsku i Białej intensywny rozwój determinowany był przede wszystkim przez przemysł włókienniczy, a w następnych latach także spożywczy i maszynowy. Rozwój gospodarki obejmował także Żywiec, Cieszyn, Skoczów, Czechowice-Dziedzice oraz Ustroń. W dzisiejszym podregionie rybnickim od XVIII w. rozwijało się górnictwo węglowe, a w późniejszym czasie również przemysł metalowy i maszynowy. Dużą rolę odgrywało też rolnictwo.

Znaczące zmiany gospodarcze o podłożu ustrojowym nastąpiły po II wojnie światowej, gdy wdrożono centralne sterowanie gospodarką. Pomimo planów deglomeracji regionu nadal powstawały kolejne zakłady przemysłowe, z których najbardziej znane to Huta Katowice (Dąbrowa Górnicza), kopalnie w Rybnickim Okręgu Węglowym, zakłady FSM (Tychy i Bielsko-Biała), a także elektrownie w Rybniku i Jaworznie. W tym czasie, oprócz budowy zakładów, realizowano również rozbudowę istniejących, np. gliwickiej Huty Łabędy czy Huty Częstochowa (<https://kultura.gazetaprawna.pl/artykuly/1486625,plan-szescioletni-prl-gospodarka-komunizm.html>, data dostępu: 10.11.2020 r.). Następował też prężny rozwój przemysłu chemicznego m.in. w Jaworznie oraz Tarnowskich Górach.

Mapa 9. Przemysł tradycyjny, gminy z terenami wymagającymi rekultywacji oraz poddanymi rekultywacji w województwie śląskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej ankiety.

Pod koniec lat 70. XX wieku nastąpiło zatrzymanie nowych inwestycji spowodowane kryzysem i wprowadzeniem stanu wojennego, czego efektem był ponowny wzrost znaczenia w zatrudnieniu przemysłu paliwowo-energetycznego oraz regresja struktury przemysłowej do lat 50. XX w. (Andrzej T. Jankowski (red.), Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL. Raport końcowy, Sosnowiec 2013, s. 121-122) Koniec lat 80. był natomiast czasem mierzenia się z licznymi barierami rozwojowymi, w tym z aspektami strukturalnymi, kapitałowymi, przestrzennymi, środowiskowymi, czy też transportowymi. Transformacja ustrojowa i

wprowadzenie gospodarki rynkowej opartej na rachunku ekonomicznym ukazały niską zdolność adaptacji gospodarki regionu górnośląskiego do zmian i ograniczenia dla dalszej możliwości eksploatacji złóż.

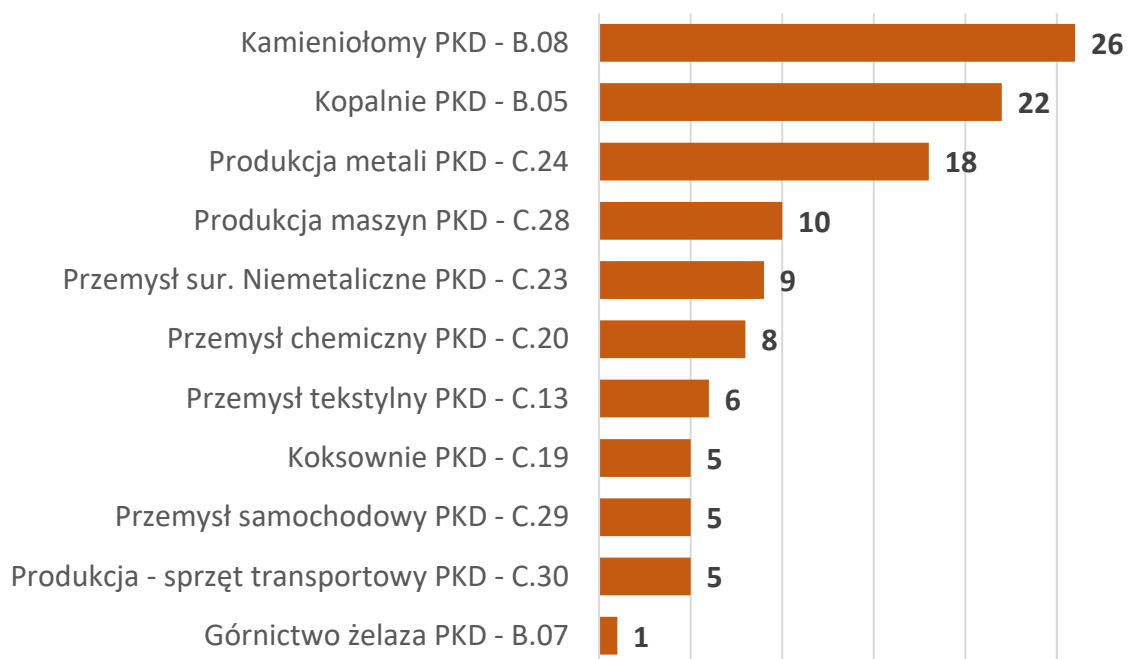
Restrukturyzacja przedsiębiorstw spowodowała spadek zatrudnienia, który jeszcze uległ pogłębieniu w drugiej połowie lat 90. na skutek kolejnych przekształceń w sektorze górnictwa. W wyniku restrukturyzacji i zmian struktury właścicielskiej wielu przedsiębiorstw, np. przemysłu chemicznego występują do dziś trwające skutki środowiskowe w postaci nierozwiązanych problemów z zalegającymi na terenach tych przedsiębiorstw zanieczyszczeniami, często odpadami niebezpiecznymi.

Transformacja przemysłu, która dotknęła region, wiąże się zarówno ze zmianami przestrzennymi, jak również społeczno-gospodarczymi. W wyniku tych procesów region stoi przed wyzwaniem związanym z degradacją środowiska, problemami natury społecznej, a także zmianą struktury gospodarczej w kierunku rozwoju nowoczesnych branż przemysłu i usług oraz innowacji.

Działalność gospodarcza skupiona wokół przemysłu tradycyjnego jest nadal silna w regionie. Na potrzeby niniejszej analizy, wykorzystującej badanie ankietowe, określono 11 branż PKD odpowiadających przemysłom tradycyjnym. Na podstawie przeprowadzonej ankiety odnotowano 64 gminy, które zadeklarowały obecność przemysłu tradycyjnego, w tym 29 gmin miejskich, 28 wiejskich oraz 7 miejsko-wiejskich. Obecność terenów poprzemysłowych wymagających rekultywacji zgłosiło 45 gmin. Na obszarze 45 gmin dokonano rekultywacji terenów poprzemysłowych, z czego 23 z nich to gminy miejskie, 16 to gminy wiejskie a 6 gminy miejsko-wiejskie.

W niemal połowie ankietowanych gmin działają obecnie przedsiębiorstwa związane z branżami tej gałęzi gospodarki (Szczegółowy opis badania ankietowego znajduje się w aneksie metodologicznym umieszczonym na końcu dokumentu.). Największe nagromadzenie przemysłu tradycyjnego obserwuje się w dużych miastach, co wynika z jego roli w urbanizacji województwa śląskiego i ma odzwierciedlenie w historii rozwoju miast regionu.

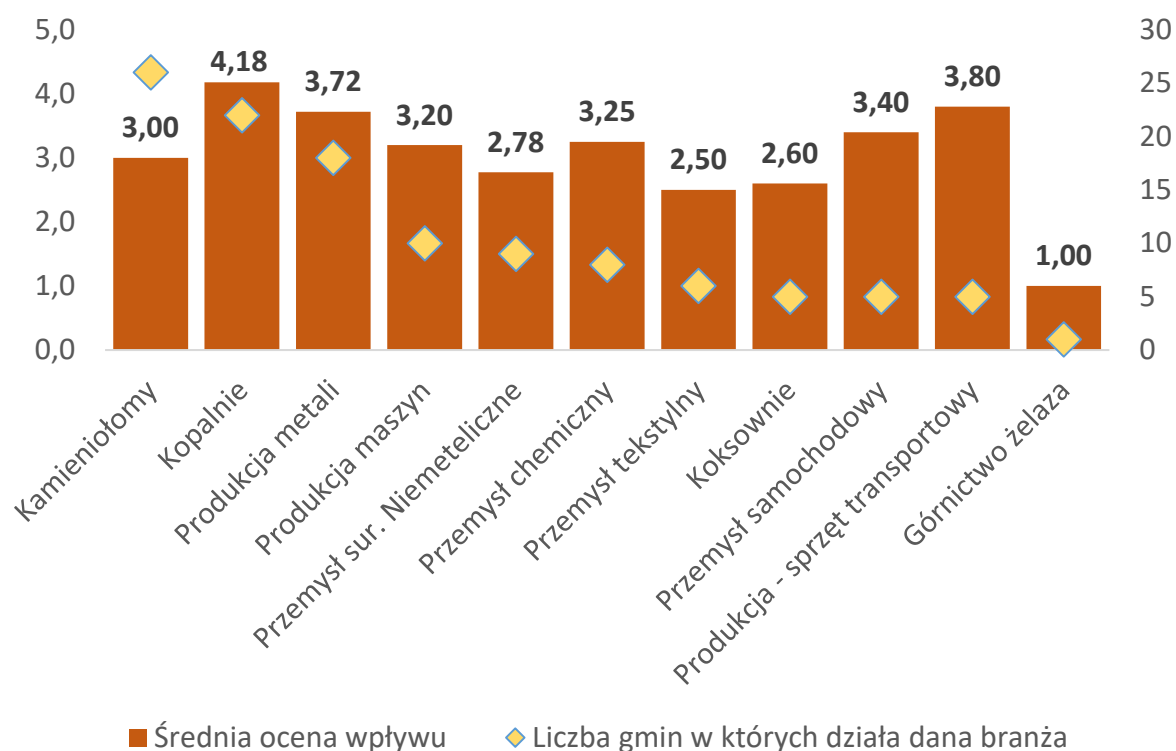
Wykres 12. Liczba gmin, w których obecnie prowadzona jest działalność w branżach przemysłu tradycyjnego.

Źródło: Opracowanie własne.

Przemysł tradycyjny ma duży wpływ na funkcjonowanie gmin w województwie śląskim. Spośród wszystkich branż najbardziej znaczącym jest przemysł związany z wydobywaniem węgla kamiennego i węgla brunatnego (lignitu) (PKD – B.05) oraz produkcją metali (PKD – C.24). Również branża produkcji pozostałego sprzętu transportowego (PKD – C.30) została wskazana jako mająca duży wpływ na gminę, jednak występuje ona jedynie w 5 gminach województwa. Pomimo postępującej dywersyfikacji gospodarki regionu, wpływ przemysłów tradycyjnych na rozwój i funkcjonowanie gmin nadal oceniany jest jako wysoki lub bardzo wysoki.

Wykres 13. Ocena wpływu działalności przemysłu tradycyjnego na rozwój i funkcjonowanie gminy.

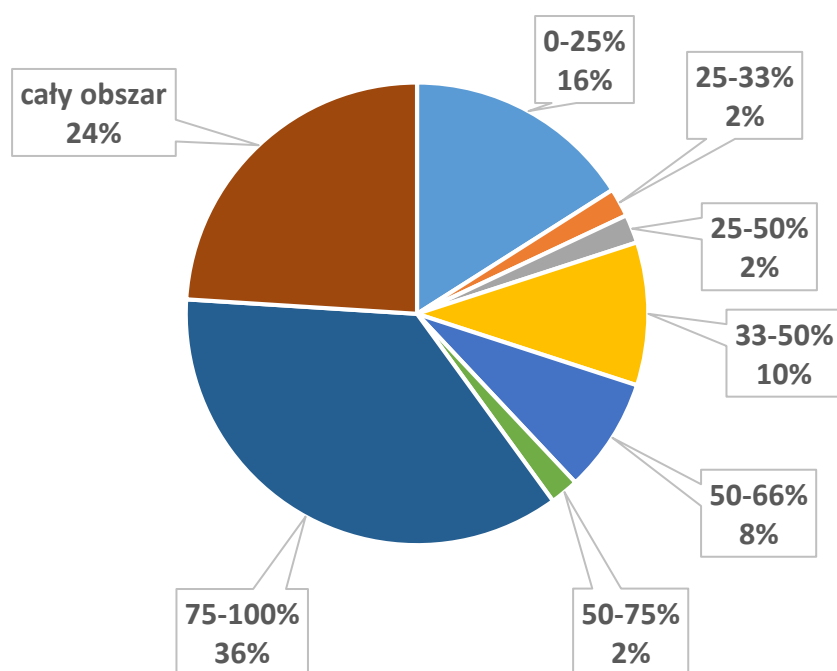

Źródło: Opracowanie własne.

Przemysł tradycyjny nierozłącznie związany jest z przekształcaniem przestrzeni. Zakłady przemysłowe zajmują duże obszary, które poprzez działanie przedsiębiorstw są przekształcane i po zakończeniu działalności wymagają dużych nakładów finansowych, by mogły być ponownie użytkowane. Przedsiębiorstwa, które najczęściej prowadzą działalność w gminach, są związane z branżami wydobywania kamienia, piasku i gliny (PKD – B.08) oraz wydobywania węgla kamiennego i brunatnego (lignitu) (PKD – B.05). Na podstawie badań ankietowych problem ten zdiagnozowano w 62 gminach województwa. Największy obszar wśród terenów poprzemysłowych zajmują te historycznie związane z kopalniami (57% sumy terenów poprzemysłowych wskazanych w ankiecie) oraz kamieniołomami (34%). Łącznie zajmują one około 90% powierzchni obszarów zdegradowanych wykazanych w ankiecie, natomiast tereny poprzemysłowe związane z pozostałymi branżami zajmują relatywnie niewielki odsetek przestrzeni. Gminy województwa podejmują działania w celu rekultywacji terenów poprzemysłowych. Na podstawie ankiet szacuje się, że 60% obszaru wszystkich terenów zostało objętych działaniami związanymi z rekultywacją. Działania te tylko w 24% przypadków obejmują cały ich obszar, w prawie 1/3 przypadków rekultywacja obejmuje

poniżej połowy danego typu (rodzaju działalności przemysłowej) terenu poprzemysłowego w gminie.

Wykres 14. Tereny zdegradowane: część terenu na jakiej podejmowane są działania rekultywacyjne.

Źródło: Opracowanie własne.

Pokazuje to, że pomimo działań jednostek samorządu terytorialnego, potrzeby wynikające z przywracania funkcji na obszarach zdegradowanych są bardzo duże. Najczęściej wskazywanym kierunkiem prac jest rekultywacja na cele środowiskowe związane z terenami zielonymi, rekreacyjnymi, placami lub skwerami. Nieco mniej popularne są przekształcenia terenów na cele gospodarcze związane z handlem, usługami oraz lokalizacją nowych przedsiębiorstw. Jedynie w jednym przypadku działania są prowadzone w kierunku zabudowy mieszkaniowej. Tereny poprzemysłowe w gminach bardzo często (ok. 82% wykazanych terenów) objęte są Miejscowymi Planami Zagospodarowania Przestrzennego. Jednostki samorządu terytorialnego sięgają również po inne plany lub programy związane z przywracaniem funkcji terenom poprzemysłowym. Rekultywacja terenów poprzemysłowych jest procesem trudnym do przeprowadzenia. Główną barierą, na którą gminy napotykają

tworząc projekty rekultywacji jest brak środków (43% wskazań). Pozostałe problemy najczęściej występują razem z innymi trudnościami, i są to problemy własnościowe (36%) oraz problemy z uregulowaniami prawnymi (21%).

Ważną przyczyną występowania potrzeby działań rewitalizacyjnych jest odchodzenie od przemysłu tradycyjnego, który bardzo mocno wpływał na życie mieszkańców województwa. Ogromne zakłady pracy, takie jak huty czy kopalnie, oprócz zapewnienia pracy i zarobku często były także organizatorami życia społeczności lokalnej. Przemysł był, bądź nadal jest obecny w większości gmin miejskich i miejsko-wiejskich województwa. Likwidacja tak wielu wyspecjalizowanych miejsc pracy spowodowała potrzebę przebranżowienia się pracowników, często zmiany miejsca zamieszkania. Spowodowało to również degradację tkanki mieszkaniowej i infrastrukturalnej w wielu ośrodkach miejskich. Oprócz negatywnych skutków społecznych, zmiana profilu gospodarczego regionu wywarła wpływ na przestrzeń województwa. Ogromne tereny kiedyś wykorzystywane przez zakłady przemysłowe, obecnie stają się istotnym wyzwaniem przestrzenno-infrastrukturalnym i wizerunkowym dla samorządów. Położenie terenów poprzemysłowych, często w centrach miast lub blisko osiedli, powoduje, że sama rekultywacja może nie wystarczyć a niezbędne jest ich włączenie do procesów rewitalizacji.

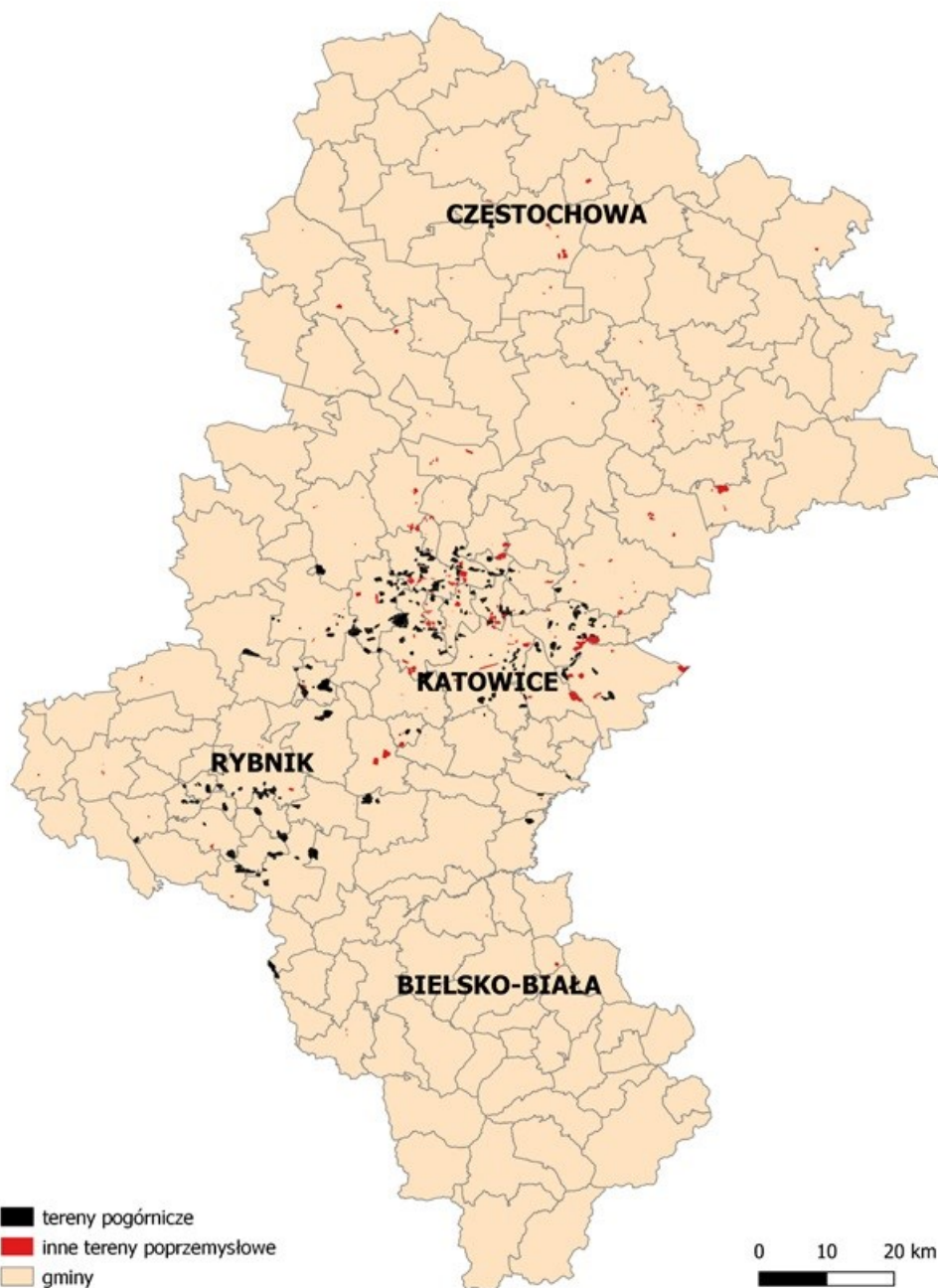
Elementami postindustrialnego krajobrazu województwa śląskiego, oprócz terenów poprzemysłowych, są też osiedla robotnicze które budowane były od pocz. XIX do I połowy XX wieku dla pracowników okolicznych zakładów przemysłowych, a zwłaszcza kopalni, fabryk i hut. Tworzą je jedno- lub wielokondygnacyjne domy wielorodzinne, które najczęściej były budowane z cegły. Obecnie część z tych budynków jest stara i często zaniedbana, co powoduje ciągłe pogarszanie ich stanu technicznego, a w konsekwencji ich wyburzanie pod nowe inwestycje i tym samym zanikanie tożsamości Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Najbardziej znane osiedla robotnicze w województwie śląskim m.in.: Nikiszowiec, Giszowiec (Katowice) Kolonia Zgorzelec (Bytom), Ficus, Kaufhaus, Kolonia Carl Emanuel (Ruda Śląska), Kolonia Emma (Radlin), Zandka (Zabrze), Walcownia, Juliusz (Sosnowiec).

Tereny przemysłowe – wstępne wyniki projektu pn. Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnymi na terenie województwa śląskiego (OPI TPP 2.0)

Mając na uwadze konieczność bieżącego monitorowania ilości terenów pogórnymi i przemysłowych Samorząd Województwa Śląskiego wraz z Głównym Instytutem Górniczym przystąpił do realizacji projektu pn. Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnymi na terenie województwa śląskiego (akronim OPI-TPP 2.0). Finalnym efektem projektu będzie udostępnienie nowej cyfrowej e-usługi w postaci systemu informatycznego publikującego dane i informacje o terenach pogórnymi w aspekcie możliwości ich ponownego wykorzystania gospodarczego wraz z otwartym dostępem do zdigitalizowanych zasobów kulturowych, naukowych, planistycznych, geodezyjnych i kartograficznych związanych z nieczynnymi zakładami górniczymi na terenie województwa śląskiego.

Działania realizowane w ramach projektu, polegające na identyfikacji terenów pogórnymi i przemysłowych w regionie, pozwoliły na wygenerowanie wstępnej mapy obrazującej lokalizację omawianych terenów, które udało się zidentyfikować na tym etapie prac (stan na grudzień 2021 roku, natomiast projekt będzie realizowany do marca 2023 roku). Mając na uwadze powyższe, dane prezentowane na mapie będą podlegały jeszcze weryfikacji i uzupełnieniu. Wstępne wyniki wykazały, że na terenie województwa śląskiego na obszarze transformacji tereny przemysłowe obejmują 9 848,7 ha powierzchni, w tym tereny pogórnymi 5 882,6 ha.

Mapa 10. Tereny pogórnice i przemysłowe zidentyfikowane w ramach projektu pn. Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnicyymi na terenie województwa śląskiego – stan na luty 2022.

Źródło: robocze dane projekt OPI TPP 2.0

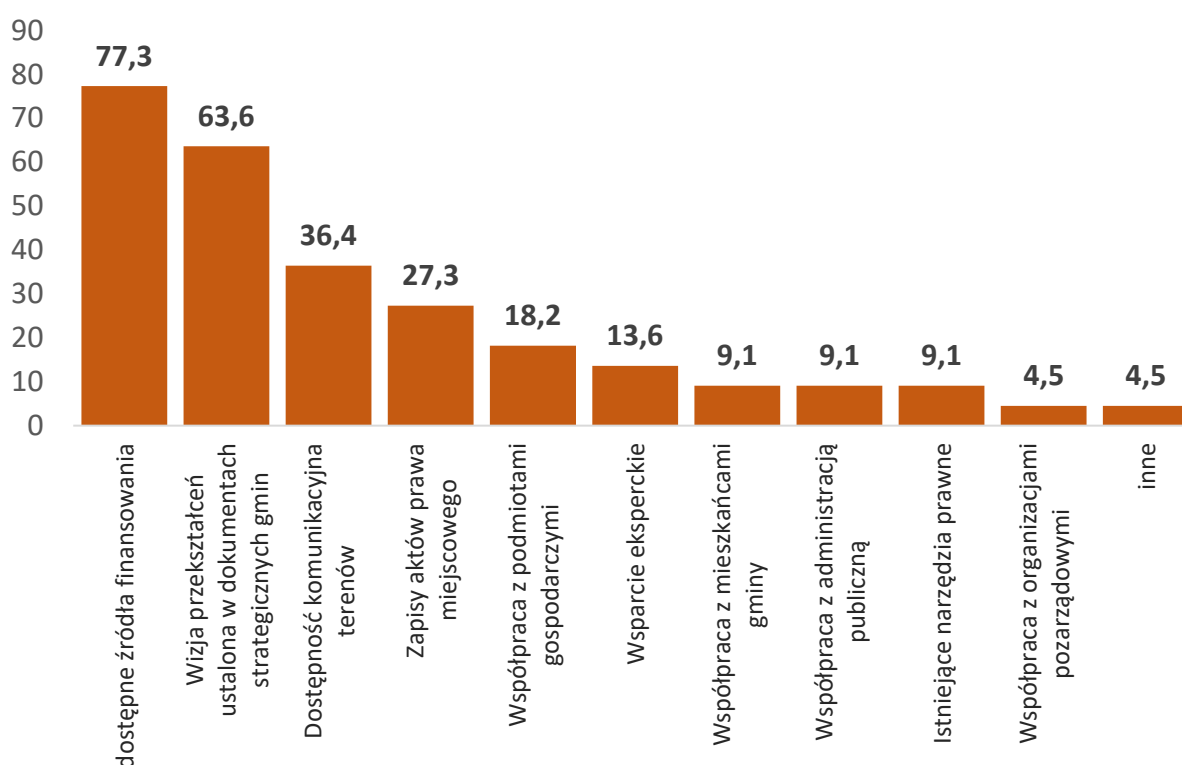
Analizując kwestię potrzeb związanych z wyzwaniem ponownego zagospodarowania terenów przemysłowych w województwie śląskim należy zwrócić uwagę na 2 badania ankietowe, jakie zostały przeprowadzone na potrzeby opracowania podręcznika pt. *Ocena*

potencjału terenów pogórnich w aspekcie polityki regionalnej przygotowywanego w ramach projektu pn. *Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnymi na terenie województwa śląskiego (OPI-TPP 2.0)* (Szerzej temat opisano w aneksie metodologicznym.).

Jak wynika z ankiety przeprowadzonej wśród gmin miejskich, miejsko-wiejskich oraz włączonych do OSI gmin w transformacji górniczej wg Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” blisko 30% z nich zadeklarowało podjęcie w latach 2007-2020 działań w zakresie przekształceń terenów przemysłowych, na co składa się realizacja lub współrealizacja 58 projektów, których wartość wyniosła blisko 1 460 mln zł. Łączny obszar przekształconych terenów w tych projektach wyniósł 534 ha. Rozpiętość wielkości przekształcanych terenów w gminach była duża (od 0,2 ha w Żorach do 145 ha w Zabrze). Wspomniane już projekty najczęściej realizowały funkcję gospodarczą, 36 spośród nich nadało właśnie tę funkcję na nowo zagospodarowanym terenie przemysłowym (62% ogółu). Drugą najczęściej wybieraną funkcję stanowiła funkcja środowiskowa (17 projektów – 29%). Ponad 20% projektów wybrało funkcje sportowo-rekreacyjne (14 projektów – 24%) oraz kulturalne (13 projektów – 22%). Rzadziej projekty nadawały terenom funkcje edukacyjne, turystyczne i logistyczno-transportowe, a najrzadziej spotykane funkcje to mieszkaniowa i wybrana kategoria „inne” (po 3 projekty – 5%). W kategorii inne pojawiły się dwa projekty wskazujące na funkcję społeczną oraz jeden projekt, który pełni funkcję kongresowo-wystawienniczą. Co interesujące w 10 gminach proces ponownego zagospodarowania odbywał się jeszcze w trakcie działania dotychczasowego zakładu przemysłowego, przy czym najczęściej obejmował on działania rekultywacyjne podejmowane przez ten zakład.

Wśród czynników w największym stopniu sprzyjających procesom przekształcania terenów przemysłowych najczęściej wymienianych przez gminy, które realizowały bądź współrealizowały projekty znalazły się dostępne źródła finansowania (77% gmin wskazało właśnie tę przesłankę) oraz wizja przekształceń ustalona w dokumentach strategicznych (64% gmin). Względnie często wskazywano także na dostępność komunikacyjną terenów (36% gmin) oraz zapisy aktów prawa miejscowego (27% gmin).

Wykres 15. Czynniki sprzyjające procesom przekształcania terenów przemysłowych wskazane przez gminy, które zrealizowały projekty w latach 2007-2020 (% gmin, N=22).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Przeprowadzone badanie potwierdziło szereg korzyści związanych z przekształcaniem terenów przemysłowych. Przeważnie wskazywano na wzrost aktywności gospodarczej (83% z 72 gmin, które odpowiedziało na to pytanie wskazało właśnie tę odpowiedź), co koresponduje z funkcjami jakie najczęściej nadaje się terenom w realizowanych projektach. Często także dostrzegano takie korzyści jak poprawa atrakcyjności i wizerunku gminy (68% gmin), poprawa jakości środowiska (40% gmin) oraz wzrost wartości terenu (31% gmin). Więcej niż 10% gmin wskazało jako ważne jeszcze takie korzyści jak: zmniejszenie bezrobocia (24% gmin), wzrost aktywności społecznej (19% gmin) oraz wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego (11% gmin). Na korzyści wynikające ze wzrostu ruchu turystycznego wskazało 8% gmin.

Część badanych gmin w latach 2007-2020 prowadziła działania zachęcające do lokowania inwestycji na terenach przemysłowych. Takie działania zadeklarowało 36 gmin, tj. 43% respondentów. Najczęściej podejmowane w tym zakresie aktywności to działania promocyjne, które ¼ gmin zastosowała na swoim terytorium. Często spotykanymi

kategoriami działań były także ulgi podatkowe (23% gmin), zapewnienie dostępności komunikacyjnej (18% gmin) oraz uzbrojenie terenu (14% gmin). Rzadziej wskazywanymi typami działań były: doradztwo (7% gmin), utworzenie osobnej jednostki do obsługi inwestora (5% gmin) czy uchwalanie dokumentów planistycznych i strategicznych oraz współpraca z innymi instytucjami (po 4% gmin wskazało te typy działań).

Drugim przeprowadzonym badaniem było badanie ankietowe wśród osób związanych zawodowo z problematyką rewitalizacji, w tym członków Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej. Eksperci byli zgodni, co do występowania regionalnej specyfiki terenów przemysłowych w województwie śląskim, jednak nieco inaczej ją postrzegali. Generalnie wskazywano, że elementem regionalnej specyfiki terenów przemysłowych jest samo największe zróżnicowanie tych terenów. Zróżnicowanie to ma szeroki zakres, ponieważ dotyczy zarówno pierwotnych funkcji terenów przemysłowych (wszystkie branże przemysłu), jak i ich uciążliwości, wielkości oraz ilości, mnogości kierunków transformacji a także ich lokalizacji (położenie peryferyjne oraz niemal w śródmieściach). O regionalnej specyfice świadczy również struktura własności i systemy zarządzania wybranymi rodzajami terenów przemysłowych oraz fakt, że proces ich powstawania nie jest jeszcze zakończony.

Pojawiło się także wskazanie, że specyfika województwa śląskiego odnosi się tylko do aglomeracji górnośląskiej i rybnickiej, gdyż pozostałe duże ośrodki przemysłowe, Bielsko-Biała i Częstochowa, są typowymi przykładami miast przemysłu przetwórczego, którego tereny rozmieszczono pierwotnie wzdłuż rzeki (przemysł włókienniczy) a później wzdłuż linii kolejowej. Specyfika w przypadku dwóch wspomnianych aglomeracji polega na rozmieszczeniu terenów przemysłowych w pobliżu kopalń węgla kamiennego i rud metali (czynnik surowcowy), znacznym udziale terenów pogórnich oraz silnym przemieszaniu terenów przemysłowych i przemysłowych z zabudową mieszkaniową, usługową, przestrzeniami publicznymi, terenami zieleni a także terenami rolnymi i leśnymi.

Ekspertów podobnie jak gminy zapytano o czynniki sprzyjające przekształceniom terenów przemysłowych w województwie śląskim. Ich zdaniem przekształceniom terenów przemysłowych w województwie śląskim szczególnie sprzyja ich lokalizacja (w śródmieściu bądź na obrzeżach miast) i związane z nią korzyści. Istotną rolę odgrywa w tym wysoki

poziom urbanizacji, dobra dostępność komunikacyjna, duża ilość mieszkańców oraz ich oczekiwanie poprawy jakości życia w mieście.

Czynnik dotyczący lokalizacji obejmuje także sąsiedztwo terenów o wysokiej rencie gruntowej. Dodatkowym czynnikiem, jaki został wskazany jest specyfika własnościowa, przy czym czynnik ten został wskazany jako specyficzny dla terenów pogórnich, których właścicielami są prawie wyłącznie podmioty państwowe.

Pojawiło się również stwierdzenie, że czynnikami specyficznymi dla terenów pogórnich są ich zróżnicowane uwarunkowania lokalizacyjne, umożliwiające wybranie stosownego kierunku transformacji, ich powierzchnia oraz specyficzne cechy fizyczne ulokowanych na ich terenie obiektów przemysłowych. Liczne przykłady transformacji funkcjonalnej terenów i obiektów pogórnich (oraz innych przemysłowych) dowodzą ich dużej podatności do adaptacji dla różnorodnych nowych funkcji.

Analiza SWOT

Wnioski ze sporządzonej diagnozy oraz informacje zebrane podczas warsztatów pozwalają na usystematyzowanie wiedzy na temat rewitalizacji w województwie śląskim w postaci przeprowadzonej analizy SWOT. Spojrzenie na wewnętrzny potencjał regionu pod kątem związanych z rewitalizacją szans i zagrożeń ukazuje główne wyzwania oraz umożliwia wyznaczenie celów wraz z niezbędnymi dla nich działaniami w aspekcie rewitalizacji. Element ten stanowi zatem przejście do strategicznych zapisów dokumentu.

Poniższa analiza SWOT zawiera zarówno czynniki bezpośrednio związane z rewitalizacją, jak i kwestie będące jej otoczeniem, lecz mogące przyczyniać się do nasilenia zjawisk problemowych lub mogące im przeciwdziałać. Dokonano wskazania czynników i procesów aktualnie występujących oraz określono prognozowany kierunek zmiany znaczenia czynników oraz uwarunkowań w przyszłości (znaczenie wzrasta, znaczenie maleje, stały kierunek). Kompleksowe podejście do zagadnień związanych z rewitalizacją umożliwia pełny pogląd na dalsze działania w tym zakresie.

Tabela 2. Analiza SWOT – mocne strony.

Mocne Strony	Kierunek zmian
Duży potencjał ludnościowy.	znaczenie maleje
Dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna.	znaczenie wzrasta
Wysokie walory turystyczne i rekreacyjne.	znaczenie wzrasta
Duży potencjał gospodarczy.	znaczenie maleje
Rosnący poziom przedsiębiorczości.	znaczenie wzrasta
Dziedzictwo kulturowe, wysoka wartość obiektów zabytkowych.	znaczenie wzrasta
Rosnąca aktywność zawodowa wśród osób 50+.	znaczenie wzrasta
Duży odsetek gmin posiadających lokalne lub gminne programy rewitalizacji.	znaczenie wzrasta
Gęsta sieć infrastruktury technicznej, w tym komunalnej.	znaczenie wzrasta
Wysoka atrakcyjność inwestycyjna.	znaczenie wzrasta

Mocne Strony	Kierunek zmian
Położenie terenów przemysłowych w dobrych lokalizacjach, często w centrach miast.	znaczenie maleje
Wysoka wartość przyrodnicza i naukowa niektórych obszarów przemysłowych, stanowiąca potencjał ich wykorzystania dla celów środowiskowych, rekreacyjnych i edukacyjnych.	znaczenie wzrasta
Utrzymująca się na niskim poziomie stopa bezrobocia rejestrowanego.	stały kierunek

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3. Analiza SWOT – słabe strony

Słabe Strony	Kierunek zmian
Nieuregulowana sytuacja własnościowa terenów przemysłowych.	znaczenie maleje
Wysoki wskaźnik przestępczości.	znaczenie maleje
Duża liczba osób stale korzystających z pomocy społecznej.	znaczenie maleje
Spadające tempo wzrostu gospodarczego.	znaczenie wzrasta
Niekorzystne procesy przestrzenne – rozlewanie się miast, wyludnianie się centrów miast.	znaczenie wzrasta
Pogłębiające się niekorzystne tendencje demograficzne w szczególności w miastach dużych i średnich.	znaczenie wzrasta
Marginalizacja niektórych dzielnic w przestrzeni i układach funkcjonalnych miast.	znaczenie maleje
Nierównomierny rozwój poszczególnych miast prowadzący do polaryzacji ich wewnętrznej struktury.	znaczenie wzrasta
Niska aktywność zawodowa.	stały kierunek
Zły stan substancji mieszkaniowej i usługowej w centrach miast.	znaczenie maleje
Niski poziom realnej partycypacji w kształtowaniu polityki lokalnej.	stały kierunek
Wysoka kapitałochłonność rewitalizacji terenów zdegradowanych oraz obiektów zabytkowych.	znaczenie maleje
Trudności w monitorowaniu postępów w rewitalizacji ze względu na złożoność procesu w czasie i przestrzeni.	znaczenie maleje

Słabe Strony	Kierunek zmian
Nierównomierna atrakcyjność inwestycyjna związana z położeniem i kosztem dostosowania terenów przemysłowych.	stały kierunek
Mała liczba organizacji pozarządowych względem liczby mieszkańców.	stały kierunek
Występowanie historycznych składowisk odpadów niebezpiecznych.	znaczenie maleje
Niska jakość powietrza i wód powierzchniowych.	znaczenie maleje

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 4. Analiza SWOT – szanse

Szanse	Kierunek zmian
Wzrost zainteresowania dziedzictwem przemysłowym, w tym rozwój turystyki przemysłowej.	znaczenie wzrasta
Dostrzeganie problematyki rewitalizacji w dokumentach krajowych i polityce UE.	znaczenie wzrasta
Promocja współpracy partnerskiej w inicjowaniu i realizacji projektów prorozwojowych.	znaczenie wzrasta
Współpraca w ramach inicjatyw międzynarodowych.	znaczenie wzrasta
Współpraca gmin w ramach Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii oraz stowarzyszeń subregionalnych.	znaczenie wzrasta
Polityka UE w zakresie transformacji w kierunku nowoczesnej gospodarki w szczególności Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.	znaczenie wzrasta
Wsparcie rozwoju polityk zmiany gospodarczej regionów górniczych.	znaczenie wzrasta
Podjęcie inicjatyw mających stworzyć na poziomie regionalnym system zarządzania terenami pogórnymi.	znaczenie wzrasta
Wzrost świadomości społecznej dotyczącej rewitalizacji.	znaczenie wzrasta

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 5. Analiza SWOT – zagrożenia

Zagrożenia	Kierunek zmian
Ograniczone możliwości budżetowe utrudniające angażowanie środków w przełomowe projekty rewitalizacyjne.	znaczenie wzrasta
Wysokie koszty rekultywacji, remediacji i rewitalizacji terenów i obiektów przemysłowych.	znaczenie wzrasta
Wzrost ilości terenów zdegradowanych – dalsza likwidacja zakładów przemysłowych, w tym kopalń.	znaczenie wzrasta
Utrudnienia formalno-prawne dotyczące prowadzenia działań rewitalizacyjnych w obiektach zabytkowych.	znaczenie maleje
Niska zdolność współpracy pomiędzy sektorem publicznym i prywatnym.	znaczenie maleje
Zmniejszona ilość środków rozwojowych do wykorzystania w nowej perspektywie finansowej UE.	znaczenie wzrasta
Negatywny wizerunek województwa jako regionu przemysłowego.	znaczenie maleje
Negatywne skutki pandemii SARS-COV-2.	stały kierunek
Niewystarczające rozwiązania systemowe wspierające integrację i aktywność społeczną osób doświadczających lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.	znaczenie maleje

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe tabele systematyzują czynniki wewnętrzne oraz zewnętrzne mające wpływ na prowadzenie polityki rewitalizacji w województwie.

Zidentyfikowane specyficzne problemy procesów rewitalizacji i rekultywacji w regionie

Opierając się na pogłębionej analizie sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, przeprowadzonej zarówno w oparciu o informacje ilościowe, jak i spotkania warsztatowe z partnerami samorządowymi oraz społeczno-gospodarczymi, a także wykorzystując doświadczenia dotychczasowej polityki rewitalizacji wdrażanej w głównej mierze na poziomie lokalnym sformułować można kluczowe obserwowane problemy oraz trendy mające wpływ na procesy rewitalizacji. Obserwacje te, ze względu na szeroką specyfikę rewitalizacji, mogą mieć charakter zarówno szczegółowy, jak i horyzontalny. Do specyficznych regionalnych problemów rewitalizacyjnych zaliczyć należy:

- występowanie dużych terenów przemysłowych zarówno w strefie zamieszkałej, jak również poza nią, wpływające na lokalne możliwości rozwojowe;
- występowanie źródła kryzysu zlokalizowanego poza bezpośrednim obrębem obszaru rewitalizacji;
- nieuregulowany stan prawny i rozdrobnienie własnościowe dużych terenów przemysłowych, a także zespołów urbanistycznych o znaczeniu regionalnym, skutkujące dewastacją i trudnościami w realizacji większych projektów rewitalizacyjnych; obecnie przestrzenie takie zalicza się do przestrzeni wymagających rewitalizacji i integracji z gminą;
- nieuregulowany stan prawny budynków w centrach miast oraz rozdrobnienie własności, które uniemożliwiają prowadzenie interwencji np. w podwórkach, wnętrzach urbanistycznych kwartałów zabudowy;
- niski poziom wiedzy mieszkańców na temat rewitalizacji, ale także szerzej ujmowanych procesów rozwoju lokalnego;
- niedostosowanie celów i narzędzi polityk lokalnych do potrzeb i oczekiwań mieszkańców oraz przedsiębiorców;
- nadużywanie pojęcia rewitalizacji w celu uzyskania dofinansowania na działania *de facto* nie związane z tym zagadnieniem;

- tworzenie się silnych zamkniętych grup w społeczności, a także utrwalanie się niekorzystnych zjawisk społecznych wśród grup mieszkańców oraz w przestrzeni miast, np. gettoizacja;
- niewystarczająca partycypacja społeczna w procesach rewitalizacji na poziomie lokalnym;
- rosnąca powierzchnia terenów zdegradowanych wymagających rekultywacji wynikających z przemian gospodarczych w regionie;
- ograniczone możliwości finansowe gmin na podjęcie działań związanych z kompleksową rewitalizacją;
- ograniczenia związane z prowadzeniem interwencji w zabytkowej zabudowie prowadzące do pogarszania stanu technicznego zabytkowych obiektów;
- występowanie szkód górniczych oraz terenów zdegradowanych w wyniku działalności kopalń i innych zakładów przemysłu ciężkiego (np.: hałdy, osadniki), a także skutki fizyczne i chemiczne uprzedniej działalności przemysłowej (skażenie terenu);
- duża powierzchnia pojedynczych zakładów górniczych, których zagospodarowanie wymaga koncepcji podziału gruntów oraz prowadzenia wieloletniego procesu zagospodarowania;
- dotychczasowy sposób zagospodarowania terenu, w tym duży udział obiektów inżynierskich wymagających rozbiórki oraz zwałów i składowisk, utrudniający adaptację do nowych funkcji oraz wpływający na zwiększoną kapitałochłonność inwestycji;
- sposób zagospodarowania terenów sąsiednich niekorzystnie wpływający na wizerunek terenu;
- niechęć do inwestowania na terenach poprzemysłowych przez podmioty gospodarcze oraz niekorzystny (stereotypowy) wizerunek miast górnośląskich jako obszarów zdegradowanych.

Oprócz zidentyfikowanych powyżej problemów wpływających na prowadzenie procesu rewitalizacji konieczne jest także wskazanie barier o charakterze instytucjonalnym związanych z zarządzaniem procesem i jego uwarunkowaniami zewnętrznymi. Należą do nich:

- oderwanie polityk rewitalizacji od polityk rozwoju lokalnego i pozorne zarządzanie procesem rewitalizacji;

- niedostatecznie wykorzystywane możliwości współpracy gminy z otoczeniem (dominacja myślenia konkurencyjnego, przy zaniedbywaniu działania w sojuszu z innymi gminami i instytucjami);
- adresowanie wsparcia rewitalizacyjnego dla osób z grup problemowych bez powiązania z procesem integracji tej grupy z innymi mieszkańcami;
- rozpiętość między długą perspektywą realizacji procesów rewitalizacji a horyzontem planowania wyznaczanym przez uwarunkowania polityczne;
- brak podejścia systemowego do rekultywacji terenów przemysłowych, w tym brak spójnego systemu zarządzania;
- występowanie w województwie terenów przemysłowych, na których znajdują się historyczne składowiska odpadów niebezpiecznych, stwarzających zagrożenie dla zdrowia i życia mieszkańców.

Obszar interwencji w aspekcie rewitalizacji

zróżnicowanie poziomu problemów

rewitalizacyjnych

Prowadzenie ukierunkowanych i skutecznych działań na poziomie polityki regionalnej wymaga możliwie precyzyjnego wskazania terenów w województwie, których charakterystyka wskazuje na potrzebę interwencji. Ważnym aspektem jest również zróżnicowanie skali natężenia występowania negatywnych zjawisk, tak aby można było wskazać obszary objęte wsparciem w pierwszej kolejności lub w większym zakresie finansowym i organizacyjnym, w tym eksperckim. Ze względu na różną charakterystykę obszarów miejskich oraz wiejskich z punktu widzenia procesów rewitalizacji analizę przeprowadzono osobno dla tych dwóch typów gmin.

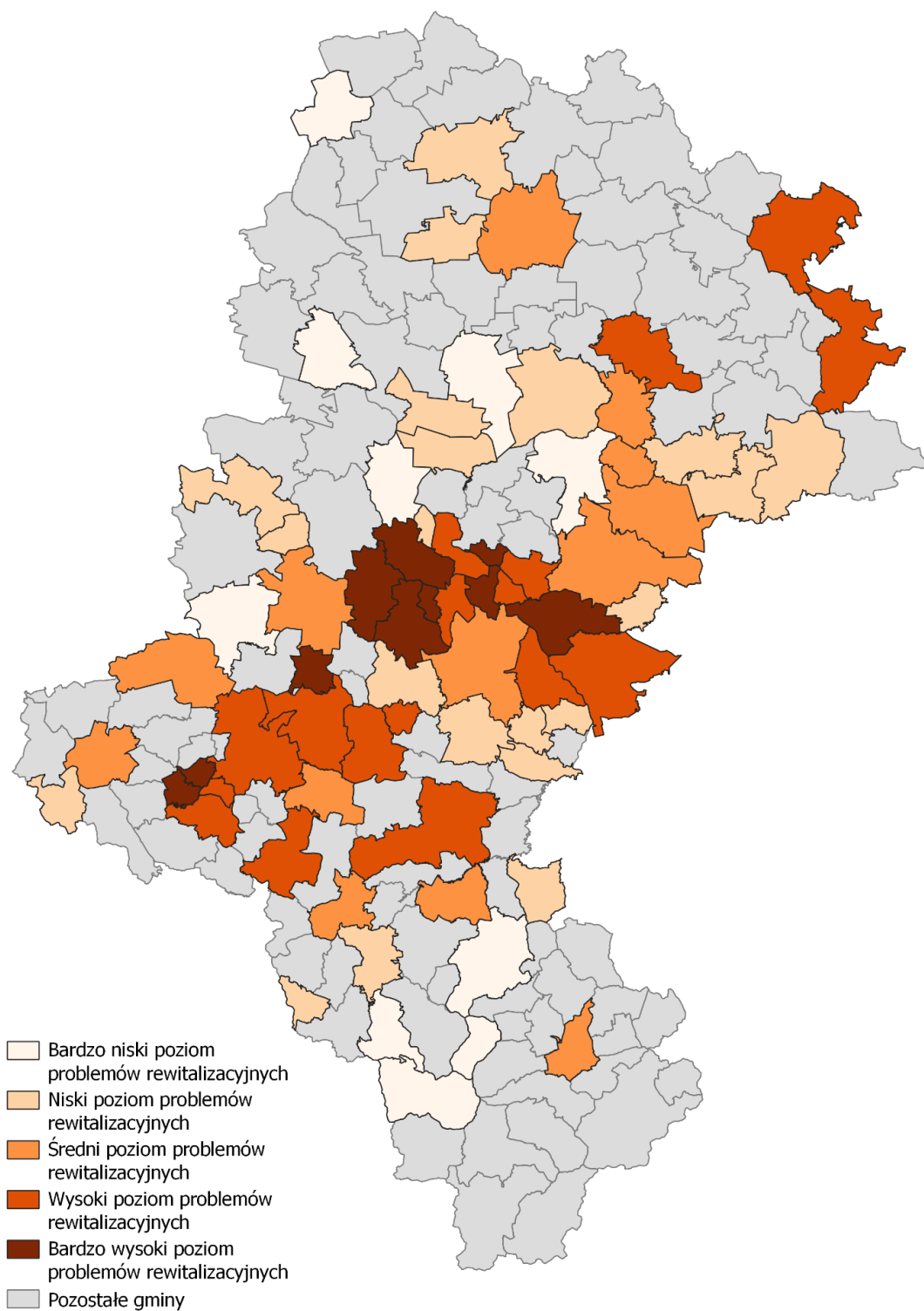
Gminy miejskie i miejsko-wiejskie

W delimitacji obszaru interwencji dla gmin miejskich i miejsko-wiejskich wskaźnik syntetyczny zbudowano w oparciu o cztery obszary: społeczny, przestrzenno-techniczny, środowiskowy oraz gospodarczy. **(Szerzej temat opisano w aneksie metodologicznym.)** Obszar społeczny jako najważniejsza podstawa analizy potrzeb rewitalizacyjnych został uznany za priorytetowy i otrzymał wyższą wagę niż pozostałe obszary. Liczebność grupy gmin o charakterze miejskim pozwoliła na wydzielenie pięciu grup o podobnym poziomie problemów rewitalizacyjnych.

Najwyższy poziom problemów rewitalizacyjnych zdiagnozowano w 10 gminach województwa. Większość z nich znajduje się w Metropolii Górnośląskiej, co wskazuje jak dużym problemem jest zdegradowanie tkanki miejskiej w centrum województwa. Pozostałe 2 gminy o takim natężeniu problemów występują w subregionie zachodnim. Wysoki problem rewitalizacyjny odnotowano w 17 gminach. Najwięcej z nich zlokalizowanych jest w subregionie centralnym – 10 gmin. Drugie miejsce zajął subregion zachodni z 5 gminami natomiast w subregionie północnym odnotowano 2 gminy o podobnym poziomie problemu. Po przeciwnej stronie znalazło się 10 gmin z bardzo niskim problemem rewitalizacyjnym.

Najwięcej z nich przypadło na subregion centralny – 5 gmin oraz południowy – 4 gminy. W subregionie północnym odnotowano 1 gminę z najmniejszym problemem rewitalizacyjnym. Wyniki przeprowadzonych prac prezentuje mapa oraz zestawienie tabelaryczne.

Mapa 11. Delimitacja obszaru interwencji w aspekcie rewitalizacji – gminy miejskie i miejsko-wiejskie.

Źródło: opracowanie własne.

Poniżej zaprezentowano wynik delimitacji poziomu problemów rewitalizacyjnych w układzie tabelarycznym ze wskazaniem gmin należących do wydzielonych grup problemowych.

Tabela 6. Lista gmin miejskich i miejsko-wiejskich według poziomu problemów rewitalizacyjnych.

Problem	Gminy
Bardzo niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Krzepice, Bielsko-Biała, Tarnowskie Góry, Szczyrk, Woźniki, Wiśla, Lubliniec, Sośnicowice, Ustroń, Siewierz
Niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Lędziny, Tychy, Radzionków, Wilamowice, Pilica, Zawiercie, Skoczów, Sławków, Ogrodzieniec, Toszek, Kłobuck, Cieszyn, Mikołów, Krzanowice, Blachownia, Imielin, Kozięgłowy, Kalety, Pyskowice, Bieruń, Miasteczko Śląskie
Średni poziom problemów rewitalizacyjnych	Kuźnia Raciborska, Katowice, Dąbrowa Górnicza, Częstochowa, Strumień, Żywiec, Myszków, Gliwice, Łazy, Czechowice-Dziedzice, Poręba, Racibórz, Żory
Wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Konieczpol, Piekary Śląskie, Czeladź, Radlin, Wodzisław Śląski, Jastrzębie-Zdrój, Czerwionka-Leszczyny, Chorzów, Pszczyna, Będzin, Orzesze, Jaworzno, Mysłowice, Szczekociny, Żarki, Rybnik, Łaziska Górne
Bardzo wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Bytom, Świętochłowice, Rydułtowy, Zabrze, Knurów, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Ruda Śląska, Pszów, Wojkowice

Źródło: opracowanie własne.

Gminy wiejskie

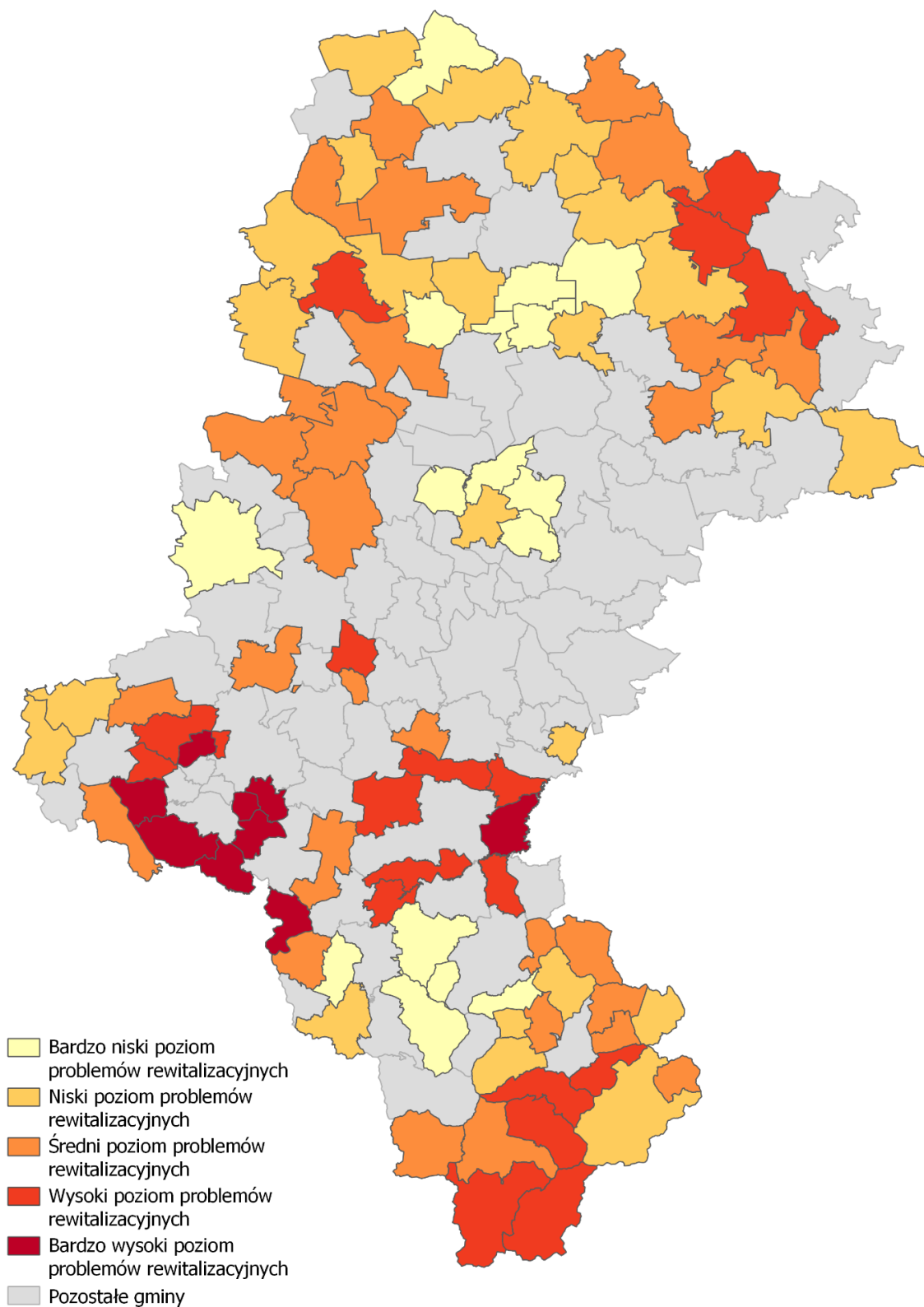
Ze względu na charakter gmin wiejskich delimitacja została przeprowadzona w oparciu o subwskaźniki zebrane w trzech obszarach: społecznym, środowiskowym oraz gospodarczym. Liczebność tej grupy gmin pozwoliła na wskazanie pięciu poziomów problemów rewitalizacyjnych. (Szerzej temat opisano w aneksie metodologicznym.)

Spośród 96 gmin wiejskich województwa najwyższy poziom problemów rewitalizacyjnych zdiagnozowano w 9, przy czym 7 z nich zlokalizowanych jest w subregionie zachodnim.

Pozostałe 2 gminy znajdują się w południowej części subregionu centralnego i północnej subregionu południowego. Wskazuje to, że najwyższy poziom problemów w przypadku gmin wiejskich najczęściej dotyczy gmin peryferyjnych, znajdujących się blisko granic województwa. Wysoki problem rewitalizacyjny odnotowano w 19 gminach. W subregionie południowym znalazło się 7 gmin głównie na południu i północy. W subregionie zachodnim zdiagnozowano 2 gminy, a w subregionie centralnym 6 gmin głównie na południu. Pozostałe 3 gminy znalazły się w subregionie północnym we wschodniej jego części. Po przeciwnej stronie odnotowano 16 gmin z bardzo niskim problemem rewitalizacyjnym. Najwięcej z nich znalazło się w subregionie centralnym – 6 gmin oraz niewiele mniej w subregionach południowym i północnym po 5 gmin.

Wyniki przeprowadzonych prac prezentuje mapa oraz zestawienie tabelaryczne.

Mapa 12. Delimitacja obszaru interwencji w aspekcie rewitalizacji – gminy wiejskie.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 7. Lista gmin wiejskich według poziomu problemów rewitalizacyjnych.

Problem	Gminy
Bardzo niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Mierzęcice, Rudziniec, Dębowiec, Starcza, Psary, Poczesna, Popów, Brenna, Kamienica Polska, Wilkowice, Boronów, Jaworze, Olsztyn, Jasienica, Świerklaniec, Ożarówice
Niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Panki, Konopiska, Żarnowiec, Ślemień, Jeleśnia, Buczkowice, Rudnik, Lipowa, Miedźno, Czernichów, Janów, Ciasna, Herby, Bobrowniki, Pietrowice Wielkie, Lipie, Kroczyce, Pawonków, Chełm Śląski, Goleszów, Mstów, Rędziny, Mykanów, Poraj
Średni poziom problemów rewitalizacyjnych	Ornontowice, Krzyżanowice, Irządze, Łękawica, Porąbka, Pawłowice, Kłomnice, Niegowa, Przystajń, Pilchowice, Hażlach, Tworóg, Wielowieś, Wiry, Milówka, Istebna, Nędza, Koszęcin, Łodygowice, Krupski Młyn, Opatów, Włodowice, Kruszyna, Zbrostawice, Koszarawa, Kozy, Gilowice, Wręczyca Wielka
Wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Dąbrowa Zielona, Chybie, Bojszowy, Jejkowice, Suszec, Bestwina, Rajcza, Lelów, Radziechowy-Wieprz, Goczałkowice-Zdrój, Węgierska Górka, Gierałtowice, Kobiór, Przyrów, Świnna, Ujsoły, Lyski, Kochanowice, Kornowac
Bardzo wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Gaszowice, Świerklany, Godów, Markłowice, Zebrzydowice, Miedźna, Mszana, Gorzyce, Lubomia

Źródło: opracowanie własne.

Należy również wskazać, iż tematyka dot. identyfikacji obszarów o szczególnych potrzebach i problemach rozwojowych została podjęta w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie. W dokumencie tym wyznaczone zostały obszary szczególnie ważne z punktu widzenia zidentyfikowanych wyzwań rozwojowych województwa tzw. Obszary Strategicznej Interwencji w ujęciu tematycznym (OSI), które stanowią odpowiedź na

najważniejsze problemy i potencjały w regionie. Z polityką rewitalizacji związane są dwa rodzaje OSI należące do OSI problemowych, tj. gminy tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz gminy w transformacji górniczej.

Do gmin tracących funkcje społeczno-gospodarcze zakwalifikowane zostały gminy miejskie bądź miejsko-wiejskie, które stopniowo traciły pozycję znaczących ośrodków gospodarczych i społecznych w regionie. Znaczna utrata funkcji społeczno-gospodarczych szczególnie widoczna jest w centralnej części województwa – w Będzinie, Czeladzi, Mysłowicach, Rudzie Śląskiej, Świętochłowicach i Zabrze, a także w Myszkowie, Zawierciu, Rydułtowach i Raciborzu. Średnią utratą funkcji dotknięte są Bytom, Jastrzębie Zdrój, Łaziska Górne i Sosnowiec, natomiast umiarkowaną – Bieruń, Cieszyn, Częstochowa, Knurów, Lubliniec, Rybnik, Żory i Żywiec. Dla tych gmin szczególnie dedykowane są m.in. działania związane z aktywizacją mieszkańców i wsparciem procesów rewitalizacyjnych.

OSI – gminy w transformacji górniczej (obszary, na których będą występowały lub już występują negatywne skutki prowadzonej transformacji) zostały wyznaczone w związku z koniecznością kontynuacji procesów związanych z restrukturyzacją w obszarze sektora górniczego. Do tej grupy zaliczają się gminy charakteryzujące się występowaniem terenów pogórnich po zakończonej już działalności wydobywczej (kopalnie zlikwidowane lub w likwidacji), prowadzeniem aktualnie działalności wydobywczej węgla kamiennego lub występowaniem znaczącej liczby pracujących w sektorze górniczym i istotnym odsetkiem pracujących w górnictwie w ogóle zatrudnionych. Gminy te podzielone są na trzy typy, w zależności od występujących w nich problemów, tj. gminy z problemem społecznym i przestrzennym, gminy z problemem społecznym oraz gminy z problemem przestrzennym, przy czym do priorytetowego zakresu wsparcia kwalifikują się obszary kumulacji zjawisk problemowych, a więc takie na których występują lub wystąpią problemy społeczne związane z redukcją zatrudnienia w sektorze górniczym oraz niekorzystne zmiany w środowisku oraz przestrzeni, skutkujące koniecznością podjęcia działań rewitalizacyjnych. Gminy te znajdują się w centralnej i zachodniej części województwa. Jak zaznaczono w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” wyzwaniem dla nich jest znaczny udział terenów przemysłowych i poprzemysłowych, a także terenów dotkniętych skutkami eksploatacji górniczej.

W polityce rewitalizacji należy zatem mieć na względzie wskazane powyżej dwa typy OSI oraz wyznaczony w niniejszym dokumencie Obszar interwencji w aspekcie rewitalizacji - zróżnicowanie poziomu problemów rewitalizacyjnych. Obszar ten ma charakter uzupełniający wobec ww. OSI i stanowi odpowiedź na szeroki zakres negatywnych zjawisk stwarzających konieczność podejmowania działań rewitalizacyjnych, z jakimi zmagają się gminy w województwie śląskim.

Cele i działania

Opisane wcześniej wyniki analizy danych zastanych, prac warsztatowych, zidentyfikowane wyzwania oraz doświadczenia dotychczasowej polityki rewitalizacji, pozwoliły na wyznaczenie celów i działań, które odpowiadają na cel generalny polityki regionalnej.

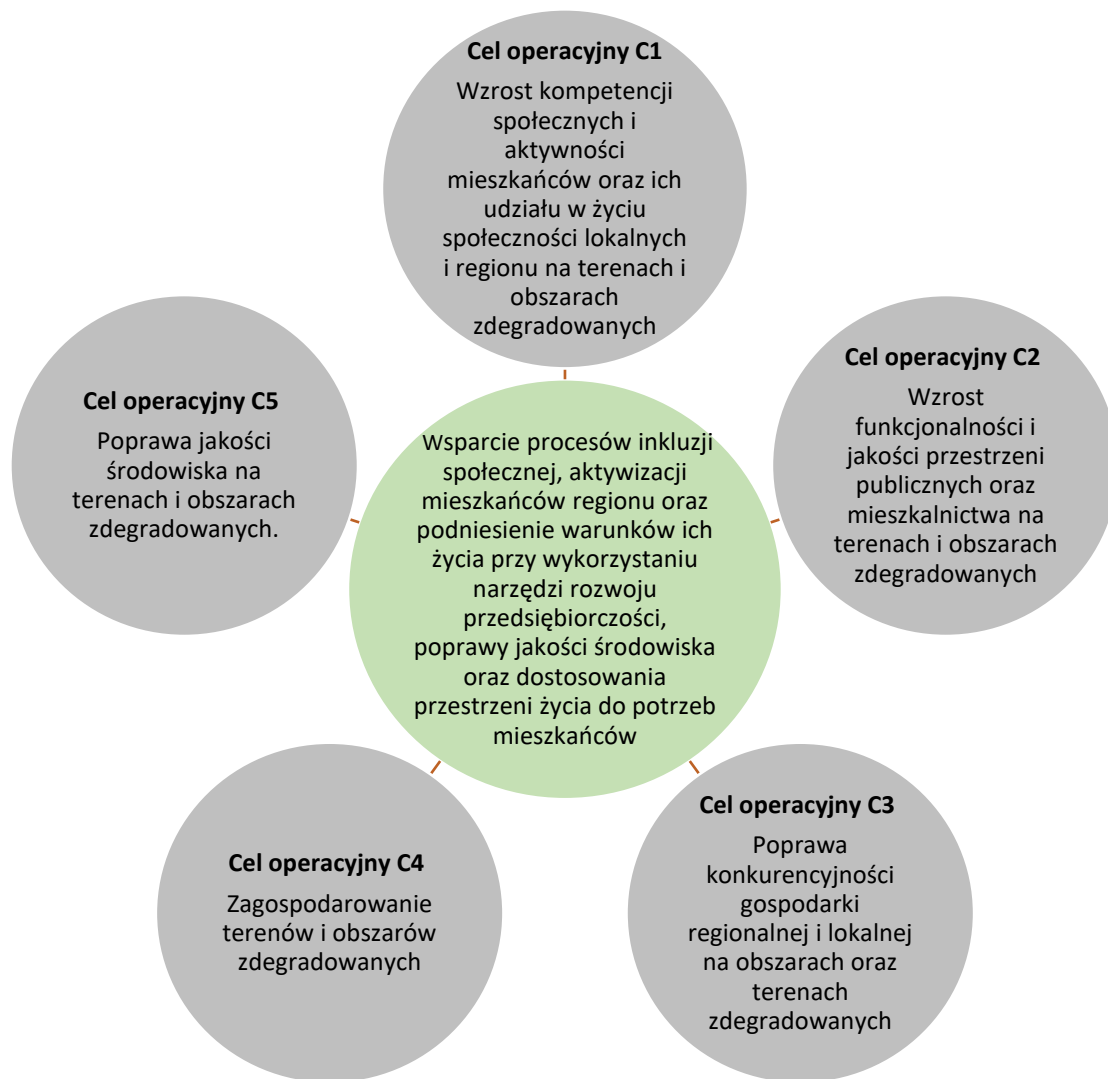
Celem generalnym regionalnej polityki rewitalizacji jest **wsparcie procesów inkluzji społecznej, aktywizacji mieszkańców regionu oraz podniesienie warunków ich życia przy wykorzystaniu narzędzi rozwoju przedsiębiorczości, poprawy jakości środowiska oraz dostosowania przestrzeni życia do potrzeb mieszkańców.**

Cele operacyjne i działania

Cel generalny będzie operacjonalizowany poprzez pięć celów operacyjnych i działania zapisane w każdym z nich. Cele operacyjne Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego ukierunkowane są na poprawę warunków życia mieszkańców regionu i obejmują działania o charakterze społecznym, przestrzennym, gospodarczym i środowiskowym na obszarach i terenach zdegradowanych.

Z uwagi na specyfikę regionu oraz dostrzegany problem niewystarczających inwestycji w zakresie rekultywacji i zagospodarowania terenów zdegradowanych, w tym przemysłowych niektóre działania są ograniczone wyłącznie do tych terenów, co jednak wymaga prowadzenia ich w sposób kompleksowy i odpowiedzialny, z uwzględnieniem przeciwdziałania negatywnym zjawiskom społecznym występującym w ich otoczeniu. Niezbędne jest przy tym podkreślenie, że rewitalizacja jest procesem realizowanym w odpowiedzi na potrzeby mieszkańców, którzy są głównymi odbiorcami podejmowanych działań.

Rysunek 2. Cel generalny i cele operacyjne.

Źródło: opracowanie własne.

C1 Wzrost kompetencji społecznych i aktywności mieszkańców oraz ich udziału w życiu społeczności lokalnych i regionu na terenach i obszarach zdegradowanych

- 1.1 Podnoszenie kompetencji społecznych i zawodowych zwiększających zdolność adaptacji mieszkańców z różnych grup wiekowych do zachodzących zmian.
- 1.2 Wspieranie osób zagrożonych dziedziczeniem biernych postaw społecznych, trwałym bezrobociem oraz uzależnieniem od systemu pomocy społecznej.
- 1.3 Budowanie tożsamości lokalnej opartej na tradycji i kulturze.
- 1.4 Wzmocnienie wspólnot i oddolnych inicjatyw mieszkańców podnoszących aktywność i integrujących społeczności lokalne.

- 1.5 Wspieranie partycypacji społecznej w procesach zarządzania rozwojem, w tym kształtowania polityki rewitalizacji.
- 1.6 Promocja współpracy międzysektorowej i różnych grup mieszkańców na rzecz rewitalizacji.
- 1.7 Rozwój relacji opartych na współpracy poprzez wspieranie rozwiązań ekonomii współdzielenia.
- 1.8 Wspieranie inkluzji społecznej i odpowiadanie na potrzeby grup wrażliwych oraz z ograniczoną mobilnością (m.in. osób starszych, dzieci, osób z niepełnosprawnościami).

C2 Wzrost funkcjonalności i jakości przestrzeni publicznych oraz mieszkalnictwa na terenach i obszarach zdegradowanych

- 2.1 Zachowanie i nadanie nowych funkcji historycznej zabudowie w centrach miast i starych dzielnicach mieszkaniowych.
- 2.2 Rozwój funkcji miastotwórczych i ożywiających przestrzeń w centrach miast.
- 2.3 Tworzenie reprezentacyjnych przestrzeni publicznych, służących integracji społecznej oraz stanowiących element promocji i konkurencyjności miast.
- 2.4 Poprawa systemów bezpieczeństwa publicznego służących rozwiązywaniu wyzwań rewitalizacyjnych.
- 2.5 Kształtowanie postaw w zakresie odpowiedzialności za przestrzeń publiczną.
- 2.6 Rozwój systemu mieszkalnictwa socjalnego, opartego o deinstytucjonalizację usług społecznych i inkluzję społeczną oraz poprawa stanu technicznego mieszkań.
- 2.7 Ochrona i podniesienie walorów architektonicznych zabudowy oraz ograniczenie barier architektonicznych.

C3 Poprawa konkurencyjności gospodarki regionalnej i lokalnej na obszarach oraz terenach zdegradowanych

- 3.1 Rozwój podmiotów i instrumentów wspierających przedsiębiorczość, w tym przedsiębiorczość społeczną.
- 3.2 Wspieranie rozwoju współpracy sektora biznesu i edukacji w celu kształtowania umiejętności i kompetencji dostosowanych do potrzeb regionalnej gospodarki.
- 3.3 Kreowanie wdrażania instrumentów organizacyjnych wspierających rozwój przedsiębiorczości.
- 3.4 Przygotowanie terenów inwestycyjnych, w szczególności przekształcenie terenów typu *brownfield* i wspieranie lokowania na nich przedsiębiorstw działających w sferze nowoczesnej gospodarki, w tym przemysłu 4.0.
- 3.5 Wspieranie współpracy sektora publicznego i inwestorów w celu efektywnej rewitalizacji.
- 3.6 Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej opartej na zasobach lokalnych.
- 3.7 Ochrona walorów przyrodniczych i kulturowych oraz ich wykorzystanie do tworzenia produktu lokalnego wspierającego rozwój obszarów wiejskich.

C4 Zagospodarowanie terenów i obszarów zdegradowanych

- 4.1 Rozwój funkcji rekreacyjnych i usług czasu wolnego, w szczególności w centrach miast.-
- 4.2 Rozwój obszarów aktywności gospodarczej, w szczególności na terenach o największej dostępności transportowej.
- 4.3 Zagospodarowanie terenów zdegradowanych na cele gospodarcze, kulturowe, turystyczne i społeczne oraz sportowo-rekreacyjne, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony zabytków dziedzictwa przemysłowego.
- 4.4 Wspieranie współpracy na rzecz zarządzania zrewitalizowanymi obiektami.
- 4.5 Tworzenie kompleksowych produktów sieciowych w zrewitalizowanych obiektach.

- 4.6 Wykorzystanie terenów zdegradowanych w celu zwiększenia proekologicznego potencjału energetycznego województwa poprzez inwestycje OZE.
- 4.7 Stworzenie rozwiązań systemowych w obszarze zagospodarowywania terenów zdegradowanych, w tym wzmocnienie udziału społeczności lokalnej w procesie identyfikacji nowych funkcji.

C5 Poprawa jakości środowiska na terenach i obszarach zdegradowanych

- 5.1 Poprawa warunków środowiskowych, w szczególności ograniczenie uciążliwości generowanych przez niską emisję, przemysł tradycyjny i hałas, a także przeciwdziałanie powstawaniu miejskich wysp ciepła oraz poprawa warunków retencji wód.
- 5.2 Ekorewitalizacja z uwzględnieniem funkcji środowiskowych, utrzymania i wzmocnienia powiązań przyrodniczych oraz rozwoju terenów zieleni miejskiej.
- 5.3 Rekultywacja i renaturalizacja terenów zdegradowanych, rozwój funkcji ekosystemowych i wzmocnianie bioróżnorodności.
- 5.4 Monitorowanie stanu terenów zdegradowanych i terenów wykorzystywanych przez podmioty gospodarcze znacząco oddziaływujące na środowisko.

Kluczowe projekty o znaczeniu regionalnym

Rewitalizacja w województwie śląskim powinna służyć rozwojowi społecznemu i gospodarczemu oraz obejmować działania bezpośrednio skierowane na pobudzenie i wspieranie grup problemowych. Generalnymi zasadami, którymi powinno się kierować przy realizacji projektów w ramach Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego są:

- zachowanie zabytkowych układów śródmiejskich z implementacją funkcji usługowych
- transformacja dzielnic mieszkaniowych w kierunku rehabilitacji części zabudowy, częściowych wyburzeń oraz nowych inwestycji oraz ograniczenia niskiej emisji
- likwidacja barier przestrzennych i funkcjonalnych
- rozwiązywanie konfliktów społecznych oraz przeciwdziałanie konfliktom i ekskluzji społecznej
- zwiększanie udziału terenów zielonych i ich integracja funkcjonalna z otoczeniem, ochrona lasów, zachowanie walorów przyrodniczych
- zwiększanie retencyjności na obszarach miejskich i przemysłowych poprzez redukcję powierzchni nieprzepuszczalnych, zwiększanie udziału terenów biologicznie czynnych oraz rozwój zielono-błękitnej infrastruktury
- kierowanie uwagi na przestrzenie śródmiejskie jako potencjalne miejsca zatrudnienia głównie w sektorze usług
- zachowanie w krajobrazie wybranych, charakterystycznych elementów dziedzictwa przemysłowego

Z uwagi na znaczące potrzeby rewitalizacyjne w województwie śląskim związane z występowaniem największej ilości terenów przemysłowych w kraju, jednostki samorządu terytorialnego w regionie posiadają wieloletnie doświadczenie w realizowaniu działań rewitalizacyjnych. Z programów rewitalizacji opracowywanych przez gminy wynika wprawdzie wiele projektów rewitalizacyjnych, ukierunkowanych na rozwiązywanie lokalnych problemów, jednak nadal niewystarczająca jest ilość kompleksowych przedsięwzięć realizowanych we współpracy JST, samorządu województwa, rządu czy SRK. W ramach prac

warsztatowych i analizy wyzwań wypracowano wstępną listę kluczowych projektów o znaczeniu regionalnym, określającą ich zakres, podmioty realizujące oraz potencjalne źródła finansowania. Lista ma charakter otwarty i będzie mogła być uzupełniana zgodnie z określonymi w kolejnej części dokumentu kryteriami wyboru projektów rewitalizacyjnych o znaczeniu regionalnym.

Część projektów ma charakter złożony, tworzą ją wiązki projektowe nadające całości charakter projektów zintegrowanych. W ramach nich projekty są względem siebie komplementarne i dopiero całościowa ich realizacja pozwoli osiągnąć zakładany rezultat.

Równocześnie należy pamiętać, że poza listą projektów znajdującą się poniżej, również w innych dokumentach regionalnych wskazuje się na realizację projektów lub przedsięwzięć dotyczących rewitalizacji. Wyróżnić należy tutaj przede wszystkim zapisy Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”, która wśród przedsięwzięć w obszarze rewitalizacji wymienia: „Reindustrialne Śląskie” oraz „Park Śląski- zielone serce regionu”.

Projekt regionalny: Śląski Fundusz Rewitalizacyjny

Zakres projektu regionalnego:

- Wsparcie podmiotów prowadzących rewitalizację, w tym w zakresie projektów mieszkaniowych realizowanych w ramach gminnych programów rewitalizacji.
- Wsparcie w formie preferencyjnej pożyczki na inwestycje infrastrukturalne.
- Wdrożenie zielonych grantów na działania związane z zazielenieniem gruntów niezabudowanych, niezagospodarowanych i zaniedbanych oraz przemysłowych, w tym m.in. na działania z zakresu zwiększenia udziału terenów zielonych, poprawy bioróżnorodności i zwiększenia możliwości retencji.

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C1 Wzrost kompetencji społecznych i aktywności mieszkańców oraz ich udziału w życiu społeczności lokalnych i regionu na terenach i obszarach zdegradowanych
- C2 Wzrost funkcjonalności i jakości przestrzeni publicznych oraz mieszkalnictwa na terenach i obszarach zdegradowanych
- C3 Poprawa konkurencyjności gospodarki regionalnej i lokalnej na obszarach oraz terenach zdegradowanych

- C4 Zagospodarowanie terenów i obszarów zdegradowanych
- C5 Poprawa jakości środowiska na terenach i obszarach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Województwo Śląskie, Instytucje związane z ochroną środowiska

Źródła finansowania: Inicjatywa JESSICA3, Budżet województwa, Budżet państwa

Projekt regionalny: Śląskie Programy Rewitalizacji-Szkolenia (w trakcie realizacji)

Zakres projektu regionalnego:

- Wsparcie doradcze samorządów lokalnych w procesie rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
- Spotkania o charakterze edukacyjno-doradczym.

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C1 Wzrost kompetencji społecznych i aktywności mieszkańców oraz ich udziału w życiu społeczności lokalnych i regionu na terenach i obszarach zdegradowanych
- C3 Poprawa konkurencyjności gospodarki regionalnej i lokalnej na obszarach oraz terenach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Województwo Śląskie

Źródła finansowania: Fundusze UE, Budżet województwa, Budżet Państwa

Projekt regionalny: Sieć centrów aktywizacji i integracji

Zakres projektu regionalnego:

- Stworzenie miejsc, w których osoby wykluczone mogą aktywnie uczestniczyć w funkcjonowaniu społeczeństwa poprzez współpracę i rozwianie swoich kompetencji. W ramach centrów aktywizacji i integracji mogą funkcjonować banki czasu, punkty samopomocy, grupy sąsiedzkie.

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C1 Wzrost kompetencji społecznych i aktywności mieszkańców oraz ich udziału w życiu społeczności lokalnych i regionu na terenach i obszarach zdegradowanych

- C3 Poprawa konkurencyjności gospodarki regionalnej i lokalnej na obszarach oraz terenach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Województwo Śląskie, JST

Źródła finansowania: Budżet województwa, Budżet JST, Fundusze UE

Projekt regionalny: Regionalny program edukacyjny w zakresie rewitalizacji

Zakres projektu regionalnego:

- Kampania promocyjna „rewitalizacja jako szansa rozwoju”.
- Podnoszenie wiedzy mieszkańców w temacie rewitalizacji.
- Budowanie poczucia współodpowiedzialności za przestrzeń.

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C1 Wzrost kompetencji społecznych i aktywności mieszkańców oraz ich udziału w życiu społeczności lokalnych i regionu na terenach i obszarach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Województwo Śląskie

Źródła finansowania: Budżet województwa

Projekt regionalny: Operator terenów przemysłowych

Zakres projektu regionalnego:

- Aktywizacja potencjalnych interesariuszy, w tym budowanie partnerstw na rzecz rewitalizacji.
- Waloryzacja i opracowanie potencjalnych scenariuszy wykorzystania terenu.
- Wypracowanie zasad i stworzenie warunków dla wdrażania rozwiązań w zakresie zagospodarowania terenów przemysłowych.
- Koordynowanie realizacji i rekomendowanie źródeł finansowania projektów związanych z przekształcaniem terenów przemysłowych.

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C4 Zagospodarowanie terenów i obszarów zdegradowanych
- C5 Poprawa jakości środowiska na terenach i obszarach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Województwo Śląskie, Spółki i instytucje związane z zarządzaniem terenami, z przemysłem wydobywczym, Instytucje związane z ochroną środowiska

Źródła finansowania: Fundusze UE, Budżet województwa, Budżet państwa, Budżet JST, Przedsiębiorstwa, Inne instytucje

Projekt regionalny: Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnymi na terenie województwa śląskiego – realizacja projektu OPI-TPP 2.0 oraz w kolejnych latach rozszerzenie tworzonego systemu (w trakcie realizacji)

Zakres projektu regionalnego:

- Inwentaryzacja terenów pogórnymi i budowa bazy danych.
- Waloryzacja terenów pogórnymi wraz z ich walidacją.
- Ocena potencjału terenów pogórnymi w aspekcie polityki regionalnej.
- Stworzenie cyfrowego repozytorium dokumentów, planów, szkiców, fotografii terenów pogórnymi województwa śląskiego.
- Bieżąca aktualizacja bazy danych

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C4 Zagospodarowanie terenów i obszarów zdegradowanych
- C5 Poprawa jakości środowiska na terenach i obszarach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Główny Instytut Górnictwa, Województwo Śląskie

Źródła finansowania: Fundusze UE, Budżet państwa, Wkład własny partnerów projektu

Projekt regionalny: Witalne centra miast i starych dzielnic

Zakres projektu regionalnego:

- Działania planistyczne, infrastrukturalne, integracyjne i promocyjne mające na celu zachęcenie do życia w śródmieściach i starych, historycznych dzielnicach.
- Wprowadzenie instrumentów wynajmu mieszkań na preferencyjnych warunkach oraz ograniczenie ilości pustostanów poprzez aktywną politykę gospodarczą.
- Poprawa jakości przestrzeni publicznych jako miejsc odpoczynku i integracji.

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C2 Wzrost funkcjonalności i jakości przestrzeni publicznych oraz mieszkalnictwa na terenach i obszarach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Województwo Śląskie, JST

Źródła finansowania: Budżet JST, Fundusze UE, Budżet województwa, Fundusz Dostępności

Projekt regionalny: Regionalny program rekultywacji obszarów szczególnego zagrożenia środowiska

Zakres projektu regionalnego:

- Działania na terenach zdegradowanych przede wszystkim lub wyłącznie pod względem środowiskowym, określanym mianem „bomb ekologicznych”, trudnych do samodzielnego rozwiązania przez gminę.

Realizowane cele Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego:

- C5 Poprawa jakości środowiska na terenach i obszarach zdegradowanych

Podmiot realizujący: Województwo Śląskie, Instytucje związane z ochroną środowiska, JST

Źródła finansowania: Fundusze UE, Budżet JST, Budżet województwa, NFOŚiGW, WFOŚiGW

Kryteria wyboru innych istotnych projektów rewitalizacyjnych

Zakładając możliwość realizacji innych niż wskazane w dokumencie projektów oraz uzupełnianie ich listy określa się kryteria zgodnie, z którymi dokonywany będzie wybór kolejnych projektów.

W ramach kryteriów analizowany będzie stopień realizacji przez projekt założeń strategicznych Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego. Dopuszcza się również możliwość wykorzystania wyników dodatkowych badań ewaluacyjnych, społeczno-gospodarczych oraz analiz, zleconych/wykonanych w ramach prac Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, w których wskazane zostaną rekomendacje/zalecenia odnoszące się do pożądaných kierunków interwencji. Dodatkowo brane pod uwagę będzie ukierunkowanie terytorialne projektu z uwzględnieniem obszaru interwencji w aspekcie rewitalizacji i zróżnicowań przestrzennych.

Analizie podlegać będzie:

- Stopień realizacji celów/działań wskazanych w dokumencie,
- Kompleksowość projektu, przejawiająca się w ilości realizowanych celów/działań, możliwości generowania efektów synergicznych,
- Stopień odpowiedzi na problemy rozwojowe wskazane w diagnozie sektorowej,
- Stopień realizacji zaleceń wskazanych w dodatkowych badaniach/analizach,
- Stopień oddziaływania projektu na grupy dotknięte problemami rewitalizacyjnymi,
- Regionalny charakter działań zaproponowanych w projekcie,
- Lokalizacja projektu na obszarach problemowych wskazanych w delimitacji obszarów interwencji,
- Zakres rzeczowy projektu oraz jego wpływ na rozwój regionu rozumiany jako kompleksowa realizacja zapisów polityki rewitalizacji i strategii rozwoju województwa,
- Realizacja projektu w partnerstwie (zawarte porozumienia, listy intencyjne, umowy na realizację).

W proces wyboru innych istotnych projektów rewitalizacyjnych zaangażowany będzie funkcjonujący w ramach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego Zespół ds. rewitalizacji (Zespół powołany Zarządzeniem Marszałka nr 72/2015 z dnia 2 listopada 2015 (z późniejszymi zmianami).), do którego zadań należy:

- opracowanie zasad dla programowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizowanych ze środków programu regionalnego;
- analiza i udział w wypracowaniu rozwiązań w zakresie rewitalizacji dla perspektywy finansowej UE 2021-2027;
- ocena programów rewitalizacji gmin chcących ubiegać się o wsparcie projektów rewitalizacyjnych w ramach funduszy unijnych;
- zwiększenie wiedzy przedstawicieli samorządów na temat zasad prawidłowego przygotowania i wdrożenia programu rewitalizacji;
- informowanie potencjalnych Beneficjentów o trybie i zasadach ubiegania się o wsparcie na realizację projektów rewitalizacyjnych;
- udział w wszelkiego rodzaju inicjatywach związanych z procesem rewitalizacji organizowanych na poziomie ministerialnym;
- udział w szczególności w spotkaniach, konferencjach, wizytach studyjnych, wizytach monitoringowych oraz innych inicjatywach, mających na celu wymianę doświadczeń oraz podnoszenie wiedzy i kompetencji w zakresie programowania, realizacji, monitorowania i oceny procesu rewitalizacji.

System wdrażania

Regionalna Polityka Rewitalizacji Województwa Śląskiego stanowi element kompleksowego układu operacjonalizacji Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” - Zielone Śląskie będącej podstawowym dokumentem planistycznym regionu. Układ ten składa się z pakietu dokumentów sektorowych, które uszczegóławiają Strategię w wybranych obszarach tematycznych. Z uwagi na przekrojowy i horyzontalny charakter procesu rewitalizacji do realizacji celów Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego przyczyniać będzie się również wdrażanie innych regionalnych dokumentów branżowych. Na poniższym schemacie przedstawiono główne powiązania pomiędzy celami operacyjnymi Polityki... a innymi dokumentami.

Powiązania między celami Polityki Rewitalizacji a innymi dokumentami.

C1 Wzrost kompetencji społecznych i aktywności mieszkańców oraz ich udziału w życiu społeczności lokalnych i regionu na terenach i obszarach zdegradowanych

- Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030
- Regionalna Polityka Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego Województwa Śląskiego do roku 2030
- Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

C2 Wzrost funkcjonalności i jakości przestrzeni publicznych oraz mieszkalnictwa na terenach i obszarach zdegradowanych

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+
- Regionalna Polityka Miejska Województwa Śląskiego
- Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

C3 Poprawa konkurencyjności gospodarki regionalnej i lokalnej na obszarach oraz terenach zdegradowanych

- Regionalna Strategia Innowacji Województwa Śląskiego 2030
- Polityka Rozwoju Gospodarczego Województwa Śląskiego 2030
- Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

C4 Zagospodarowanie obszarów i terenów zdegradowanych

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+
- Regionalna Polityka Miejska Województwa Śląskiego
- Polityka gospodarki niskoemisyjnej dla województwa śląskiego. Regionalna polityka energetyczna do roku 2030
- Strategia Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030
- Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

C5 Poprawa jakości środowiska na terenach i obszarach zdegradowanych

- Polityka gospodarki niskoemisyjnej dla województwa śląskiego. Regionalna polityka energetyczna do roku 2030
- Program ochrony powietrza dla terenu województwa śląskiego mający na celu osiągnięcie poziomów dopuszczalnych substancji w powietrzu oraz pułapu stężenia ekspozycji
- Regionalna Strategia Innowacji Województwa Śląskiego 2030
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+
- Strategia Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030
- Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030

Należy podkreślić, że działania o charakterze rewitalizacyjnym mają w głównej mierze charakter lokalny i właśnie ten szczebel odpowiada za inicjowanie tego typu działań oraz ich wdrożenie. Rola samorządu województwa, w tym zakresie koncentrować się powinna na działaniach koordynacyjnych oraz wspierających, jednocześnie to właśnie samorząd województwa powinien sterować, możliwym do udzielenia oraz uzyskania ze środków zewnętrznych, wsparciem.

Rysunek 3. Układ dokumentów w obszarze rewitalizacji.

Źródło: opracowanie własne.

Do głównych obszarów aktywności samorządu województwa w zakresie realizacji niniejszej Polityki zaliczyć należy:

- kierowanie środków przeznaczonych na realizację projektów rewitalizacyjnych współfinansowanych przez UE w oparciu o kryteria różnicujące poziom problemów rewitalizacyjnych podmiotów uczestniczących w procesie ubiegania się o te środki,
- zabieganie o uruchomienie dodatkowych środków zewnętrznych, w tym krajowych oraz wynikających z polityki spójności na lata 2021-2027 na realizację kluczowych dla regionu projektów i zadań,
- działania na rzecz uwzględnienia w rozwiązaniach szczebla krajowego specyfiki i skali potrzeb rewitalizacyjnych jakie posiada województwo śląskie ze względu na strukturę osadniczą oraz zachodzące procesy transformacji,
- zabieganie o wykorzystanie nowych instrumentów krajowej polityki regionalnej, w tym: kontraktu sektorowego oraz porozumień terytorialnych na rzecz realizacji działań rewitalizacyjnych w gminach o wysokim stopniu koncentracji problemów,

- wsparcie instytucjonalne w zakresie opracowywania Gminnych Programów Rewitalizacji oraz ich wdrażania, a także wsparcie w procesie przechodzenia z Lokalnego Programu Rewitalizacji na Gminny Program Rewitalizacji, realizowane przez Zespół ds. rewitalizacji,
- współpraca, rozwijanie potencjałów i samoświadomości osób zaangażowanych w prowadzenie procesów rewitalizacji na poziomie lokalnym, z zaangażowaniem Zespołu ds. rewitalizacji;
- realizacja projektów o charakterze regionalnym w obszarze rewitalizacji,
- podejmowanie działań zmierzających do wypracowania i wdrożenia modelowych rozwiązań prawnych i organizacyjnych w obszarze zarządzania procesem rekultywacji i rewitalizacji terenów przemysłowych.

W procesie wdrażania niniejszej Polityki samorząd województwa wspierał będzie działania służące rewitalizacji poprzez wykorzystanie następujących instrumentów:

- budżet obywatelski – promowanie działań związanych z polityką rewitalizacji;
- dedykowane konkursy w ramach środków z polityki spójności na lata 2021-2027 lub projekty z określonymi preferencjami dla wyznaczonego obszaru interwencji (kryterium premiujące lub dostępne);
- konkursy ofert – granty np. w dziedzinie kultury, sportu.

Do kluczowych zasad leżących u podstaw realizacji polityki rewitalizacji określonej w niniejszym dokumencie zaliczyć należy zasady określone w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego "Śląskie 2030" - Zielone Śląskie, w tym w szczególności zasadę:

- partnerstwa i współpracy,
- subsydiarności,
- koncentracji terytorialnej i tematycznej,
- intensywności wsparcia,
- spójności,
- elastyczności,
- warunkowości,
- zrównoważonego rozwoju,

- zrównoważonego inwestowania,
- przezorności (ostrożności),
- prewencji (zapobiegania).

Dla realizacji skutecznej polityki rewitalizacji niezbędne będzie również wypracowanie systemu stałej obserwacji problemów rewitalizacyjnych oraz identyfikacji ryzyk związanych z potencjalnym wystąpieniem kolejnych obszarów problemowych. System ten wymagał będzie współpracy oraz komunikacji pomiędzy samorządem województwa a szczeblami administracji samorządowej oraz przedstawicielami innych sektorów, w tym w szczególności NGO.

Ramy finansowe

Rewitalizacja w perspektywie finansowej na lata 2014-2020 stanowiła jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji (miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji). Zagadnienia te zostały szczegółowo uregulowane w Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, które określały kryteria i wymogi, jakie musiały spełnić projekty rewitalizacyjne w ubieganiu się o wsparcie funduszy europejskich. Ważnym elementem Wytycznych było wyposażenie samorządu regionalnego w kompetencje weryfikacji programów rewitalizacji pod względem wymogów co do cech i zawartości programów rewitalizacji. W konsekwencji w poszczególnych regionach powstał Wykaz programów rewitalizacji, zawierający programy rewitalizacyjne, dla których przeprowadzono z wynikiem pozytywnym weryfikację spełnienia wymogów dotyczących ich cech i elementów. Program rewitalizacji, który znalazł się w Wykazie uprawniony był do ubiegania się o wsparcie ze środków unijnych dla projektów wynikających z tych programów. (Opracowanie Zespołu ds. rewitalizacji funkcjonującego w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Śląskiego.) Zgodnie z pakietem legislacyjnym dla polityki spójności na lata 2021-2027 wysokość środków przyznanych Polsce wyniesie 72,2 mld euro. Kwota wsparcia UE w ramach programu regionalnego „Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027” wynosi 2 922 250 484 euro, przy czym 2 092 328 592 euro pochodzi z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, natomiast 829 921 892 euro z Europejskiego Funduszu Społecznego+ (Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027 – projekt z 18 listopada 2022 r.). W ramach Programu możliwe będzie finansowanie działań wpisujących się politykę rewitalizacji poprzez realizację następujących celów szczegółowych:

- wzmocnienie ochrony przyrody i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczeń;
- wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji;
- poprawa dostępu do zatrudnienia i działań aktywizujących dla wszystkich osób poszukujących pracy, w szczególności osób młodych, zwłaszcza poprzez wdrażanie

gwarancji dla młodzieży, długotrwale bezrobotnych oraz grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, jak również dla osób biernych zawodowo, a także poprzez promowanie samozatrudnienia i ekonomii społecznej;

- wspieranie integracji społeczno-gospodarczej obywateli państw trzecich, w tym migrantów;
- zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług; w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej;
- promowanie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci;
- poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość online;
- wzmocnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych
- wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne;
- wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich;
- wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie

Oprócz środków polityki spójności UE na lata 2021-2027 procesy rewitalizacyjne mogą być wspierane w ramach nowego narzędzia jakim jest mechanizm sprawiedliwej transformacji, który składa się z trzech filarów:

- funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji,
- systemu sprawiedliwej transformacji w ramach InvestEU,
- instrumentu pożyczkowego na rzecz sektora publicznego.

Środki z Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji w województwie śląskim wdrażane będą w ramach FE SL 2021-2027 poprzez cel szczegółowy: Umożliwienie regionom i ludności łagodzenia wpływających na społeczeństwo, zatrudnienie, gospodarkę i środowisko skutków transformacji w kierunku osiągnięcia celów Unii na rok 2030 w dziedzinie energii i klimatu oraz w kierunku neutralnej dla klimatu gospodarki Unii do roku 2050 w oparciu o porozumienie paryskie poprzez Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego 2030, na realizację którego planuje się przeznaczyć 2 216 868 989 euro. Plan identyfikuje następujące cele operacyjne:

- Innowacyjna gospodarka podregionów górniczych;
- Zdywersyfikowana oraz zasobo- i energooszczędna gospodarka podregionów górniczych;
- Silna przedsiębiorczość podregionów górniczych;
- Zbilansowana energetyka rozproszona podregionów górniczych;
- Efektywne wykorzystanie terenów przemysłowych podregionów górniczych na cele gospodarcze, środowiskowe i społeczne;
- Efektywny system wzmacniający mobilność w podregionach górniczych;
- Atrakcyjne i efektywne kształcenie oraz podnoszenie kwalifikacji w podregionach górniczych;
- Atrakcyjny i efektywny system wsparcia rynku pracy podregionów górniczych;
- Kompleksowy system wsparcia społecznego aktywizujący mieszkańców podregionów górniczych;
- Efektywny społecznie odpowiedzialny system zarządzania transformacją w podregionach górniczych.

Dodatkowym środkiem mającym na celu odbudowę Europy po kryzysie wywołanym rozprzestrzenieniem się choroby COVID-19 jest inicjatywa NextGenerationEU o wartości 806,9 mld euro (Liczba podana w cenach bieżących. Odpowiada 750 miliardom euro w cenach z 2018 r.), której centralny element stanowi Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (723,8 mld euro). Instrument ten ukierunkowany jest na zwiększenie zrównoważoności i odporności gospodarek w oparciu o ich ekologiczną i cyfrową transformację. Wsparciem z niego zostaną objęte projekty wynikające z Krajowego Planu Odbudowy.

Działania wynikające z Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego mogą być zatem finansowane m.in. z:

- środków własnych jednostek samorządu terytorialnego województwa śląskiego;
- środków pochodzących z budżetu państwa;
- środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej (m.in. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny+, Fundusz Spójności, Mechanizm Sprawiedliwej Transformacji oraz inne inicjatywy KE związane z transformacją regionów pogórnicych);
- innych źródeł zagranicznych (m.in. Norweski Mechanizm Finansowy, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego);
- funduszy pochodzących z międzynarodowych instytucji takich jak np. Europejski Bank Inwestycyjny, Bank Światowy;
- funduszy prywatnych.

System monitoringu

Prowadzenie działań rewitalizacyjnych wymaga regularnego monitorowania postępów prac i dokonywania oceny ich kompleksowości oraz skuteczności. Właściwy dobór wskaźników oraz częstotliwość ich weryfikacji są niezbędne dla zapewnienia możliwości dokładnej analizy zachodzących zmian, wczesnego wykrywania nieprawidłowości oraz właściwego reagowania na nie.

System monitoringu *Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego* będzie opierał się przede wszystkim o analizę wskaźnikową. Wykorzystywane w tym celu będą ogólnodostępne dane statystyczne, które według potrzeb mogą być uzupełniane dodatkowymi badaniami. Uzupełnieniem prowadzonej analizy wskaźnikowej będzie ocena realizacji projektów ujętych w dokumencie. Przedmiotowe analizy będą dokonywane w cyklu rocznym. Wskazane powyżej elementy monitoringu polityki rewitalizacji będą stanowiły materiał wejściowy do sporządzenia Raportów monitoringowych z realizacji strategii rozwoju województwa oraz Raportów o stanie województwa, których obowiązek opracowania nakłada ustawa o samorządzie województwa z dnia 5 czerwca 1998 r.

Ocena wyników monitoringu będzie podstawą do podejmowania decyzji o kontynuacji realizacji zapisów dokumentu i ich ewentualnej modyfikacji.

Odpowiedzialność za przeprowadzanie oceny skuteczności wdrażania *Regionalnej Polityki Rewitalizacji Województwa Śląskiego* spoczywa na Zarządzie Województwa Śląskiego. Jednostką odpowiedzialną za prowadzenie monitoringu będzie komórka właściwa ds. opracowywania strategii rozwoju województwa w strukturze organizacyjnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego przy wsparciu Zespołu ds. Rewitalizacji funkcjonującego w ramach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego.

Tabela 8. Wskaźniki monitoringowe.

C1 Wzrost kompetencji społecznych i aktywności mieszkańców oraz ich udziału w życiu społeczności lokalnych i regionu na terenach i obszarach zdegradowanych

Wskaźnik	Wartość bazowa (2019)	Źródło	Pożądana tendencja
Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną na 1000 mieszkańców	30,9	ROPS, sprawozdanie MPiPS 03	Spadek
Uczestnicy imprez organizowanych przez centra, domy, ośrodki kultury, kluby i świetlice na 1 000 ludności	1 056,1	BDL GUS	Wzrost
Osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu w wieku 25-64 lata	5%	BDL GUS	Wzrost
Współczynnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej	18,2	BDL GUS	Wzrost
Aktywne organizacje i stowarzyszenia na 10 tys. mieszkańców	17 (2018)	BDL GUS	Wzrost
Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg płci	2,5%	BDL GUS	Brak wzrostu

C2 Wzrost funkcjonalności i jakości przestrzeni publicznych oraz mieszkalnictwa na terenach i obszarach zdegradowanych

Wskaźnik	Wartość bazowa (2019)	Źródło	Pożądana tendencja
Pustostany na 100 mieszkań w zasobie gminnym	6,3 (2018)	BDL GUS	Spadek
Mieszkania, do których doprowadzono nowe instalacje (podwyższenie standardu mieszkania)	1 207 (2018)	BDL GUS	Wzrost

C3 Poprawa konkurencyjności gospodarki regionalnej i lokalnej na obszarach oraz terenach zdegradowanych

Wskaźnik	Wartość bazowa (2019)	Źródło	Pożądana tendencja
Wskaźnik W - podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca województwa przyjęty do obliczania subwencji wyrównawczej	160,90	Ministerstwo Finansów	Wzrost
Saldo rejestracji przedsiębiorstw wg. rejestru REGON na 1000 przedsiębiorstw - sektor prywatny	11,9	BDL GUS	Wzrost
Saldo miejsc pracy	41,8	BDL GUS	Wzrost

C4 Zagospodarowanie terenów i obszarów zdegradowanych

Wskaźnik	Wartość bazowa (2019)	Źródło	Pożądana tendencja
Udział gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w powierzchni ogółem	0,4%	BDL GUS	Spadek
Parki, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej na 10 tys.mieszkańców (ha/10 tys. mieszkańców)	19,8	BDL GUS	Wzrost

C5 Poprawa jakości środowiska na terenach i obszarach zdegradowanych

Wskaźnik	Wartość bazowa (2019)	Źródło	Pożądana tendencja
Emisja zanieczyszczeń pyłowych powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych na 1 km² powierzchni	0,45	BDL GUS	Spadek
Nakłady inwestycyjne na wykonanie obiektów małej retencji wodnej	348 000 (2016)	BDL GUS	Wzrost
Sadzenie drzew i krzewów	173 799	BDL GUS	Wzrost
Powierzchnia dzikich wysypisk na 100 km² powierzchni	3 679 m ²	BDL GUS	Spadek

Źródło: opracowanie własne

Aneks metodologiczny

Obszar interwencji w aspekcie rewitalizacji - zróżnicowanie poziomu problemów rewitalizacyjnych

W związku z różną charakterystyką rewitalizacji na obszarach miejskich i wiejskich delimitacja została przeprowadzona odrębnie dla gmin miejskich i miejsko-wiejskich oraz dla gmin wiejskich. Takie podejście pozwoliło lepiej dopasować wskaźniki delimitujące do specyfiki obszaru dla którego prowadzony był proces grupowania gmin wg. potrzeb rewitalizacyjnych.

Delimitacja obszaru interwencji dla gmin miejskich i miejsko-wiejskich

Dla obszarów miejskich delimitacja przeprowadzona została na podstawie 22 subwskaźników, które zostały przypisane do odpowiadającego im jednego z czterech obszarów. Wartości bazowe wskaźników zostały znormalizowane, tak aby zapewnić ich porównywalność. W kolejnym etapie przypisane zostały wagi do znormalizowanych wskaźników adekwatne do ich znaczenia w procesie wyznaczania obszarów wymagających interwencji. Dla każdej z gmin została wyliczona ostateczna wartość wskaźnika sumarycznego uwzględniająca wagowanie wskaźników oraz obszarów. Jako najważniejszy obszar uznano obszar społeczny. Założenie to przekłada się na zwiększenie wagi tego obszaru do 0,4 oraz obniżenie wag pozostałych do 0,2.

Wskaźniki wykorzystane na potrzeby delimitacji obszaru interwencji w aspekcie rewitalizacji dla gmin miejskich i miejsko-wiejskich.

Obszar społeczny – waga 0,4 - subwskaźniki:

- Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,15
- Długotrwale bezrobotni na 1000 mieszkańców (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,15
- Saldo migracji ludności ogółem na 1000 ludności (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,15

- Liczba uczestników imprez kulturalnych w centrach, domach ośrodkach kultury na 1000 ludności (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,05
- Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,1
- Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną niezależnie od przyczyny na 1000 mieszkańców (Źródło: ROPS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,1
- Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną ze względu na przemoc w rodzinie na 1000 mieszkańców (Źródło: ROPS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,2
- Frekwencja w wyborach burmistrza/prezydenta (Źródło: PKW, wybory w 2018 r.) - Destymulanta 0,1

Obszar przestrzenno-techniczny – waga 0,2 - subwskaźniki:

- Mieszkania wyposażone w instalacje techniczno-sanitarne - centralne ogrzewanie - na 1000 mieszkańców (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,2
- Pustostany w zasobie gminnym na 100 mieszkań w zasobie (Źródło: BDL GUS, dane na 2018 r.) - Stymulanta 0,2
- Mieszkania z dostępem do ustępu splukiwanego na 1000 mieszkańców (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,2
- Średnia zaległość w zł na 1 mieszkanie w zasobie gminnym z zaległościami (Źródło: BDL GUS, dane na 2018 r.) - Stymulanta 0,2
- Udział korzystających z sieci kanalizacyjnej w ogóle ludności (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,1
- Liczba wypadków z pieszymi w latach 2014-2020 w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2019 r. (Źródło: ORSIP, Policja) - Stymulanta 0,1

Obszar środowiskowy – waga 0,2 - subwskaźniki:

- Udział parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w powierzchni ogółem (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,2
- Obszar gminy o przekroczonym stężeniu PM10 (%). (Źródło: GIOS, dane na 2018 r.) - Stymulanta 0,25

- Obszar gminy o przekroczonym stężeniu PM2,5 (%). (Źródło: GIOS, dane na 2018 r.) - Stymulanta 0,25
- Udział obszarów pogórnicych i poprzemysłowych w powierzchni ogółem (%) (Źródło: robocze dane z projektu OPI TPP 2.0 - luty 2022) - Stymulanta 0,3

Obszar gospodarczy – waga 0,2 - subwskaźniki:

- Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,2
- Wskaźnik G - podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca gminy (Źródło: Ministerstwo Finansów, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,3
- Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach gmin ogółem (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,2
- Saldo rejestracji i wyrejestrowań przedsiębiorstw w latach 2014 - 2019 w przeliczeniu na 1000 przedsiębiorstw w sektorze prywatnym w 2019 (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,3

Po przeliczeniu ostatecznej wartości wskaźnika dla każdej z gmin, podzielone one zostały na 5 grup o podobnym natężeniu problemów rewitalizacyjnych. Podział na grupy został przygotowany w oparciu o metodę przedziałów naturalnych Jenksa. Klasy naturalnych przerw są oparte na naturalnych grupach właściwych dla danych. Określone są granice klas umożliwiające pogrupowanie podobnych wartości i maksymalizację różnic pomiędzy klasami. Obiekty zostają pogrupowane w klasy z granicami wyznaczonymi tam, gdzie istnieją relatywnie duże różnice między wartościami danych. Gminy wewnątrz grup problemów rewitalizacyjnych są uszeregowane wg. wartości wskaźnika delimitacji w kolejności rosnącej (do najniższej do najwyższej).

Tabela 6. Lista gmin miejskich i miejsko-wiejskich według poziomu problemów rewitalizacyjnych

Problem	Gminy
Bardzo niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Krzepice, Bielsko-Biała, Tarnowskie Góry, Szczyrk, Woźniki, Wiśla, Lubliniec, Sośnicowice, Ustroń, Siewierz
Niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Lędziny, Tychy, Radzionków, Wilamowice, Pilica, Zawiercie, Skoczów, Sławków, Ogrodzieniec, Toszek, Kłobuck, Cieszyn, Mikołów, Krzanowice, Blachownia, Imielin, Kozięgłowy, Kalety, Pyskowice, Bieruń, Miasteczko Śląskie
Średni poziom problemów rewitalizacyjnych	Kuźnia Raciborska, Katowice, Dąbrowa Górnicza, Częstochowa, Strumień, Żywiec, Myszków, Gliwice, Łazy, Czechowice-Dziedzice, Poręba, Racibórz, Żory
Wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Konieczpol, Piekary Śląskie, Czeladź, Radlin, Wodzisław Śląski, Jastrzębie-Zdrój, Czerwionka-Leszczyny, Chorzów, Pszczyna, Będzin, Orzesze, Jaworzno, Mysłowice, Szczekociny, Żarki, Rybnik, Łaziska Górne
Bardzo wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Bytom, Świętochłowice, Rydułtowy, Zabrze, Knurów, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Ruda Śląska, Pszów, Wojkowice

Źródło: opracowanie własne.

Delimitacja obszaru interwencji dla gmin wiejskich

Dla obszarów wiejskich województwa przygotowano odrębną delimitację na podstawie 13 subwskaźników zebranych w 3 obszarach tematycznych: społecznym, środowiskowym i gospodarczym. Wartości bazowe wskaźników zostały znormalizowane, tak aby zapewnić ich porównywalność. W kolejnym etapie przypisane zostały wagi do znormalizowanych wskaźników oraz obszarów adekwatne do ich znaczenia w procesie wyznaczania obszarów

wymagających interwencji. Jako najważniejszy obszar uznano obszar społeczny. Założenie to przekłada się na zwiększenie wagi tego obszaru do 0,4 oraz przypisanie wag pozostałym 0,3.

Wskaźniki wykorzystane na potrzeby delimitacji obszaru interwencji w aspekcie rewitalizacji dla gmin wiejskich.

Obszar społeczny – waga 0,4 – subwskaźniki:

- Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,15
- Długotrwale bezrobotni na 1000 mieszkańców (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,2
- Saldo migracji ludności ogółem na 1000 ludności (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,15
- Liczba uczestników imprez kulturalnych w centrach, domach ośrodkach kultury na 1000 ludności (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,05
- Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną niezależnie od przyczyny na 1000 mieszkańców (Źródło: ROPS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,15
- Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną ze względu na przemoc w rodzinie na 1000 mieszkańców (Źródło: ROPS, dane na 2019 r.) - Stymulanta 0,2
- Frekwencja w wyborach burmistrza/prezydenta (Źródło: PKW, wybory w 2018 r.) - Destymulanta 0,1

Obszar środowiskowy – waga 0,3 – subwskaźniki:

- Obszar gminy o przekroczonym stężeniu PM10 (%). (Źródło: GIOS, dane na 2018 r.) - Stymulanta 0,3
- Obszar gminy o przekroczonym stężeniu PM2,5 (%). (Źródło: GIOS, dane na 2018 r.) - Stymulanta 0,3
- Udział obszarów pogórnicych i poprzemysłowych w powierzchni ogółem (%) (Źródło: robocze dane z projektu OPI TPP 2.0 - luty 2022) - Stymulanta 0,4

Obszar gospodarczy – waga 0,3 – subwskaźniki:

- Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,3

- Wskaźnik G - podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca gminy (Źródło: Ministerstwo Finansów, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,4
- Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach gmin ogółem (Źródło: BDL GUS, dane na 2019 r.) - Destymulanta 0,3

Ze względu na liczebność gmin tego typu wyodrębniono pięć grup gmin podobnych pod względem poziomu problemów rewitalizacyjnych, podział opracowany został z wykorzystaniem metody przedziałów naturalnych Jenksa.

Tabela 7. Lista gmin wiejskich według poziomu problemów rewitalizacyjnych.

Problem	Gminy
Bardzo niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Mierzęcice, Rudziniec, Dębowiec, Starcza, Psary, Poczesna, Popów, Brenna, Kamienica Polska, Wilkowice, Boronów, Jaworze, Olsztyn, Jasienica, Świerklaniec, Ożarowice
Niski poziom problemów rewitalizacyjnych	Panki, Konopiska, Żarnowiec, Ślemień, Jeleśnia, Buczkowice, Rudnik, Lipowa, Miedźno, Czernichów, Janów, Ciasna, Herby, Bobrowniki, Pietrowice Wielkie, Lipie, Kroczyce, Pawonków, Chełm Śląski, Goleszów, Mstów, Rędziny, Mykanów, Poraj
Średni poziom problemów rewitalizacyjnych	Ornontowice, Krzyżanowice, Irządze, Łękawica, Porąbka, Pawłowice, Kłomnice, Niegowa, Przystajń, Pilchowice, Hażlach, Tworóg, Wielowieś, Wyry, Milówka, Istebna, Nędza, Koszęcin, Łodygowice, Krupski Młyn, Opatów, Włodowice, Kruszyna, Zbrostawice, Koszarawa, Kozy, Gilowice, Wręczyca Wielka
Wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Dąbrowa Zielona, Chybie, Bojszowy, Jejkowice, Suszec, Bestwina, Rajcza, Lelów, Radziechowy-Wieprz, Goczałkowice-Zdrój, Węgierska Górka, Gierałtowice, Kobiór, Przyrów, Świnna, Ujsoły, Lyski, Kochanowice, Kornowac
Bardzo wysoki poziom problemów rewitalizacyjnych	Gaszowice, Świerklany, Godów, Markłowice, Zebrzydowice, Miedzna, Mszana, Gorzyce, Lubomia

Źródło: opracowanie własne.

Obszary zdegradowane i rewitalizacji na terenie województwa śląskiego

Podstawy prawne

Głównym aktem prawnym dotyczącym dokumentów rewitalizacyjnych jest ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Innym dokumentem poruszającym tematykę rewitalizacji i obowiązującym dla przygotowujących lokalne programy rewitalizacji są Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020.

Cel badania

Celem badania była inwentaryzacja przestrzenna programów rewitalizacji obowiązujących w gminach województwa śląskiego. Dane o lokalizacji i powierzchni obszarów zdegradowanych i rewitalizacji zdelimitowanych w dokumentach gminnych pozwalają na analizę ilościową oraz przestrzenną w skali województwa.

Pozyskanie danych

Dane dotyczące obszarów zdegradowanych oraz rewitalizacji zostały pozyskane z Lokalnych Programów Rewitalizacji (LPR) oraz Gminnych Programów Rewitalizacji (GPR) gmin województwa śląskiego, które w trakcie tworzenia dokumentu obowiązywały w gminach. Pierwotna inwentaryzacja została przeprowadzona w 2018 r. a następnie zaktualizowana w 2020 r. (inwentaryzacja dokumentów wg stanów na dzień 15 czerwca 2020 r.) o dokumenty przyjęte od czasu pierwszych prac. Dokumenty, których horyzont czasowy został przekroczony nie były brane pod uwagę. Obszary zdegradowane i rewitalizacji zostały zdigitalizowane na podstawie opracowań kartograficznych zamieszczonych w LPR/GPR. W przypadku braku takich opracowań, obszary wyznaczane były na podstawie zapisów dokumentów. Inwentaryzacja pozwoliła na analizę przestrzennego rozkładu obszarów zdegradowanych oraz rewitalizacji w gminach, a także analizę ilościową wykorzystania limitów delimitacji obszarów. Pozyskane dane pozwolą także, zgodnie z potrzebami, na dalsze analizy specyficzne dotyczące tego zasobu.

Przemysł tradycyjny i tereny poprzemysłowe

Na potrzeby analizy uprzemysłowienia regionu, jego wpływu na rozwój gmin oraz oszacowania skutków jaki przemysł pozostawił po sobie w postaci terenów poprzemysłowych przeprowadzono ankietę wśród samorządów lokalnych dotyczącą tej gałęzi gospodarki. Ankieta przeprowadzona została w sierpniu i wrześniu 2018 r. W badaniu ankietowym wzięło udział 130 gmin województwa śląskiego, dzięki czemu uzyskano responsywność na poziomie 77,8%. Wskazując na typy gmin: wśród gmin miejskich odpowiedź udzieliło 75% gmin, odpowiednio 77% gmin wiejskich i 86% gmin miejsko-wiejskich. Analizując całościowo liczbę wypełnionych ankiet, to połowę odpowiedzi przekazały gminy wiejskie (57%) następnie gminy miejskie (28%) oraz miejsko – wiejskie (15%). Struktura gmin biorących udział w ankiecie jest podobna do struktury wszystkich gmin województwa, więc wszystkie typy gmin są w podobny sposób reprezentowane. Na ankietę składało się 11 pytań, w tym ogólne, dotyczące samych gałęzi gospodarki oraz szczegółowe dotyczące aspektów ilościowych (powierzchnia terenu, udział terenów, na których prowadzone są prace rekultywacyjne) oraz jakościowe (ocena wpływu działalności, ocena wpływu likwidacji przedsiębiorstw). Duża liczba udzielonych odpowiedzi pozwoliła na zbudowanie przemysłowego obrazu województwa. Ankieta składała się z dwóch części dotyczących następujących zagadnień:

- Część I. Rodzaje działalności przemysłowej i ich wpływ na rozwój gminy.
- Część II. Wpływ zaprzestania działalności przemysłowej oraz prace rekultywacyjne na terenach poprzemysłowych.

Na potrzeby analizy zagadnienia określono, że przemysł tradycyjny skupiony jest wokół 11 branż skatalogowanych wg Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD):

- wydobywanie węgla kamiennego i brunatnego (kopalnie; PKD – B.05);
- górnictwo żelaza i metali nieżelaznych (PKD – B.07);
- wydobywanie kamienia, piasku i gliny (kamieniołomy, piaskownie i żwirownie itp.; PKD – B.08);
- produkcja wyrobów tekstylnych (przędzalnie, produkcja tkanin, wykańczanie wyrobów tekstylnych; PKD – C.13);

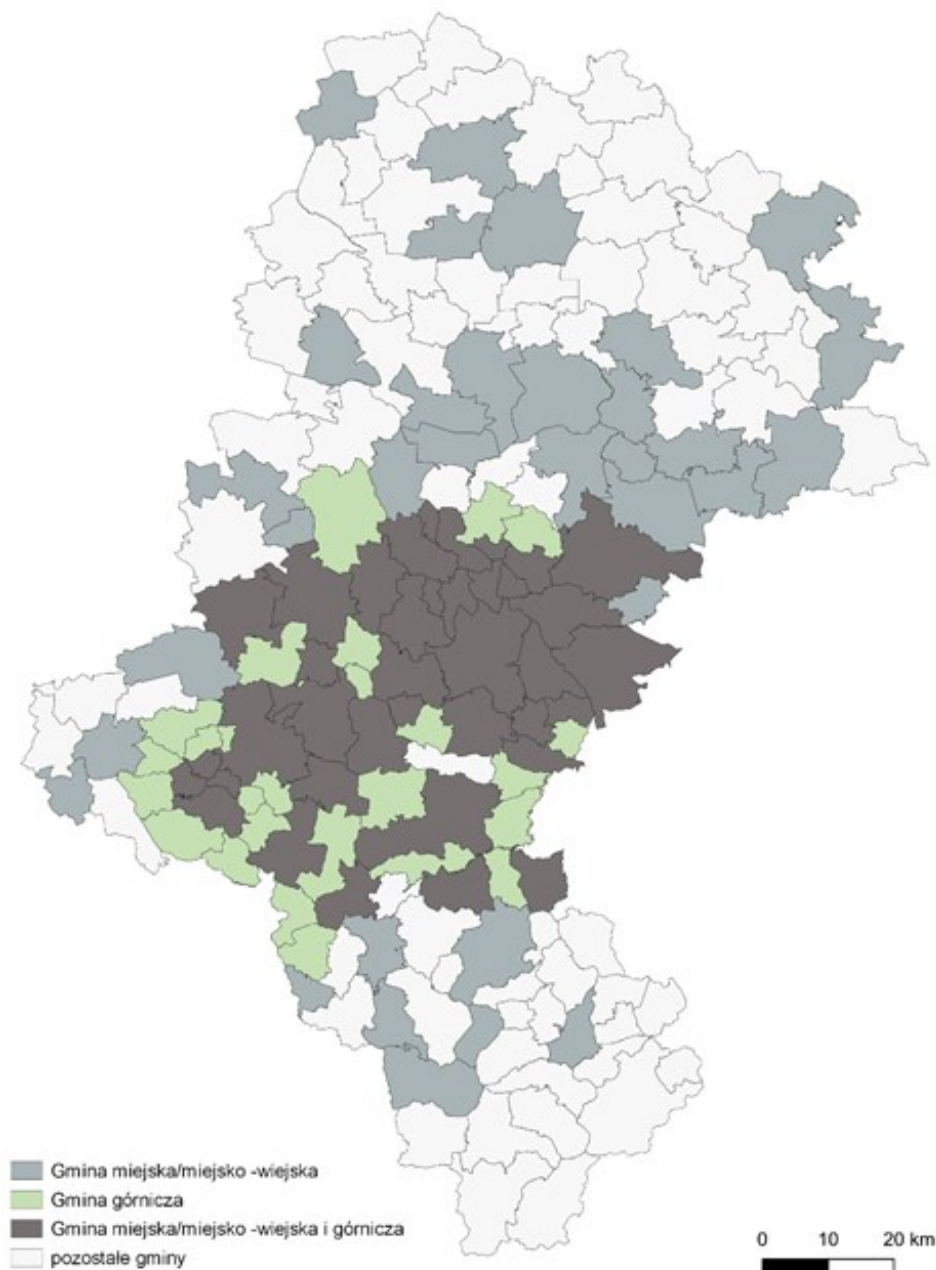
- wytwarzanie i przetwarzanie koksu i produktów rafinacji ropy naftowej (koksoownie itp.; PKD – C.19);
- produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych (produkcja nawozów, tworzyw sztucznych, pestycydów, farb i lakierów itp.; PKD C.20);
- produkcja wyrobów z surowców niemetalicznych (huty szkła, produkcja wyrobów porcelanowych i ceramicznych, betonu, cementu, gipsu itp. PKD C.23);
- produkcja metali (hutnictwo i odlewnictwo metali, PKD C.24);
- produkcja maszyn i urządzeń (maszyny przemysłowe i rolnicze, silniki i turbiny do maszyn, piece, urządzenia dźwigowe itp.; PKD C.28);
- produkcja pojazdów samochodowych (samochody osobowe, autobusy, ciężarowe i części; PKD C.29);
- produkcja pozostałego sprzętu transportowego (statki, łodzie, lokomotywy, tabor szynowy, statki powietrzne, pojazdy wojskowe, motocykle, rowery itp. PKD C.30).

Analiza odpowiedzi w ankiecie pozwoliła na oszacowanie wielkości oraz wpływu przemysłów tradycyjnych na gminy województwa. Zarówno w kontekście samych terenów przemysłowych pozostałych po przedsiębiorstwach, które zakończyły działalność, jak również ich wpływu na funkcjonowanie gmin w różnych aspektach.

Badania ankietowe na potrzeby projektu pn. Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnymi na terenie województwa śląskiego (OPI TPP 2.0)

Do badania opinii gmin miejskich, miejsko-wiejskich i górniczych zakwalifikowano 97 gmin zlokalizowanych w województwie śląskim, stanowiących gminy miejskie, miejsko-wiejskie i górnicze (W badaniu wzięły udział gminy miejskie, miejsko-wiejskie oraz włączone do OSI gmin w transformacji górniczej wg Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”). Celem badania było określenie postaw samorządów wobec przekształceń terenów przemysłowych oraz podejmowane działania. Badaniem objęte były projekty przekształceń terenów przemysłowych, w tym pogórnymi zrealizowane w wymienionych gminach w latach 2007-2020. Wypełniony kwestionariusz ankiety odesłało 81 gmin (wskaźnik zwrotu wyniósł 83,5%).

Mapa 13. Gminy objęte badaniem przekształceń terenów przemysłowych w województwie śląskim w latach 2007-2020.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania.

W celu pogłębienia wiedzy na temat terenów przemysłowych i procesu ich przekształcania przeprowadzono badanie ankietowe wśród osób związanych zawodowo z problematyką rewitalizacji, w tym członków Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej. Ankietę przekazano ekspertom w dniach 19-20.05.2021 roku drogą mailową i otrzymano trzy wypełnione kwestionariusze. Ankieta składała się z pięciu pytań otwartych. Ekspertów

zapytano m.in. o specyfikę terenów przemysłowych w województwie śląskim w porównaniu z innymi regionami oraz o czynniki, które stymulują lub ograniczają przekształcanie tych terenów, przy czym zwrócono także uwagę na czynniki specyficzne dla terenów pogórnich. Pytania w ankiecie obejmowały również działania, jakie mogłyby przyspieszyć tempo przekształceń terenów przemysłowych w województwie śląskim oraz rolę, jaką mógłby w tym odegrać samorząd regionalny i samorząd gminny. Uzyskane na nie odpowiedzi są kluczowe dla opracowania rekomendacji dotyczących sposobu oraz procesu zagospodarowania terenów przemysłowych. Eksperti zostali ponadto zapytani o najważniejsze zasady i zalecenia polityki przestrzennej, które powinny być brane pod uwagę przy przekształcaniu terenów przemysłowych.

Spis rysunków, wykresów, tabel i map

Rysunek 1. Obszary diagnozy problemów rewitalizacyjnych w województwie śląskim.	19
Rysunek 2. Cel generalny i cele operacyjne.	88
Rysunek 3. Powiązania między celami Polityki Rewitalizacji a innymi dokumentami.	101
Rysunek 4. Układ dokumentów w obszarze rewitalizacji.	103
Wykres 1. Piramida ludności województwa śląskiego wg stanu na 2019 r.22	
Wykres 2. Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa w województwach i Polsce w 2019 roku (%).	26
Wykres 3. Liczba przestępstw o charakterze kryminalnym stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w latach 2010 i 2019.	27
Wykres 4. Frekwencja w wyborach samorządowych do rad gmin i rad miast na prawach powiatów w 2018 r.	29
Wykres 5. Wykorzystanie gruntów w kraju i województwie śląskim w 2019 r.	31
Wykres 6. Wyposażenie mieszkań w województwie śląskim w instalacje w 2019 r.	34
Wykres 7. Udziały źródeł w emisji zanieczyszczeń powietrza w województwie śląskim w 2019 r. (%)	40
Wykres 8. WDB województwa śląskiego w latach 2001-2019 w podziale na sektory gospodarki.	41
Wykres 9. Podmioty w rejestrze REGON w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2010-2019.	43
Wykres 10. Rozkład liczby gmin wg udziału powierzchni objętej obszarami zdegradowanymi.	54
Wykres 11. Rozkład liczby gmin wg udziału powierzchni objętej obszarami rewitalizacji.	54
Wykres 12. Liczba gmin, w których obecnie prowadzona jest działalność w branżach przemysłu tradycyjnego.	61
Wykres 13. Ocena wpływu działalności przemysłu tradycyjnego na rozwój i funkcjonowanie gminy.	62
Wykres 14. Tereny zdegradowane: część terenu na jakiej podejmowane są działania rekultywacyjne.	63

Wykres 15. Czynniki sprzyjające procesom przekształcania terenów przemysłowych wskazane przez gminy, które zrealizowały projekty w latach 2007-2020 (% gmin, N=22).	68
Tabela 1. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej w województwie śląskim i Polsce w 2019 r.	46
Tabela 2. Analiza SWOT – mocne strony.....	71
Tabela 3. Analiza SWOT – słabe strony	72
Tabela 4. Analiza SWOT – szanse	73
Tabela 5. Analiza SWOT – zagrożenia	74
Tabela 6. Lista gmin miejskich i miejsko-wiejskich według poziomu problemów rewitalizacyjnych.....	81
Tabela 7. Lista gmin wiejskich według poziomu problemów rewitalizacyjnych.....	84
Tabela 8. Wskaźniki monitoringowe.	111
Mapa 1. Zmiana liczby ludności w gminach województwa śląskiego w latach 2000-2019.....	20
Mapa 2. Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach w powiatach województwa śląskiego w 2019 r. (%).	23
Mapa 3. Udział korzystających z sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej w ogóle ludności w województwie śląskim w stosunku do średniej krajowej 2019 roku.....	32
Mapa 4. Obszary ochrony przyrody w województwie śląskim	36
Mapa 5. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach województwa śląskiego w roku 2019 [t/r].....	39
Mapa 6. Stopa bezrobocia rejestrowanego w powiatach województwa śląskiego w 2019 r.	45
Mapa 7. Udział obszarów zdegradowanych w ogóle powierzchni gminy.	52
Mapa 8. Udział obszarów rewitalizacji w ogóle powierzchni gminy.....	53
Mapa 9. Przemysł tradycyjny, gminy z terenami wymagającymi rekultywacji oraz poddanymi rekultywacji w województwie śląskim	59
Mapa 10. Tereny pogórnice i przemysłowe zidentyfikowane w ramach projektu pn. Rozbudowa systemu zarządzania terenami pogórnicy na terenie województwa śląskiego – stan na luty 2022.	66
Mapa 11. Delimitacja obszaru interwencji w aspekcie rewitalizacji – gminy miejskie i miejsko-wiejskie.....	79
Mapa 12. Delimitacja obszaru interwencji w aspekcie rewitalizacji – gminy wiejskie.	83